

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ KARS MİLLETVEKİLLERİ
(1938-1950)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİNAN CİVELEK

TEZ YÖNETİCİSİ
YRD. DOÇ. DR. NEBAHAT ORAN ARSLAN

KARS-2013

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Sinan CİVELEK'e ait İsmet İnönü Dönemi Kars Milletvekilleri (1938-1950) konulu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Unvanı, Adı ve Soyadı

İmza

Yrd. Doç. Dr. Nebahat ORAN ARSLAN (Danışman)

Prof. Dr. Selçuk URAL

Yrd. Doç. Dr. Ertan KÜÇÜKEFE

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../20
tarih ve/..... Sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

.../.../...

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZDEMİR

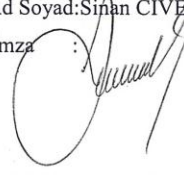
YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum, “İsmet İnönü Dönemi Kars Milletvekilleri (1938-1950)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../07/2013

Ad Soyad: Sinan CİVELEK

İmza :

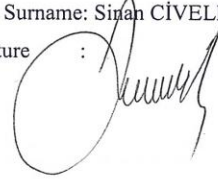
PLAGIARISM

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and result that are not original to this work.

.../07/2013

Name Surname: Sinan CİVELEK

Signature :

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	IV
TABLO, ŞEKİL VE SİMGE LİSTESİ.....	V
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	18
CUMHURİYET’İN İLANINDAN 1939 YILINA KADAR TÜRKİYE’DE SİYASİ DURUM VE SEÇİMLER.....	18
1.1.Cumhuriyet Halk Fırkası.....	18
1.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.....	19
1.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası.....	19
1.4. Tek Partili Dönem.....	21
1.5. 1927 Milletvekilleri Seçimleri.....	22
1.6. 1931 Milletvekilleri Seçimleri.....	22
1.7. 1935 Milletvekilleri Seçimleri.....	24
1.8. 1939 Milletvekilleri Seçimleri.....	25
Tablo 1.1. 1927-1939 Yılları CHP Kars Milletvekilleri.....	26
İKİNCİ BÖLÜM.....	27
1943 YILINDAN 1950 YILINA KADAR TÜRKİYE’DE SİYASİ DURUM VE SEÇİMLER.....	27
1.1. 1943 Milletvekilleri Seçimleri.....	27
1.2. 1946 Milletvekilleri Seçimleri.....	27
1.3. 1950 Milletvekilleri Seçimleri.....	29
2. İsmet İnönü Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi (1938-1950).....	30
2.1. Milli Şef Dönemi.....	30

2.2. 1938 Sonrası Siyasi Gelişmeler ve Büyük CHP Kurultayı.....	31
2.3. Dörtlü Takrir ve Demokrat Partinin Kuruluşu.....	34
2.4. İsmet İnönü Dönemi Kars'ta Cumhuriyet Halk Partisi.....	38
2.5. Cumhuriyet Halk Partisi 1934 Kars Kongresi.....	39
2.5. Cumhuriyet Halk Partisi 1936 Kars Kurultayı.....	41
2.6. Cumhuriyet Halk Partisi 1940 Kars Kongresi.....	44
III. BÖLÜM	46
İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ KARS MİLLETVEKİLLERİ VE MECLİSTEKİ FAALİYETLERİ (1938-1950)	46
1.1. Abdurrahman SÜRMEK (Albay Abdurrahman AZİZAĞAOĞLU)	46
1.1.1. Hayatı.	46
1.2. Akif EYİDOĞAN (Ali Akif EYİDOĞAN)	46
1.2.1. Hayatı.	46
1.2.2. Meclisteki Faaliyetleri.	47
1.3. Aziz Samih İLTER (Aziz İLTER)	49
1.3.1 Hayatı.	49
1.4. Baha ÖNGÖREN (Mehmet Bahaettin ÖNGÖREN)	50
1.4.1. Hayatı.	50
1.5. Cevat DURSUNOĞLU (Mehmet Cevat DURSUNOĞLU).....	51
1.5.1. Hayatı.	51
1.5.2. Meclisteki Faaliyetleri.	51
1.6. Dr. Esat OKTAY.....	53
1.6.1. Hayatı.	53
1.6.2. Meclisteki Faaliyetleri.	54
1.7. Esat ÖZOĞUZ	60
1.7.1. Hayatı.	60
1.7.2. Meclisteki Faaliyetleri.	61

1.8. Eşref DEMİREL.....	63
1.8.1. Hayatı.	63
1.9. Etem İzzet BENİCE (İbrahim Etem BENİCE).....	64
1.9.1. Hayatı.	64
1.9.2. Meclisteki Faaliyetleri.	64
1.10 Fuat KÖPRÜLÜ (Mehmet Fuat KÖPRÜLÜ).....	65
1.10.1. Hayatı.	65
1.11. Hasan DURUDOĞAN	70
1.11.1. Hayatı.	70
1.12 Hüsamettin TUGAÇ (Ahmet Hüsamettin TUGAÇ).....	70
1.12.1. Hayatı.	70
1.12.2. Meclisteki Faaliyetleri.	71
1.13. Hüsrev Sami KIZILDOĞAN (Sami AYDOĞMUŞ).....	74
1.13.1. Hayatı.	74
1.14. Kahraman ARIKLI.....	75
1.14.1. Hayatı.	75
1.14.2. Meclisteki Faaliyetleri.	75
1.15.Mehmet Nazif SİREL	77
1.15.1. Hayatı.	77
1.16. Mehmet BAHADIR (Mehmet Rüstem BAHADIR).....	78
1.16.1. Hayatı.	78
1.17. Muhittin AKYÜZ.....	78
1.17.1. Hayatı.	78
1.18. Ömer KÜNTAY (Ömer Lütfi KÜNTAY).....	79
1.18.1. Hayatı.	79
1.19. Şerafettin KARACAN (Mehmet Şerafettin KARACAN).....	80
1.19.1. Hayatı.	80

1.19.2. Meclisteki Faaliyetleri.....	80
1.20. Tezer TAŞKIRAN	81
1.20.1. Hayatı.....	81
1.20.2. Meclisteki Faaliyetleri.....	81
1.21.Zihni ORHON.....	84
1.21.1. Hayatı.....	84
1.21.2. Meclisteki Faaliyetleri.....	84
SONUÇ	88
BİBLOGRAFYA	90
EKLER.....	97
ÖZGEÇMİŞ	155

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmet İnönü Dönemi Kars Milletvekilleri (1938-1950)

Sinan CİVELEK

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nebahat ORAN ARSLAN

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin başına geçen İsmet İnönü Tek başına uzun bir süre Tek Adam olarak devleti ve partiyi yönetmiştir. 1945 Dörtlü Takrir Devrimi ile yeniden canlanan muhalefet olgusu Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve İsmet İnönü'nün iktidarını sarsmıştır. Bu tez çalışmasında İsmet İnönü'nün Tek Adam olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin kontrolü ele geçirip 1950 yılında Demokrat Parti'nin İktidarı ele alıncaya kadar geçen sürede görev yapmış olan Kars Milletvekillerinin faaliyetlerini inceleyeceğiz. Sırasıyla ilk önce Kars'ın 93 Harbinden günümüze yolculuğu kısa bir şekilde hatırlanmıştır. Daha sonra seçimler ile Kars'taki siyasi hayat ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin faaliyetlerine değinilmiştir. Son olarak da Kars Milletvekillerinin durumuna bakılmıştır. Bu amaçla araştırmanın evrenini oluşturan 1938-1950 tarihleri arasında T.B.M.M.'i çatısı altında yer almış olan Kars Milletvekilleri tek tek irdelenmiştir. Bunu yaparken de ilk olarak TBMM'nin kurumsal kayıtları, yayınları ve meclis albümleri incelenerek T.B.M.M.'de yer almış olan Kars Milletvekillerinin toplumsal özgeçmişleri temelinde bir alt yapı oluşturulmuştur. İkinci olarak T.B.M.M. Tutanak dergileri incelenerek Meclis Çatısı altındaki Kars Milletvekillerinin Meclis de almış oldukları görevler ile yapmış oldukları konuşmalara değinilmiştir. Yalnız bir kaç hariç Kars Milletvekillerimizin siyasete aktif olarak katılmada çok geride oldukları görülmektedir. Son olarak T.B.M.M.'de görev alan Kars milletvekillerinin parlamentoda bulunmasının sonuçları, kazanımları ile ilgili bir değerlendirme yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER: Kars Milletvekilleri, TBMM, Siyaset, Meclis, Cumhuriyet Halk Partisi.

ABSTRACT

MASTER THESIS

Members of Parliament of Kars during İsmet İnönü Period (1938-1950)

Sinan CİVELEK

Supervisor: Asst.Prof. Dr. Nebahat ORAN ARSLAN

İsmet İnönü, who became the leader of Republican People's Party and The Republic of Turkey after the death of Mustafa Kemal Atatürk, governed the state and the party alone as one man for a long time. The phenomenon of opposition reviving again by means of 1945 DörtlÜ Takrir Revolution shook up the government of İsmet İnönü and Republican People's Party. In the present thesis, the activities of Kars Members of Parliament will be investigated including the period from İsmet İnönü's taking control of Republican People's Party as one man to the year 1950 when Democratic Party became in power. First, the process of Kars from the '93 war until today was presented and then political life via the elections and activities of Republican People's Party were discussed. Finally, the conditions of Members of Parliament of Kars were examined. Therefore, Each Member of Parliament of Kars between years 1938-1950 within Turkish Grand National Assembly (TBMM) was investigated in detail, which comprises the population of the study. For this reason, firstly, institutional records, publications, and assembly albums of TBMM were examined and a structure was created on the basis of social CVs of Members of Parliament of Kars. Secondly, the duties assigned and the speeches of Members of Parliament of Kars within TBMM were presented by examining the minute journals/books of TBMM. All but a few of Members of Parliament of Kars were seen to fall behind in participating politics actively. Last, an evaluation was made concerning the results and benefits of the existence of Members of Parliament of Kars in the parliament..

KEY WORDS: Members of Parliament of Kars, TBMM, Politics, Assembly, Republican People's Party. Turkish Grand National Assembly (TGNA)

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılındaki kuruluşundan itibaren, ülkenin siyasi hayatına önderler damgasını vurmuştur. Bu siyasi hayatta en uzun süre kalan önderlerden biri de Mustafa İsmet İnönü'dür.

İnönü, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne tanıklık etmiş ve onun yerine ulusal egemenliğe dayanan çağdaş ve laik bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasında güçlü ve saygın bir devlet olarak 50'nci yılına ulaşıncaya kadar her aşamasına, Komutan, Milletvekili, Dışişleri Bakanı, Başbakan, Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Senatosu tabii üyesi sıfatları ile katkıda bulunmuş veya yön vermiş bir insandır.

Biz çalışmamızda, İnönü'nün Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümden sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin Tek Adamı konumuna gelmesini ve 1938-1950 yılları arasındaki dönemde Cumhuriyet Halk Partisi'nin durumunu ve Kars Milletvekillerinin faaliyetlerini ele almaya çalıştık.

Mustafa İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı süreçte Cumhuriyet Halk Partisi'nin Tek Partili süreci ve Kars Milletvekillerinin Türkiye Büyük Millet Meclis'indeki faaliyetleri, çalışmaları ve icraatlarını inceledik.

İsmet İnönü dönemi Kars Milletvekillerini incelerken Cumhuriyet Arşivi kaynaklarından, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridelerinden, hatıralar, süreli yayınlar, ilgili kitaplar, makaleler, dergiler, gazeteler incelenmiş ve internet kaynaklarına da göz atılmıştır.

Tezin yazım aşamasında ve araştırma süresince bana yol gösteren, biçimsel ve teknik yapısının bilimsel ölçütlere uygunluğunun sağlanmasında hiçbir zaman katkısını esirgemeyen değerli hocamız ve danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Nebahat Oran Arslan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yüksek lisans eğitimimde yetişmemde emeği olan Sayın Prof. Dr. Selçuk Ural'a, şükranlarımı sunarım.

Belgelerin toplanması, çözümlenmesi ve yazım aşamasında çok kıymetli yardımlarını esirgemeyen Süleyman Tekir hocamıza da teşekkür ederim. Ayrıca eğitim hayatım boyunca bana desteklerini esirgemeyen aileme, tezimizin en başından sonuna kadar her zaman yanımda olan beni yalnız bırakmayan eşim Funda Civelek ve oğlum Egehan Toprak Civelek'e saygı ve sevgilerimi sunarım.

Kars 2013

Sinan CİVELEK

KISALTMALAR

B.M.M.	: Büyük Millet Meclisi.
C.H.P.	: Cumhuriyet Halk Partisi.
C.H.F.	: Cumhuriyet Halk Fırkası.
D.P.	: Demokrat Parti.
M.K.P.	: Milli Kalkınma Partisi.
M.P.	: Millet Partisi.
S.C.F.	: Serbest Cumhuriyet Fırkası.
s.	: Sayfa.
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TABLO, ŞEKİL VE SİMGE LİSTESİ

Tablo 1.1. : 1927-1939 Yılları CHP Kars Milletvekilleri

GİRİŞ

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞINDAN SONRA KARS

1.1. 93 Harbi ve Kars'ın Elden Çıkışı.

93 Harbi olarak da bilinen 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı Devleti için tam bir yıkım olmuştu. Kafkas cephesinde Ardahan, Doğubayazıt ve Kars, Rusların eline geçti ve 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşmasına göre, Osmanlı Devleti Rusya'ya harp tazminatı olmak üzere Ardahan, Kars, Batum, Beyazıt sancaklarıyla Dobruca'yı Rusya'ya bırakmayı kabul etti. Böylece Ardahan, Batum ve Doğu Beyazıt'ın terk edilmesi ile Rusya bütün Mavera-yı Kafkasya'yı ele geçirdiği gibi, Anadolu için de büyük bir tehlike teşkil etmeye başladı.¹

93 Harbinden sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşması Osmanlı basınında da büyük yankı uyandırmıştı. Basiret gazetesi, Ayastefanos Antlaşması'nın hükümlerini açıkça ortaya koydu ve içerdiği ağır şartları okuyucularıyla paylaştı. Vakit gazetesi de Avrupa basınından faydalanarak, Ayastefanos Antlaşması ile ilgili bilgiler sundu. Örneğin 21 Mart'ta Rusya'nın resmî gazetesinin antlaşmayı yayınladığını, Times ve Daily News gazetelerinin, antlaşmayı Londra'dan naklettiğini belirtti ve bu gazetelerin İstanbul'a da ulaştığını yazdı. Vakit, Osmanlı gazetelerine ait fikirlerin de Beyn Politik gazetesinin 22 Mart tarihli sayısında yayımlandığını yazdı.²

Ancak, Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı Devleti üzerindeki iddialarını lehine arttırması, Avrupa Devletleri arasında muhalefetle karşılandı. Tabiatıyla, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nde nüfuzunun artmış olması, en başta İngiltere'yi rahatsız etti. Diğer devletlerin istekleri de göz önüne alınarak, Berlin'de yeni bir antlaşma yapılmasına karar verildi. 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum'un Rusya'ya verildiği tasdik edildi. Doğu Bayezid ve Eleşkirt Vadisi ise Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. Ayastefanos Antlaşması ile tespit edilip, Berlin Antlaşması ile de teyit edilen hususlara göre, Ruslara bırakılan diğer mahallerde olduğu gibi, Elviye-i Selâse'de de yaşayan halkın, göç

¹ Enis ŞAHİN, *Türkiye ve Mavera-yı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, 2002, Ankara, s.26.

² Sedat BAĞIRGAN, *Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2008, s.91.

etme ve mallarını serbestçe satma hakkına sahip oldukları bildirildi. Ancak, üç yıl içinde göç etmeyenler, Rus tabiiyetini kabul etmiş sayılacaklardı.³ Böylece Üç Sancak dediğimiz Kars, Ardahan ve Batum Sancakları; 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası, 1878 Ayestafanos ve Berlin Anlaşmaları ile tekrar Anavatan'a katılacağı 1918 yılına kadar 40 yıl esaret altında yaşayacaktı.

1.2. Birinci Dünya Savaşı ve Kars.

Osmanlı Devleti 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşında, Maveraya'yı Kafkasya'da kaybetmiş olduğu topraklarını ele geçirmeyi düşünmekteydi. Fakat Kafkas cephesindeki gelişmeler Osmanlılar açısından müspet sonuçlar vermiyordu. Kaldı ki Rusya bu savaşta Kafkasya'yı da geçerek Doğu Anadolu'da geniş ölçüde toprak elde etti.

Kafkas cephesindeki, Osmanlı Ordusu'nun, Türk-Rus sınırını birkaç noktadan geçerek Erzurum-Kars arasındaki Köprüköy civarında Rus Ordusu ile savaşa tutuşması ile çarpışmalar şiddetlenmişti. Köprüköy savaşında Osmanlılar, Rusları yenilgiye uğratarak (10 Kasım 1914), Artvin, Çoruh, Ardahan ve Oltu'yu Ruslardan geri almıştır. Osmanlı Ordusu, Kafkas Cephesinde planlama aşamasında yapılan hatalar ve mevsim şartları dikkate alınmadan taarruzu devam etmesi neticesinde, iyi donatılmış sayıca üstün Rus kuvvetleriyle çarpışmışlardı. Sarıkamış civarında, Ruslar karşısında büyük bir yenilgi alan Osmanlı Ordusu geri aldığı yerleri tekrar Rus hâkimiyetine kaptırmıştı. Kafkas cephesindeki bu yenilgi neticesinde Osmanlı Ordusunun taarruz kabiliyeti tamamen yitirilmişti. Ruslar, Ocak 1916'da karşı taarruza geçerek, Şubat'ta Erzurum gibi müstahkem bir Osmanlı Savunma üssünü ele geçirmişlerdi. Rusların bu başarısında etkin olan nedenlerden biri de Osmanlı ve Rus tebaası Ermenilerin, Ruslarla işbirliği halinde, Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetleridir.⁴

Ruslar 1915'deki taarruzlarına 1916 yılında da devam etmişlerdi. Ayrıca Ruslar tarafından piyon olarak kullanılan Ermenilerin de Türklerin aleyhindeki faaliyetleri; Rusların bu taarruzlarını kolaylaştırmaktaydı. Bu gelişmeler içinde 11-12 Ocak 1916 tarihli Rus hücumu şiddetli Türk mukavemeti ile karşılanmış ve Ruslar

³ Ali İhsan GENCER, "Berlin Antlaşması", T.D.V. İslam Ansiklopedisi, C.5., İstanbul, 1992, s.516-517

⁴ Akdes Nimet KURAT, **Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, 1993, s. 420-421.

geri sürülmüşlerse de 12 Ocak'ta kanlı muharebeler başlamıştır. 16-17 Ocak gecesi Türk birlikleri büyük bir süratle geri çekilmiştir. 17 Ocak günü Rus birlikleri ilk kuvvetli tahkimli mevzi olan Köprüköy'ü işgal etmişler ve 19 Ocak günü Rus ordusu Hasan kaleye hücumla burayı ele geçirmişlerdir.

Köprüköy'ü muharebesi Rus Kafkas ordusu için önemli bir zafer olmuştu. Bununla Erzurum'a doğrudan kuşatma yapabileceklerdi. Erzurum yolu artık Ruslara açılmış oluyordu. Nitekim böyle de oldu. 11 Şubat günü taarruz başladı. En kritik savaşlar 14 Şubat günü yapıldı. Ruslar Ağ-Dağdan ve Gürcü boğazından geçip şiddetli süngü hücumları ile Türk tabyasını ele geçirmeyi başardılar. Nihayet 15 Şubat günü Ruslar emellerine ulaştılar. 16 Şubat 1916'da Erzurum'u işgal ettiler. Osmanlı hükümeti Erzurum'un düşüşünü gizli tuttu, resmi tebliğlerde bildirmedir.⁵

Ruslar, artık Erzurum, Bayburt, Trabzon'u ele geçirince, cepheleri hem küçülmüş hem de kolaylıkla irtibat kurulması mümkün hale geldi. Bu halde kuvvetlerinin bir kısmını geride ihtiyata bırakıp kendi nüfus bölgesi gördüğü Erzincan üzerine hareket imkânı buldular. 25 Temmuz 1916 tarihinde ileri harekâta geçen Rus birlikleri Erzincan'ı da işgal ederek Türk birliklerini şehirden püskürttü.

1.3. Erzincan Mütarekesi ve Brest-Litovsk Antlaşması.

28 Şubat 1917 de Rusya'da ayaklanma üzerine Kerenski Hükümeti Kasım ayında devrilmişti. 1917 yılı boyunca, Petersburg devrimiyle felç olan Rus ordusu silahını bırakmıştı. Bolşevik Hükümeti daha iktidarı ilk ele aldığı gün halka barış yapacağını vaat etmişti. 21 Kasım 1917 de Müttefik elçilerine verdiği notalarda bütün cephelerde mütareke yapılmasını istemişti.

Bolşevik Hükümeti, mütareke masasında Almanların karşısına Rusya'nın eski müttefikleri yani İngiltere ve Fransa ile birlikte oturmak istiyordu. Fakat bu devletlerden herhangi bir yanıt alamayınca, bu kez tek başına mütareke akdetmek için 26 Kasım 1917 tarihinde Alman ordularının Doğu Cephesi Kumandanlığı'na başvuruda bulundu. Mütareke teklifi, sadece Almanlara karşı değil Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye'ye de yapılmıştı.⁶

⁵ Yusuf Hikmet BAYUR, *Türk İnkılap Tarihi*, C.3, T.T.K, Ankara 1991, s.63.

⁶ Mustafa SARI, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, Sakarya Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2010, s.65.

Rusya'nın bütün cephelerini kapsayan mütarekenin Kafkasya cephesi ile ilgili kısmı tarafların başkumandanlarına bırakılmıştı. Ayrıca, Mütareke hükümlerine göre barış görüşmelerine bir an önce başlanacaktı.⁷

Kafkas cephesindeki mütareke hükümlerinin belirlenmesi için Osmanlı Devleti de mütareke hükümlerini yerine getirmek için harekete geçmişti. Erzincan'da 15 Aralık 1918'de başlayan mütareke görüşmeleri çok uzamadan 18 Aralık 1917'de sonuçlandırılmıştı. 14 maddeden oluşan Erzincan Mütarekesi'nin imzalanması ile yaklaşık üç yıl devam eden Türk-Rus savaşı sona ermişti.⁸

15 Aralık 1917'de imzalanan Brest-Litosvk Mütarekesi ile hemen barış yapılması kararlaştırılmıştı. Barış müzakereleri başlamadan önce başta Enver Paşa olmak üzere Osmanlı devlet adamları kaybedilen toprakları tekrar ele geçirmek için diplomasi seferberliğine girişmişlerdi. Fakat öncelik Rus işgali altındaki 1914 sınırlarına kadar olan yerleri geri alabilmektir.⁹

Talat Paşa başkanlığında 22 Aralık 1917 tarihinde başlayan barış görüşmeleri 2 Mart 1918'de sonuçlandırılırken 3 Mart 1918 yılında Brest-Litovsk Antlaşması imzalandı. Rusya bu antlaşmayla Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devletine geri vermeyi ve bütün Doğu Anadolu'dan çekilmeyi kabul etti.¹⁰

Sovyet Rusya imzalanan Brest-Litovsk anlaşmasıyla, Anadolu'nun Doğu illerinin boşaltılması ve bu bölgede asayişin sağlanması için gereken bütün tedbirleri alacaktı. Sovyet Devleti, bu eyaletlerde yeni teşkil edilecek idari, hukuki ve milletlerarası hukuk işlerine karışmayacak, bu bölge ahalisiyle komşu devletler bilhassa Türkiye ile mutabık kalındıktan sonra yeni idare şekline muvafakat edilecekti.¹¹

1.4. Maverâ-yı Kafkas Hükûmeti ve Osmanlı Ordusunun İleri Harekâtı

Rusya'da Bolşevik İhtilâli çıktıktan sonra, Gürcüler, Güney Kafkasya'da önder rolünü üstlenmişti. Bunun sonucunda 11 Kasım 1917'de, Tiflis'te Kafkas ötesinde bulunan bütün partilerin, örgütlerin, asker komitelerinin ve ordu

⁷ SARI, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, s.65.

⁸ SARI, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, s.66.

⁹ SARI, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, s.67.

¹⁰ Fahir ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Ankara, 1985, s.140.

¹¹ N. Fahri TAŞ, *Erzincan Mütarekesi ve Brest-Litovski*, Ankara, 1995, s.44.

komutanlarının da iştirak ettiği bir toplantı yapılarak, Güney Kafkasya’da söz sahibi olacak ve bu bölge hakkında Rusya’dan bağımsız karar alabilecek geçici bir hükümetin kurulmasına karar verildi. Bu komiserlik, Gürcü, Ermeni ve Azerî temsilcilerden kurulan bir çeşit “*federasyon*” idi. 28 Kasım 1917’de oluşturulan Maverâ-yı Kafkas Komiserliği, yeni kurulan Sovyet Hükümeti’ni tanımadığını ilân etmekle beraber, Rusya ile bağlarını da tamamıyla kesmedi. Maverâ-yı Kafkas Komiserliği’nin Rusya’ya karşı gösterilen bu hassasiyeti, kendilerini gerek askeri gerekse ekonomik anlamda hazır hissetmemelerinden kaynaklanmaktaydı¹².

Rusların Doğu Anadolu’dan çekilmesiyle boşalan bölgelerde Ermeni Çeteler faaliyet göstermeye başladı. Ermeni çeteleri, bölgedeki Müslüman ahaliye zulüm yapmaya başladı. Vehip Paşa, Rus ordu karargâhının Erzurum’a naklinden sonra artmış olan Ermeni saldırılarını 22 Ocak, 1 Şubat ve 11 Şubat 1918 tarihlerinde Rus ve Gürcü generallere gönderdiği mektuplarla protesto ederek Ermeni mezaliminin durdurulmasını istedi. Gönderilen mektuplara rağmen saldırıların kesilmemesi üzerine Vehip Paşa, Enver Paşadan aldığı emir ile 12 Şubat 1918’de Erzincan yönünde harekete geçti. 13 Şubat’ta Erzincan, 12 Mart’ta ise Erzurum’u ele geçiren Türk kuvvetleri, Trabzon’u da 24 Şubat’ta Osmanlı topraklarına yeniden kattı. Böylece Osmanlı Devleti tekrar 1914 yılındaki Doğu sınırlarına ulaşmıştı.¹³

Osmanlı ordusunun bu başarısı, Maverâ-yı Kafkas Hükümeti’nin, III. Ordu kumandanı Vehip Paşa’nın mektuplarına pek aldıriş etmemesinin nedenleri arasında yer alan Osmanlı Ordusunun güçsüz sayılması hatta Ermeni kuvvetlerinin onu durdurmaya yetebileceği tahmini, kış mevsiminin pek çetin oluşunun buna yardım edeceğinin umulması gibi hususların geçersiz olduğunu ortaya çıktı. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Maverâ-yı Kafkas Hükümeti, Osmanlı Devletine yönelik tutumunu değiştirdi.¹⁴

Vehip Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu, ileri harekâtına devam ederek 5 Nisan’da Sarıkamış’ı Ermenilerden geri aldı. İki gün sonra da Türk ordusu Van’a girdi. Bu gelişmeler üzerine Çhenkeli, Harbiye Nâzırı ile birlikte Ermeni generallerine çarpışmalara son vermelerini emretti. 25 Nisan’da Kars kalesi hiçbir

¹²KURAT, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar**, s. 462.

¹³ İzzet ÖZTOPRAK; “*Maverâ-yı Kafkas Hükümeti*”, **Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I**, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2003, s.129.

¹⁴ BAYUR, **Türk İnkılap Tarihi**, s.178.

direnişe uğramadan Türklerin eline geçti. 30 Nisan tarihi itibarıyla Kars, Ardahan ve Batum sancakları Osmanlı Devleti'nin eline geçmişti.¹⁵

Osmanlı ordusunun ileri harekâtı devam ederken Osmanlı Devleti ile Maverâyı Kafkas Hükûmeti arasında Batum görüşmeleri yapılmaya başladı. Osmanlı Devletini temsilen Halil Bey yaptığı konuşmada Maverâyı Kafkas Hükûmeti'nin Brest-Litovsk anlaşması hükümlerine uymadıklarını bildirdi. Osmanlı Devletinin savaş kayıplarına karşılık Maverâyı Kafkas Hükûmeti'nden Ahıska, Ahılkelek, Gümrü, Eçmiedzin kazaları ile Kars-Gümrü-Culfa demiryolunu istemiş ama istekleri kabul görmedi.¹⁶

İstekleri kabul görmeyen Osmanlı Devleti Grup Komutanı Yakup Şevki Paşa bu bölgedeki Türk Birliklerine verdiği taarruz emriyle 15 Mayıs'ta Gümrü, 28 Mayıs'ta Karakilise ele geçirildi. Bu başarılarla bir yandan Batum'daki Maverâyı Kafkas heyeti Türk isteklerini kabule zorlanırken, bir yandan da adı geçen bölgelerde Ermenilerin yaptığı katliam durdurulmuş oldu.¹⁷

Ermeniler ve Gürcüler Türk ordusunun ilerleyişine engel olmaya çalışırken, Azerî ileri gelenleri ise Osmanlı idarecilerini teşvik ettiler. Bu durum karşısında Maverâyı Kafkas Konfederasyonu Meclisi 26 Mayıs 1918'de yaptığı son toplantısında konfederasyonu fesh etti. Aynı gün Gürcüler ve Ermeniler kendi müstakil devletlerini ilân etti. 28 Mayıs 1918 tarihinde de Azerbaycan bağımsızlığını ilân etti. Yeni kurulan bu üç devletten Gürcistan'ın başkenti Tiflis, Ermenistan'ın başkenti ise Erivan idi. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkentinin Bakü olması gerekirdi, ancak burası Bolşeviklerin yönetimi altındaydı. Bu sebeple Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti geçici olarak Gence olmuştu.¹⁸

1.5. Elviye-i Selase ve Milli Şura Hükümetleri.

Osmanlı Devleti'nin askeri anlamda yapmış olduğu ileri hareket zaferle sonuçlandığında Kafkaslarda yaşayan Türk topluluklarının özgürlük inançlarını

¹⁵ Kâzım KARABEKİR, *Kâzım Karabekir'in Kaleminden Doğu'nun Kurtuluşu*, Erzurum 1990, s.322.

¹⁶ KURAT, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, s.475.

¹⁷ Nurcan TOKSOY, *"Rusya ve Maverâyı Kafkas Komiserliği Bünyesinde Türk-Ermeni İlişkileri"*, *Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar, Ankara 2003, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., s. 456.

¹⁸ ÖZTOPRAK, *"Maverâyı Kafkas Hükûmeti"*, s.136.

perçinlenmişti. Ancak 1.Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ile bu özgürlük inancı bir anda yerini işgal korkusuna bırakmıştı.

Osmanlı Ordusu imzalanan Mondros Mütarekesi ve İngilizlerin verdiği nota nedeniyle Elviye-i Selase'yi boşaltmak zorunda kaldı. Süreç 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın bütün oyalamalarına rağmen 25 Ocak 1919 tarihinde tamamlandı.¹⁹ Bölge halkı işgal yıllarında yaşamış olduğu sıkıntıları yaşamamak için hemen teşkilatlanma yoluna gitmişlerdi. Durumun farkında olan Yakup Şevki Paşa halkın teşkilatlanması için Elviye-i Selase'den çekilme işlemini geciktirmeye çalışmıştı. Ordunun çekildiği bölgelerdeki yapılanma, gizli örgütler veya yardım kuruluşları şeklinde değil devlet yapılanması şeklinde ve Kars'tan henüz çekilmemiş Ordunun ve idari kurumların yardım ve yönlendirmesiyle olacaktı. Fahrettin Erdoğan hatıralarında Hilmi Bey beni çağırarak; *Arkadaş biz çekilip gidiyoruz. Bütün halkınızı kongreye davet ediniz, Kars'ta kendi hükümetinizi kurarak milli teşkilatınızı idare için ele alın ve kongreyi toplatmak için yardım edeceğinizi vaat etti.*²⁰

Elviye-i Selâse halkı mütareke hükümlerini kabul etmeyerek, Wilson Prensipleri doğrultusunda teşkilâtlanmaya başlamıştı. Boşaltılan her üç sancakta ve Ahıska, Ahılkelek gibi ilçelerde, ordunun çekilmesinden sonra Ermeni ve Gürcü tehlikesine karşı yerli Türk halkı tarafından "*Milli Şura*"lar kurulmuştu. Ama bu bölgesel yönetimler fazla yaşayamamıştı. Çünkü Türk Ordusu'nun arkasından buralara gelen İngilizler bu yönetimleri dağıtmış, Ermenilerin ve Gürcülerin bölgeyi hâkimiyetleri altına almalarına destek olmuşlardı.²¹

Temeli 1917 yılında Kars'ta kurulan İslam Komitesi'nin oluşturduğu milli teşkilatın kurulması için IX. Ordu Komutanı Y.Şevki Paşa ile Kars Mutasarrıfı Hilmi Bey ve Piroğlu Fahrettin (Erdoğan) Bey 5 Kasım 1918 yılında Kars ve çevresinde *Kars İslam Şurası* adında milli bir hükümet kurmuştu.²² Kars İslam Şurası ilk toplantısını 14 Kasım 1918'de yapmış olup bu kongrede Fahrettin Bey'in başkan olduğu geçici heyet ile Kepenkçi Emin Ağa başkanlığında *Milli İslam Şurası Merkez-i Umumisi* adında yeni bir hükümet kurulmuştu. Kars sancağı ve kazaları ile

¹⁹ S. Esin DAYI, *Evlîye-i Selase'de (Kars-Ardahan-Batum) Milli Teşkilatlanma*, Erzurum, 1997, s.78

²⁰ Fahrettin ERDOĞAN, *Türk Elllerinde Hatıralarım*, Ankara, 1998, s.202

²¹ İbrahim ARTUÇ, *Yeniden Doğu Türk Kurtuluş Savaşı*, I.Cilt, İstanbul, s.31

²² Ahmet Ender GÖKDEMİR, *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara, 1998, s.31; ERDOĞAN, *Türk Elllerinde Hatıralarım*, Ankara, 1998, s.202-203.

Ahıska, Artvin, Batum sancak ve kazalarında merkezi Kars olmak üzere Milli İslam Şurasının şubeleri açılmıştı. İlk Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti özelliğini taşımakta olan Kars Milli İslam Şurası en büyük desteğini askeri ve mülkî amirler ile halktan almıştı. Wilson ilkelerinin 12. Maddesinde yer alan haklar bu şuranın zeminini oluşturmuştu. Bu maddeye göre kurulan Kars Milli İslam Şurası, zaten meşru olan varlığının, İtilaf Devletleri tarafından da kabul edileceğini düşünmekteydi. Ancak gerçeğin tamamen farklı olduğu sonraları ortaya çıkacaktı.²³

Şura, 30 Kasım 1918 tarihinde Kars'ta büyük bir kongre yapmaya karar vermişti.²⁴ Yetmiş kişiden oluşan bu büyük kongrede Batum'dan Orduabad'a ve Ağrı Dağı'ndan Azgur'a kadar olan yerlerden Osmanlı ordusu çekilince yönetimi ve bölgenin korunmasını üstlenmek için Kars merkez olmak üzere *Milli Şura Hükümeti* kurulması kararlaştırılmıştı. Bu hükümet Batum, Ahıska, Ahılkelek ve Gümrü bölgelerine ek olarak Kars ilinde de icra yetkisine sahipti. Bütün bu bölgelerden seçilmiş olan hükümet sözcüleri Kars'ta toplanarak sonradan 12 üyelik bir milli konsey kurdular.²⁵

Bu sıralarda Ardahan'da da yoğun çalışmalar yapılmaktaydı. 3-5 Ocak 1919'da 3. Tümen Komutanı (Deli) Halid Beyin başkanlığında, eski ittihatçılardan Filibeli Hilmi, Erzurumlu Cafer (Erçikan) ve Dr. Fuat (Sabit)'inde katıldıkları Ardahan Kongresi yapılmıştı. Çok önemli bir konu da Kongreye katılan sekiz delegeden çoğunun eski İttihatçı ve Teşkilat-ı Mahsusacı olmasıydı.²⁶ Halid Bey kongrenin açılış konuşmasında: "*Devletçe kabul edilen Mondros Mütarekesi şartlarını tatbik ettirmemek, bunun için eldeki silâhları teslim etmek şöyle dursun, düşmanla çarpışıp yeniden silâhlanmak, yeni kurtulan bu topraklarımızla birlikte Anavatan'ı kurtarmak için geniş ölçüde teşkilât kurup, zafere kadar yılmadan ve tesanütle çalışmak (lâzımdır).*" demişti. Kongrenin ikinci toplantısı 7-9 Ocak 1919'da yine Halid Bey başkanlığında yapıldı. Bu toplantıya, birinciye katılan 8 kişi dışında Ahıskalı Server (Atabek), Ahılkelekli M. Ali Afzal, Cihangiroğlu İbrahim, kardeşi Hasan Han, Kağızmanlı Ali Rıza, Dr. Esat (Oktay), Oltulu Yusuf Ziya,

²³ DAYI, *Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma*, Erzurum, 1997, s.91.

²⁴ GÖKDEMİR, *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, s.65-66.

²⁵ GÖKDEMİR, *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, s.69-70.

²⁶ Sami ÖNAL, *Milli Mücadele'de Oltu*, Ankara, 1968, s.42

Şakiroğlu Ahmet, Ramiz, Akbabalı Mehmet, Olurlu Rüstem ve Ardahanlı Rasim Beyler katılmıştı.²⁷

1.6. Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'nin Kuruluşu, Faaliyetleri ve Yıkılışı.

II.Ardahan Kongresi'nin zamanlaması mükemmeldi. Zira Kongrenin gerçekleştirildiği tarihlerde İngilizler, askeri olarak yerleşmek amacıyla Kars'a gelmek üzereydiler. Bölgedeki Türk-İslam ahalsinin, kongreler ve oluşumlarla ortaya koyduğu birliktelik ve mücadele azmi, İngiliz planlarını boşa çıkartmış ve Ermeni İngiliz hâkimiyetinin önüne geçilmişti. II. Ardahan kongresinde alınan karar gereğince 17-18 Ocak 1919 gecesi Ardahan'dan Mühendis Server Atabek ve Afzal Beyler ile sancak ve kazalardan gelen 131 delegenin katılımlarıyla Kars'ta Büyük Kars Kongresi gerçekleştirildi.²⁸

Kars Vali Konağında gerçekleştirilen Büyük Kars Kongresi ile Bütün şura şubeleri birleştirilerek “*Cenubi-Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi*” kuruldu. Milli Şura Hükümetinin ismi değiştirilerek yeniden kurulan bu hükümet, Kars, Ardahan, Batum sancakları ve kazaları ile Nahçıvan, Ordubad, Culfa, Ahıska ve Ahilkelek'i kapsıyordu. Başkanlığına yine Cihangiroğlu İbrahim Bey seçildi.²⁹

İlk cumhuriyet, örgütlenmesini hızla yapmış, ordusu 8 binlere ulaşmıştı. Silah sıkıntısı bulunan ordunun elinde Yakup Şevki Paşa'nın bıraktığı eski Rus ordusundan kalma 90 bin Berdanka tüfeği ve cephanesi bulunuyordu. 300 metre menzili olan bu tüfeklerle ciddi bir ordu kurulamayacağını gayet iyi bilen başkan İbrahim Bey, İstanbul'a bir heyet göndermiş ve Osmanlı Hükûmetine başvurarak 6 batarya sahra topu, 30 bin sandık cephane, 20 doktor, ilaç, bir kurmay subay, 30 bin kat elbise, çamaşır ve potin istemiştir.³⁰

Öte yandan, içte ve dışta çalışmalarını hızlı bir şekilde sürdüren Cenûb-i Garbi Kafkas Hükûmeti, Azerbaycan Hükûmeti tarafından da tanınmıştır. İçte ise düşmana karşı mücadelede başarının sadece silahlı olmayacağını düşünen Cenûb-i

²⁷Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, Ankara, 1993, s.28

²⁸Fahrettin KIRZIOĞLU, Milli Mücadelede Kars, İstanbul, 1960, s.10-11

²⁹ERDOĞAN, Türk Elllerinde Hatıralarım, s.184; KIRZIOĞLU, Milli Mücadelede Kars, s.18-19; Tarık Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasi Partiler, 1895-1952, İstanbul, 1952, s.486.

³⁰Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 43, Belge 1007; ERDOĞAN, Türk Elllerinde Hatıralarım, s.186.

Garbi Kafkas Hükûmeti Batum'da "Seda-i Millet Gazetesi" çıkararak mücadeleyi basın yoluyla da devam ettirmişti.³¹

İngilizler, Kars yöresindeki teşkilâtlanmanın ilk günlerinde yöre halkının siyasi çalışmalarına bir ölçüde göz yummuştu. Ancak diğer taraftan da Ermenilere ve Gürcülere bu bölgedeki faaliyetlerinde yardım etmişti. Bölgede yaşayan Türklerin en büyük korkusu bu bölgelerin İngilizlerin desteği ile Ermeniler ve Gürcülere tarafından ele geçirilmesiydi. Bu korkunun ilk sinyalini 6 Mart 1919'da Kars'a gelen İngiliz temsilci Pata vermişti. Pata yerli yönetimi tanımayacaklarını bildirmiş ve Arpaçay'ın doğusundaki Ermenilerin Kars'a yerleştirilmelerini sağlamak istemişti. İngilizlerin tutumlarındaki bu değişiklik, Gürcüleri de cesaretlendirmişti. Mart 1919'da Ahıska ve Azgur'a yönelik saldırıya geçen Gürcüler, Posof'a kadar ilerlemişlerdi.³² Oltu'dan da Kars'a destek amacıyla milisler gönderilmişti. Gönderilen 500 kişilik taburun iki bölüğünden birisinin komutanı olarak Yasin Bey (Haşimoğlu), diğeri Tahir (Bozkurt) Bey ve Nevzat Bey de Tabur Komutanıydı. Kars Hükümeti Yasin Bey'e, Muhlis Paşa, Çakmak Laz Tabyası, Çukur Tabya, Merkez, Karadağ ve Arap Tabyalarından sorumlu Tabiyeler Muhafız Komutanlığı görevini vermişti.³³

Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti Cumhurbaşkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey, işgal devletleri temsilcilerine Kars, Ardahan, Oltu ve civar illerde yaşayan Türkler adına çektiği bir telgrafta "*İngilizlerin tek bir Ermeni bulunmadığı topraklarda Ermeni devleti kurmak için çalıştığı, bunun için birtakım entrikalar çevirdiği, Ermenilerin binden fazla köyü yaktıkları ve binlerce Müslüman kadın, erkek ve masum çocukların katledildiğinin unutulmayacağını ve işgal devletleri Ermeni devleti kurma yolunda çalışmaya devam ettikleri takdirde Müslümanların silaha sarılarak tek bir kişi kalıncaya kadar vatani savunacaklarını*" belirtiyordu.³⁴ Kafkas hükümeti İngilizlerin tüm taleplerini reddedince, İngilizler 12 Nisan 1919 tarihinde

³¹ GÖKDEMİR, **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, s. 97

³² Ali Eşref UZUNDERE, **İnsanlık Suçu; Iğdır ve Çevresinde Ermeniler'in Türk Kırımı**, Ankara, 2002, s.107.

³³ Yasin HAŞİMOĞLU, "**Hayat ve Hatıralarından**", "**Yasin Haşimoğlu'nun Hatıratı, Hayat ve Hatıralarından**", **Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, C.2 (Yerel Kongreler Kars, Ardahan, Oltu, Trabzon)**, Ankara, 1993, s.58

³⁴ Ali Sinan BİLGİLİ, "**Türk İstiklal Harbinde Oltu ve Oltu İslam Şûrası**", **Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu (1-3 Temmuz 1998- Oltu)**, Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksek Okulu, Erzurum, 1998, s.631-632

sözde asayişin sağlanamadığı gibi bir bahane ile Kars'taki hükümet konağını basarak Kafkas Hükümeti'ne son vermişlerdi.³⁵

1.7. Kars İlinde Ermeni Mezalimi.

Yıllarca Osmanlı İmparatorluğu içinde tam bir huzur ortamında yaşamaktayken, devletin zayıflaması ile emperyalist ülkelerin kışkırtmalarına maruz kalan Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı'nda Rusların ve Batılı müttefiklerinin teşvik ve yardımlarıyla silahlı kuvvetler oluşturmuşlar, hem çevrelerinde yaşayan Müslüman halka zulüm etmişler, hem de cephelerde savaşan Türk ordusunu cephe gerisinden vurmuşlardı.

1877-1878 Türk-Rus Savaşı sonrasında Kars, Ardahan ve Batum vilayetleri (Elviye-i Selase) harp tazminatı olarak Ruslara terk edilmişti. Rusların bütün gayretlerine rağmen Türklük şuurunu yok edemediği bu bölge, Bolşeviklerle imzalanan Brest- Litovsk Anlaşması (3 Mart 1918) gereğince yapılan halk oylaması sonucunda Türkiye'ye katılmıştı. Ancak bu durumun yarattığı sevinç uzun sürmemiş Mondros Mütarekesinin imzasından sonra bu bölge de tahliye edilmek zorunda kalmıştı. Bu şekilde Elviye-i Selase tekrar Ermeni ve Gürcü kontrolüne girmiş oldu. Hemen akabinde de Müslüman halka eziyetler başladı.

Katliamlarına düzenli Ermeni birlikleri de katılmıştı. 28 Mayıs 1918'de Erivan başkent olmak üzere kurulan Ermenistan Hükümeti İngilizlerin desteğiyle "*Büyük Ermenistan Projesini*" gerçekleştirmeyi amaç edinmişti. Hükümete göre Büyük Ermenistan'ı kurmanın yolu bölgede yaşayan Türkleri yok etmekten geçiyordu. Buna delil olarak katliamlara düzenli Ermeni birliklerinin katılmış olması gösterilebilir.³⁶

1918 yılı Mart ve Nisan'da Kars, Erivan ve Bakû'de Müslümanlara yönelik Ermeniler tarafından sistemli bir şekilde katletme (yok etme) eylemi yapılmıştı.³⁷ Türk Ordusu'nun 1918 Kasımında yöreden çekilmesi ile Ermeni tehdidi başlamış ve 30 Nisan 1919 tarihinde Ermenilerin yönetime gelmeleriyle kendini acımasızca göstermiştir. Bu doğrultuda, Ermeni silahlı birlikleri ve çetelerinin vakit kaybetmeden saldırıya geçerek, Kars, Revan (Erivan), Şüregel, Zaruşat, Çıldır, Göle,

³⁵ BİLGİLİ, , "Türk İstiklal Harbinde Oltu ve Oltu İslam Şûrası", s.632

³⁶ İsmail SOYSAL, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C. I., Ankara, 1989, s.17

³⁷ GÖKDEMİR, *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, s.54-62

Kulp (Tuzluca), Iğdır, Aralık ve Göleviran da Türk ve Müslümanlara soykırım yapmaya başlamışlardı. Yörenin Türk ahalisi korku ve dehşete kapılmıştı.

Bu katliam ve yağmalar Kars ve çevresi ile sınırlı olmayıp, Iğdır, Nahçıvan, Revan, Doğubeyazıt civarında yaşayanlarda yoğun bir şekilde etkilenmişti. Şöyle ki; Ermeni tehdidine dayanamayarak Osmanlı arazisine geçmek için yola çıkan 2000 kadar Müslüman Türk'ün bir kısmı, Iğdır'ın on kilometre kuzeyinde Sarıçoban Köyü Yezidileri ve Ermeni askerleri tarafından üzerlerine ateş edilerek şehit edilmişti. Sağ yakalananlar ise para, eşya ve zahireleri gasp edildikten sonra öldürülmüşlerdi.³⁸ Nahçıvan da ise, Ermeni ordusu ve çetecilerinin zulmünden kaçan 500–600 Türk, Aras Nehrini geçmeye çalışırken Hudaferin köprüsü civarında Ermeni Ordusu tarafından öldürülmüşlerdir.³⁹

Bu yardımlar ve teşvikler sonucunda İngiliz destekli Ermeni kuvvetleri silahtan, cephaneden yoksun halka karşı zulümlerini artırmışlardır. Bu haksız muameleler karşısında kuvvet kullanmak gerekliliğine inanan Kâzım Karabekir Paşa Ankara'daki yöneticiler tarafından baştan beri engellenmiş ve bu sorun karşılıklı görüşmelerle ve Sovyetler aracılığıyla çözülmek için uğraşmıştır. Ancak Türk milliyetperverlerinin bu çabaları bir sonuç vermemiş, Ermenistan üzerine bir harekât düzenlenmesi kaçınılmaz hâle gelmişti.

Ermeniler, Dış devletlere yörede çoğunlukta olduklarını göstermek ve yörenin kendi kontrollerinde olduğunu ispatlamak için seçim yapmışlardı. Erivan'da oluşturdukları meclise Müslüman Türklerin de temsilci gönderdiği bahanesini kullanarak, Türklerin kendi hâkimiyetlerini tanıdığını dış dünyaya göstermek istemişlerdi. Bu vesile ile Müslüman Türklerin meclise temsilci göndermelerini, kendilerinin güya insan haklarına saygı gösterdiklerini ispat etmeye çalışmışlardı. Bu amaçla bölgede Meclis seçimleri yapmışlardı. Ancak Müslüman Türkler çok büyük oranda bu seçimlere katılmamışlardı⁴⁰ Yöreden kaçarak Osmanlı Devletine sığınan Müslüman Türklerin verdikleri bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, Ermeniler seçimlere katılmayan ve kendilerini desteklemeyen Müslüman Türk köylerinde katliama başlamış ve etnik temizlik yapmışlardı. Ermenilerin kendilerine vatan olarak

³⁸ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Ermeni Belgeleri Özel Sayısı**, No:3, Ankara, ATASE Yay. (Eylül 1985) s.56

³⁹ Veysel ÜNÜVAR, **Bolşeviklerle Sekiz Ay 1920–1921**, İstanbul, 1948, s.28

⁴⁰ Fahrettin KIRZIOĞLU, **Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi (1918-1920)**, Ankara, 1999, s.78-79

seçtikleri bölgede tek etnik grup olmak istemişlerdi. Bu mıntikalarda Müslüman Türk kalmayınca kadar tamamen Aras Nehri'ne dökmeye karar vermişlerdi. Bunun için Üçüncü Ermeni Alayının görevlendirildiği bilgileri alınmıştı. Bu alayın katliam yapmasını önlemek ve hiç olmazsa hayatta kalanların kurtarılması için yöredeki Müslüman Türkler, Osmanlı Devletinden, kendilerine yeniden yardım edilmesini istemişlerdi.⁴¹

Büyük Millet Meclisi 7 Temmuz'da gönderdiği bir nota ile Ermenilerin Oltu ilinden çekilmesini istemiş; ancak Ermeniler, Oltu'nun bir Ermeni ili olduğunu belirterek geri çekilmedikleri gibi “*Sevr Anlaşmasına*” dayanarak katliam hareketlerine devam etmişlerdi. Ayrıca Sovyet Rusya yöneticileri 10 Ağustos'ta Taşnak Hükümetiyle, Sovyet Rusyası ile Anadolu arasındaki bağlantıyı sağlayan kara ve demiryollarının kontrolünü Ermenilere bırakan bir antlaşma imzalamıştı.⁴² Bu anlaşma görüşmelerin kesilmesine sebep olmakla birlikte harekât yapılmasında etkili olmuştu.

1.8. Kars İlinin Ermeni Mezaliminden Kurtulması.

Kars ve çevresinde Ermeni mezaliminin artması üzerine 20 Eylül 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Bakanlar Kurulu, Genelkurmay Başkanlığına Doğuda Ermenilere karşı yapılacak bir harekâta izin vermişti.⁴³ Bakanlar Kurulunu onay yazısı 11-12 Ekim 1920'de Doğu Cephesi komutanlığına bildirilmiş ve Doğu Cephesindeki Birliklerin hazırlıklarını tamamlaması istenilmişti. Harekat hazırlıkları yapılırken de durumun Ermeniler tarafından duyulmamasına gayret edilmiş ve taarruzun baskın tarzında gerçekleştirilmesine özen gösterilmişti. Türk Genelkurmayı silahsız Ermenilere karşı herhangi bir zarar verilmemesini için dikkat edilmesini özellikle istemişti.⁴⁴

Türk Ordusu, hazırlıklarını tamamlayarak 28 Eylül tarihinde taarruzu başlamıştı. 29 Eylül 1920'de Ermeni kuvvetlerinin işgalinde bulunan Sarıkamış

⁴¹ Refik TURAN, **Gümrü Moskova ve Kars Antlaşmalarında Iğdır ve Nahçıvan**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğt. Anabilim Dalı, Erzurum, 1999,s.40

⁴² **Türk İstiklâl Harbi, Doğu Cephesi 1919-1921**, C.III, Genel Kurmay Başkanlığı Yay., Ankara, 1965. s.156

⁴³ Yavuz YILMAZ, **Mondros Mütarekesinden Kurtuluşa Kars ve Çevresinde Ermeni Tehdidi (30 Ekim 1918- 30 Ekim 1920)**,Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2006, s.88

⁴⁴ YILMAZ, **Mondros Mütarekesinden Kurtuluşa Kars ve Çevresinde Ermeni Tehdidi**, s.88

alınmıştı.⁴⁵ Ermeni kuvvetleri hiçbir direniş gösterememişlerdi. 30 Eylülde, Merdenik'teki Ermeniler de geri çekilmek zorunda kalmıştı. 1 Ekimde Kağızman Türk Ordusunun kontrolüne geçmişti. 7–8–9 Ekim günlerinde Ermeni Ordusu, Kağızman ve Merdenik cephelerinde karşı taarruza geçmişti. Ancak Türk kuvvetleri bu taarruzu geri püskürtmüştü.⁴⁶ Türk Taarruzu devam ederken, Moskova hükümeti ile Türk temsilcileri arasında 29 Eylülde görüşmeler yapıldı. Sovyetler, Anadolu hareketine esaslı bir yardım yapabilmek için Ermenilerle, Türklerin anlaşmasını zorunlu gördüklerini belirterek, Türk Ordusunun, Ermenilere yönelik taarruzunu durdurmasını istemişlerdi.⁴⁷ 27 Ekim 1920 günü Doğu Cephesi Komutanlığı kuvvetleri, Ermeni Ordusu'nu imha etmek amacıyla Kars üzerine taarruza geçmişti.⁴⁸

Bu taarruz üzerine tutunamayacağını anlayan Ermeni Ordusunun büyük bir kısmı 30 Ekimde Kars'ı terk etmişti. Kars Kalesi'ne kapanan Ermeni Ordusu'ndan geri kalanlar esir edilmişti. Ermenilerden çok sayıda üst düzey yönetici ve subay esir alınmıştı. Ermeni Ordusu'nun tamamen imha olmadan geri çekilmesi büyük bir başarı olarak görülmüştü. Çünkü Kars'a taarruz eden Türk kuvvetleri Ermeni Ordusunu çevirmişken, Kars'tan Kuzeye ve Kuzeydoğuya giden yollarda bilinçli olarak tedbir alınmamıştı. Ermeni Ordusu da bu durumdan yararlanarak Gümrü istikametinde kaçmayı başarmıştı.⁴⁹ Bu ileri hareket ile Kars Türk kuvvetlerinin kontrolüne geçmişti. 1918–1920 yılları arasında süren Türk-Ermeni savaşı Türklerin zaferi ile sona ermişti. Türk zaferi üzerine Ermeniler barış istemek zorunda kalmışlardı. Türklerin ileri sürdüğü barış şartlarını da kabul etmişlerdi. 25 Kasım 1920'de başlayan barış görüşmelerinde, Türk tarafını Kazım Karabekir Paşa başkanlığındaki heyet, Ermeni tarafını ise Aleksandr Hatisyan başkanlığını yaptığı bir heyet temsil etmişti.⁵⁰

⁴⁵ Kazım KARABEKİR, *İstiklal Harbimizin Esasları*, İstanbul, 1995, s.1864-1865

⁴⁶ KARABEKİR, *İstiklal Harbimizin Esasları*, s.1876

⁴⁷ Yerasimos STEFANOS, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri, 1917–1923*, İstanbul, 2000, s.185

⁴⁸ *Türk İstiklâl Harbi, Doğu Cephesi 1919-1921*, C.III, Genel Kurmay Başkanlığı Yay., Ankara, 1965. s.201

⁴⁹ *Türk İstiklâl Harbi, Doğu Cephesi 1919-1921*, C III, Ankara, ATASE Yay., 1995, s.211-212

⁵⁰ TURAN, *Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmalarında Iğdır ve Nahçıvan*, s.43-44

1.9. Silahlı Mücadelenin Sonu ve Gümrü Anlaşması.

25 Kasım tarihinde başlayan barış görüşmeleri 3 Aralık 1920'de antlaşma ile neticelenmişti. Bu antlaşma ile Türkiye'nin doğu sınırı kesin olarak belirlenmişti. Ermeniler, Sevr Antlaşması'nı tanımadıklarını kabul etmişlerdi.⁵¹

TBMM Hükümetinin imzaladığı ilk antlaşma olan Gümrü Antlaşması ile Kars, Sarıkamış, Kağızman, Kulp ve Iğdır Türk topraklarına katılmıştı. Buna karşılık Türkiye ise işgal ettiği Gümrü'yü Ermenistan'a vermişti.⁵² Gümrü Antlaşması ile 1918 Mondros Mütarekesinin belirlediği Türk doğu sınırının dışına ilk kez geçilmiş, 1920 Sevr Antlaşmasının da geçersizliği fiilen kanıtlanmıştı. Ermeni sorunu da Türkiye'nin istediği şekilde sonuca bağlanmıştı. Öte yandan Ermenilerle bu bölgede savaşmak zorunda kalan birliklerini ve bu birliklere sağlanan imkanları batı cephesinde Yunan işgaline karşı kullanmanın da yolu açılmıştı. Üstelik Sovyetlerle arasında yer alan engelin aşılması da gerçekleşmişti. Böylece Sovyetlerle kurulması plânlanan ulaşım ve onlardan beklenen yardımın da yolu açılmıştı.⁵³

Ancak antlaşma maddelerini uygulamak için başvurulacak ve TBMM Hükümetine muhatap olacak kimse kalmamıştı. Ermenilerin Bolşevik olduğu kabul edilmemiş ve bu Sovyetlere de yazılmıştı. Şubat 1921'de konuyu Meclis gündemine getirip, Gümrü Antlaşması hükümleri arasında bu antlaşmanın bir ay sonra Ankara'da mübadele edileceğinin yazıldığını ve Meclisin onayının gerektiğini bildiren Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Bey; TBMM onaylamadan önce Ermeni Millî Meclisi tarafından onaylandığı haberinin alınmasının uygun olacağını söylemişti. Hariciye vekiline göre, Ermeni barışı uygulatılamamıştı.⁵⁴ Ankara'nın bu konu üstüne eğilmesi sonucu Sovyetler de bu sorunun dostane bir şekilde konferansta çözümleneceğine ilişkin Ankara'ya teminat vermişti. Sovyet Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Sovyet Rusya'nın delegelerinin birlikte katılacağı bir konferansın düzenlenmesini kabul etmişti. Türkiye'nin ısrarı üzerine, Rusya ve Kafkas Cumhuriyetlerinin uygun görmesi ile bu konferansın Kars'ta yapılması kararlaştırılmıştı.

⁵¹ TURAN, *Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmalarında Iğdır ve Nahçıvan*, s.43-44

⁵² SOYSAL, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, s.19-23

⁵³ Yusuf Hikmet BAYUR, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara, 1995, s.67

⁵⁴ Mustafa ÖZTÜRK, *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Kafkasya Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s.115

1.10. Kars Konferansı ve Anlaşması.

20 Eylül 1921'den sonra tarafların belirlediği heyetler Kars'a gelmeye başlamışlardı. Kars Konferansı başlamadan önce, Sovyet Rusya ile yapılan Moskova Antlaşması'nın teati merasimi için 20 Eylül'de Aleksî Nikolayeviç başkanlığındaki Sovyet Rusya Heyeti Kars'a gelmiş ve 22 Eylül'de büyük bir törenle Moskova Antlaşmasının teatisi yapılmıştı.⁵⁵

Kars Konferansı'na katılacak olan TBMM Hükümeti Delege Heyeti, özel bir trenle Kars'a gelmesinden birkaç gün sonra, 26 Eylül 1921'de Rusya, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Sovyet Hükümetlerinin temsilcilerinden oluşan 150 kişilik delegasyon heyeti de Tiflis'ten Kars'a gelmiş ve gösterişli bir törenle karşılanmışlardı.⁵⁶

Kars Konferansı, bu heyetin geldiği gün olan 26 Eylül 1921 tarihinin akşamı, Ordu Caddesi'ndeki konferans için hazırlanmış binada törenle açılmıştı. TBMM Hükümeti, Kars Konferansında kendisini temsil etmek üzere Kâzım Karabekir Paşa'yı uygun bulmuştu. Ermenistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Dışişleri Komiseri İskinaz Maradya ile İçişleri Komiseri Boğuz Makizyan'ı, Azerbaycan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Devlet Denetimi Halk Komiseri Behbut Sah Tahtineski'yi, Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti ise Kara ve Deniz Kuvvetleri Halk Komiseri Salya İlyava ile Dışişleri ve Maliye Komiseri Aleksandr Sıvanidze'yi bu konferansta temsilci olarak belirlemişti. Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti adına ise Letonya'daki temsilcisi Jak Halski'yi bu konferans için yetkili temsilci olarak atamıştı.⁵⁷

Konferans süresince Kafkasötesi Cumhuriyetleri'nin görüşmelerini Sovyet Rusya Delegeşi Ganetzky idare etmiş ve tek bir cephe halinde TBMM Hükümeti delegeleriyle görüşmeleri yürütmüşlerdi.⁵⁸ 26 Eylül'de başlayan Kars Konferansı, 13 Ekim'de imzalanarak sona ermişti. 20 maddeden oluşan antlaşma, bazı küçük değişiklikler dışında Moskova Antlaşması ile hemen hemen aynıdır. Bu antlaşma ile Türkiye'nin doğu sınırları kesinlik kazanmış, Kafkasötesi Cumhuriyetleri TBMM

⁵⁵ ÖZTÜRK, *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Kafkasya Politikası*, s.131

⁵⁶ Enver KONUKÇU, "Doğu Cephesi ve Doğu Sınırları İle İlgili Anlaşmalar", Millî Mücadele Tarihi, Ankara, 2002, s.357-359

⁵⁷ SOYSAL, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, s.41

⁵⁸ ÖZTÜRK, *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Kafkasya Politikası*, s.133

Hükûmeti'nin temel ilkelerini resmen tanımişti.⁵⁹ Diğer taraftan bu antlaşma, Türk Doğu sınırlarını güvence altına aldığı gibi, Türk-Sovyet ilişkilerinde önemli engellerin aşılmasına ve Sovyet yardımının devam etmesinde de etkili olmuştu. Ayrıca bu bölgede yer alan Türk kuvvetlerinden bir kısmının batı cephesine kaydırılması ile Yunanlılara karşı mücadelede ordu daha da güçlendirilmişti.

⁵⁹KARABEKİR, Kâzım Karabekir'in Kaleminden Doğu'nun Kurtuluşu, s.967

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLANINDAN 1939 YILINA KADAR TÜRKİYE'DE SİYASİ DURUM VE SEÇİMLER

1.1.Cumhuriyet Halk Fırkası.

Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk siyasal partisidir. Gerek Türkiye'deki devrimi gerçekleştirmesinden ve uzun bir süre tek parti olarak iktidarda kalmış olmasından, gerekse kendisinden sonra kurulmuş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Demokrat Parti gibi partilerin kurucu kadrolarını kendi içinden çıkarmış olmasından dolayı Türkiye'de var olan siyasi kültürün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu yüzden Türk siyasi tarihinde oldukça önemli ve belirleyici bir yere sahip olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk partisi Halk Fırkasıdır. Halk Fırkası I. Meclisteki Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Gurubunun başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından 1922 yılı ortalarından itibaren sürdürdüğü çalışmalar sonucunda 9 Eylül 1923'de kurulmuştur. Kurulduğu andan itibaren de iktidarı oluşturmuş ve yaklaşık elli sekiz yıl varlığını sürdürmüştür. Bu sürenin yaklaşık otuz beş yıllık bölümünde iktidarda kalmıştır. Otuz beş yıllık iktidar döneminin yirmi altı yıllık bölümü tek parti varlığı ve iktidarı şeklinde geçmiştir.⁶⁰

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kuruluşunu Mustafa Kemal Atatürk Nutuk'ta şöyle açıklar; *“Muhterem Efendiler, her yerde siyasi fırka teşkil hakkında halk ile uzun hasbihallerde bulundum. 7 Kanun-u evvel 1922 tarihinde, Ankara matbuatı vasıtasıyla halkçılık esasına dayanan ve Halk Fırkası adıyla siyasi bir fırka teşkil etmek niyetinde olduğumu beyan ederek bu firkanın nasıl bir program takip etmesi lazım geleceği hakkında bütün vatanseverlerin ve ilim erbabının görüşlerine müracaat etmişim. Gerek bu zevattan aldığım tahrir-i mütaleatları ve gerek halk ile müdavele-i efkârdan çok istifade ettim. Nihayet, 8 Nisan 1923 tarihinde, nokta-i nazarlarımı dokuz umde halinde tespit ettim. İkinci TBMM intihabı sırasında nesir ve ilan ettiğim bu program, firkamızın teşekkülüne esas olmuştur.”*⁶¹ Kuruluşu bu

⁶⁰ Mustafa Kemal ATATÜRK, **Nutuk**, Ankara, 1989, s.718-719

⁶¹ ATATÜRK, **Nutuk**, s.477

şekilde gerçekleşen “*Halk Fırkası*”nın adı 10 Kasım 1924’de “*Cumhuriyet Halk Fırkası*” olarak değişecektir.

1.2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.

Birinci Meclisin son zamanlarından itibaren ortaya çıkan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası iktidarda bulunan Halk Fırkasından tartışmalar sonucunda ayrılan yirmi sekiz milletvekili tarafından 17 Kasım 1924 tarihinde kurulmuştur. Kuruluşundan itibaren yaklaşık yedi ay faaliyet gösterebilmiştir.

Genel başkanlığını Kazım Karabekir Paşa’nın, Genel Başkan Yardımcılıklarını H. Rauf Bey ve Dr. Adnan Adıvar Bey’in, Genel Sekreterliğini de Ali Fuat Cebesoy Paşa’nın yaptığı yeni parti, sıkıntılı bir dönemde kurulmuş olup, Halk Fırkası’na muhalif olan basın tarafından desteklenmiştir. Varlığı süresince genel seçim olmadığı için bir seçim atmosferi yaşayamayan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, bu arada küçük bir ara seçime katılmış olmakla beraber henüz teşkilatını kuramadığından başarılı olamamıştır. Parti yetkilileri yaptıkları konuşmalarda “*Asıl amaçlarının seçime katılmak ve kazanmak değil, yasama görevleri çerçevesinde iktidar partisini denetlemek, ona muhalefet etmek ve yanlış hareket etmelerini önlemek*” olduğunu ifade etmişlerdir.⁶²

Bir yandan Meclis içi muhalefet faaliyetlerini, bir yandan da teşkilatlanma çabalarını sürdüren Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Said İsyanı’nın gelişmesi ve bastırılması aşamalarında ortaya çıkan bazı problemler nedeni ile İstiklal Mahkemeleri’nin tavsiyesi üzerine hükümet tarafından 3 Haziran 1925’de kapatılmıştır. Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti’nin bu ilk demokrasiye geçiş denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁶³

1.3. Serbest Cumhuriyet Fırkası.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılmasından sonra ülkede herhangi bir siyasi veya toplumsal muhalefet gücü kalmamıştır. Fakat özellikle 1927-1930 tarihleri arası tek parti iktidarı niteliği taşıyan CHF hükümetinin ülkenin gelişimini sağlayacak ekonomik ve siyasi politikalar geliştirememesi sonucu 1929 tarihinde ortaya çıkan ekonomik bunalım Türkiye ekonomisini çökme noktasına getirmiştir.

⁶² Ali Fuat CEBESÖY, *Siyasi Hatıralar II*, İstanbul, 1960, s.123

⁶³ Kemal KARPAT, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967, s.47

Bunalımla birlikte Türk parasının değeri düşmüş, bu durum Türkiye'nin ithalatını aksatmıştır. Ülkenin zayıf olan ekonomik dengesi bunalım nedeniyle iyice bozulmuş, ticaret şirketleri ve sanayiciler, üretimi arttırmak için kredi almış olan çiftçiler borçlarını ödeyemez duruma düşmüş ve iflaslar yaşanmaya başlamıştır.⁶⁴

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma süreci Paris Büyükelçisi Fethi Bey'in 1930 yılı Temmuz ayında iznini geçirmek için Türkiye'ye gelmesi ile başlamıştır. 22 Temmuz 1930 günü İstanbul'a gelen Fethi Bey, Yalova'da bulunan Mustafa Kemal'e saygılarını sunmak ve kendisini görmek için ondan izin istemiş ve 23 Temmuz günü Mustafa Kemal'in Yalova'da misafiri olmaya başlamıştır.⁶⁵ Yalova'da ikamet etmeye başlamasından beş veya altı gün sonra Mustafa Kemal, Fethi Bey'e ülkenin yurt dışındaki imajı ile İnönü hükümeti hakkındaki düşüncelerini sormuş, Fethi Bey ülkenin mali ve ekonomik durumunun yurt dışından çok kötü görüldüğünü, 1928 yılında dış borçları ödeme konusunda Paris'te yapılan antlaşmaya hükümetin uymak istememesinin bu görüntüyü iyice kötüleştirdiğini ve hükümetin uyguladığı yanlış politikalar nedeniyle halkın büyük zorluklar içine düştüğünü açıklamış, Mustafa Kemal'in durumun çaresini sorması üzerine mecliste serbest bir tartışma ortamının var olması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁶

Fethi Bey'in Mustafa Kemal'e yazdığı hükümeti eleştiren ve muhalif bir fırka kurma izni isteyen mektubu 11 Ağustos tarihinde, Mustafa Kemal'in de böyle bir hareketin kurulmasına izin veren ve bu hareket karşısında tarafsız olduğunu belirten mektubu ise 12 Ağustos tarihinde Anadolu Ajansı'nda yayımlanmıştır. İkinci fırkayı kurmakla görevlendirilen Fethi Bey, SCF'nın kurulduğunu belirten dilekçeyi Yalova'dan telgrafla 12 Ağustos tarihinde İstanbul Valiliği'ne göndermiş, ertesi gün partinin tescil işlemleri bitirilmiş, böylelikle SCF resmen hukuki varlık kazanmış ve ülkenin siyaset sahnesine dahil olmuştur.⁶⁷

⁶⁴ Abdülhamit AVŞAR, **Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul, 1998, s.43

⁶⁵ Ali Fethi OKYAR, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?**, İstanbul, 1987, s.7

⁶⁶ Cemal KUTAY, **Celal Bayar'ın Yazmadığı ve Yazamayacağı Üç Devirden Hakikatler**, İstanbul, 1982, s.386

⁶⁷ Necati AKSANYAR, **Türkiye'de Çok Partili Demokrasi Denemeleri İçinde Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Cilt No: 1, Sayı: 1 (Ekim), s.28-42

İzmir olaylarından sonra CHF ile SCF arasında gerilen ipler, Eylül'ün ikinci haftasında yapılmaya başlanan belediye seçimleri ile kopmuştur. Belediye seçimlerinde SCF'nın, ülke çapında çok fazla örgütlenememiş olmasına, hükümetin yanlı uygulamalarına ve seçim memurlarının usulsüzlük ve yolsuzluklarına rağmen beş yüz iki seçim çevresinde otuz iki belediye kazanması (Samsun Belediye'si dahil), CHF çevrelerinde İzmir olayları ile gelişmeye başlayan iktidarı yitirme tedirginliğini doruk noktasına ulaştırmıştır. Fakat 20 Ekim tarihinden yirmi gün sonra 12 Kasım 1930 tarihinde Mustafa Kemal'in SCF'na yönelik olumlu tutumunu bir anda değiştirmiş ve Fethi Bey'e eskiden olduğu üzere kendisinin Halk Fırkası reisi, Fethi Bey'in da kendi fırkasının reisi olduğunu ve bu prensipler dairesinde mücadelenin devam edeceğini belirtmiştir. Fethi Bey, bu sözler üzerine Bu prensipler etrafında mücadele değil, sizinle karşılaşmak olur, yanıtı vermiş ve fırkanın vücuduna bir sebep kalmadığını belirtmiştir.⁶⁸

Daha sonra Fethi Bey o sırada Ankara'da bulunan partili milletvekillerini toplamış ve o günkü gelişmeleri anlatmış, onlardan düşüncelerini sormuş, toplantıda bulunanların hepsi partinin kapatılmasından yana olmuş ve toplantı sonunda bir fesih beyannamesi kaleme alınmıştır. Fethi Bey ve Nuri Bey bu bildiriye Çankaya'ya götürmüş ve Mustafa Kemal'in onayı alınmıştır. SCF, Mustafa Kemal tarafından onaylanan fesih kararnamesini 17 Kasım 1930 tarihinde İçişleri Bakanlığı ile İstanbul Valiliğine resmen bildirmiş ve böylece kendisini feshetmiştir.⁶⁹

1.4. Tek Partili Dönem.

Çok partili hayata geçiş denemelerinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasından sonra, ülkede CHP'nin zamanla otoriter yönleri ağır basan bir tek parti yönetimine kaydığı görülmektedir.

Her seçimde farklı uygulamaların yapıldığı tek partili seçimler dönemi 1927 yılı seçimleri ile başlamış, 1946 seçimlerine kadar devam etmişti. Bu dönemde TBMM'nin çalışma süresi 1924 Anayasası gereğince 4 yıla çıkmıştı. Tek parti olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin yer aldığı 1927, 1931, 1935, 1939, 1943 seçimlerinde bu 4 yıl kuralına uyulmuş, savaş döneminde dahi meclisin süresi 4 yıl olmuştu. Bu

⁶⁸ Mahmut GOLOĞLU, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara, 1974, s.293-294

⁶⁹ OKYAR, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?*, s.77

dönemde bağımsız adaylara kontenjan ayrılması, azınlıkların ve kadınların mecliste yer alması, CHP içinden bir “bağımsız grup” kurulması gibi uygulamalar olmuştur.

1.5. 1927 Milletvekilleri Seçimleri.

1927 seçimleri 3 Nisan 1923 tarih ve 320 sayılı seçim yasası çerçevesinde yapılmış, seçimlere sadece CHP katılmıştı. İki dereceli olarak yapılan seçimlerde her ne kadar bazı yerlerde bağımsız adaylar seçime katılmış olsalar da seçimi CHP adayları kazanmıştı.⁷⁰ CHP 23 Haziran 1927 tarihinde bir tüzük değişikliği yaparak CHP milletvekillerini belirleme yetkisini Parti Genel Başkanına bırakmıştı.⁷¹ CHP Genel Başkanı Atatürk'te partisinin adaylarını ikinci seçmenlerin belirlenmesinden sonra 29 Ağustos 1927 tarihinde ilan etmişti. 1927 seçimlerinde 30 Temmuz - 5 Ağustos arasında ikinci seçmen seçimleri yapılmış, milletvekilliği seçimi ise 2-6 Eylül tarihleri arasında olmuştur. 63 seçim çevresinde yapılan seçimler sonucunda 316 milletvekili TBMM'ye girmişti.⁷² Bu seçimlerde seçimlere katılım %23 gibi düşük bir oranda gerçekleşmişti.⁷³ 1927 seçimleri sonrası oluşan TBMM, 1 Kasım 1927-26 Mart 1931 tarihleri arasında 3 yıl 7 ay 19 gün açık kalmıştı.

1.6. 1931 Milletvekilleri Seçimleri.

1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ve ardından yaşanan Menemen olayı üzerine 1931 seçimlerinde farklı bir taktik geliştirilerek, mecliste parti yerine bağımsız milletvekillerinin bulunması yöntemine geçildi. Atatürk Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendi kendisini kapatmasından sonra geniş bir yurt gezisine çıkmış, Kayseri, Trabzon, İstanbul, İzmir, Aydın, Antalya, Mersin, Konya, Afyon gibi pek çok yeri gezmiş, incelemelerde bulunmuştu. Bu gezi sonrası Çankaya Köşkünde Atatürk başkanlığında Başbakan, Meclis Başkanı ve Genelkurmay Başkanı'nın katıldığı bir toplantı neticesinde seçimlerin yenilenmesine karar verilmişti. O dönemde Parti Başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı aynı kişide olabiliyordu.

⁷⁰İhsan GÜNEŞ, “Atatürk Döneminde Kamuoyunun Oluşumu: Seçimler (1920-1938)”, Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, Bildiriler, 25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan, C.II, Ankara, s.793.

⁷¹ Esat ÖZ, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, Ankara, 1992, s.99.

⁷²Cemal AVCI, **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)**, Ankara, 2000, s.26-36.

⁷³ ÖZ, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, s.160.

Nitekim Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanı değil CHP Genel Başkanı sıfatıyla 3 Mart 1931 tarihinde Meclis Grup Başkanlığına gönderdiği yazıda; “...Fırkamın millet ve memleket için en hayırlı ve isabetli programın kendi programı olduğuna ve milletin kendisi ile beraber bulunduğuna tam kanaati vardır. Fırkamız, milletin kendisine olan emniyet ve itimadını en şüpheli ve tereddütlü nazarlar karşısında her zaman ispat edecek vaziyettedir. Bir defa bunun için, bundan başka önümüzdeki yıllarda tatbikini muvafık gördüğü tedbirlerde, milletin iştirak ve mutabakatı derecesini anlamak için, umumi reis bulunduğum C.H. Fırkasına mensup mebusların intihaplarını yenilemelerini muvafık mütealea ediyorum” diyerek seçimlerin yenilenmesini istemişti.⁷⁴

Atatürk, bu seçimlerde TBMM’de CHP’yi denetime tabi tutmak amacıyla yeni bir taktik geliştirmişti. CHP 22 ilde 30 milletvekilliği için aday göstermemiş, buralarda bağımsızların seçilmesi için onlara fırsat tanımıştı. Ancak bu adayların laik, cumhuriyetçi ve milliyetçi olmaları istenmişti.⁷⁵ CHP Parti Başkanlık Divanının aldığı bu karar 15 Nisan 1931 tarihinde Genel Sekreter tarafından açıklanmıştı.⁷⁶ Milletvekili seçimleri 25 Nisan’da yapılmış, CHP’nin ilan ettiği 287 aday seçilmiş, bağımsızlara bırakılan 30 milletvekilliğinden ancak 20’si seçilebilmişti. 30 bağımsız milletvekilliği için 194 adayın mücadele ettiği seçimlerde İstanbul’da 3, Samsun ve Tekirdağ’da bağımsız adaylar seçilememişlerdi. Seçilen 3 bağımsız aday da iki yerden birden seçildiği için 10 bağımsız adaya ayrılan milletvekilliği boş kalmıştı. Bağımsız olarak seçilen 20 milletvekilinden 10’u dönem içinde CHP’ye katılmış Kütahya’dan seçilen 2 bağımsız milletvekilinin milletvekillikleri görevlerinden zamanında ayrılmadıkları gerekçesiyle onaylanmamıştı.⁷⁷ Böylece seçimler öncesinde mecliste CHP dışında bağımsızlara ayrılan 30 milletvekilliği seçim sonrası 8’e inmişti. Bağımsız milletvekili adaylığı için çok sayıda müracaat olmasına rağmen bazı yerlerde hiçbir bağımsızın seçilememesi, İzmir’den bağımsız milletvekili seçilen Halil Bey’in 38 oy gibi çok az bir oyla seçilmesinde CHP Yönetmeliğindeki bazı maddeler etkili olsa gerekti.⁷⁸ Bu konu 1935 seçimleri öncesi CHP tarafından dile

⁷⁴ Fahri ÇOKER, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem (1931-1935)**, C.I, Ankara, 1996, s.3

⁷⁵ İhsan GÜNEŞ, **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet**, C I, İstanbul, 1985, s.793

⁷⁶ ÖZ, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, s.170

⁷⁷ ÇOKER, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem (1931-1935)**, s.23-29

⁷⁸ ÖZ, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, s.171

getirilecekti. 1931 seçimleri sonucunda oluşan TBMM 4 Mayıs 1931-23 Aralık 1934 tarihleri arasında 3 yıl 9 ay 13 gün açık kalmıştı.

1.7. 1935 Milletvekilleri Seçimleri.

Bu seçimler kadınların da seçme ve seçilme haklarını kullandıkları ilk seçimdi. Ayrıca 1931 seçimlerinde olduğu gibi bağımsız milletvekili seçimi uygulamasına da devam edilmişti. 1935 seçimlerinin bir diğer özelliği ise ilk defa azınlıklardan da milletvekili seçilmesi idi. 4 Aralık 1934 tarihinde İsmet İnönü ve 191 arkadaşı TBMM'ye ortak bir önerge vererek 1924 Anayasasının 10. ve 11. Maddeleriyle seçim kanununda bazı maddelerin değiştirilmesini istemişlerdi. Anayasada yapılan düzenlemeler ve 22 Aralık 1934 tarih ve 2631 sayılı seçim kanununda bazı maddeleri değiştiren düzenlemeye göre kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmişti. Anayasa'da belirtilen seçmen yaşı 18'den 22 yaşına çıkartılmıştı. Seçimlerde eskiden olduğu gibi yine iki dereceli sistem uygulanacaktı. İkinci seçmenlerin miktarı da bu yeni düzenlemede yer almıştı. Buna göre genel esas 400 birinci seçmenin bir ikinci seçmen belirlemesiydi. Buna göre 401-600 kişi için 1, 601-1000 kişi için 2, 1001-1400 kişi için 3 ikinci seçmen seçilecek oran bu şekilde arttırılacaktı.⁷⁹ 8 Şubat 1935 günü yapılan seçimler öncesinde Atatürk, 2 Şubat'ta CHP adaylarını ilan etmiş, 1931 seçimlerinde ön görülen bağımsız aday uygulamasına bu seçimlerde de devam edilmişti.

1935 seçimleri sonucunda Cumhuriyet döneminde ilk defa azınlıklardan da milletvekili seçilmişti. Bağımsızlara ayrılan kontenjandan aday olan Dr. Taptas (Ankara), Keresteciyen (Afyon), İstemat Zihni (Eskişehir), Dr. Abravaya (Niğde), ikinci seçmenlerin Niğde hariç tamamının oyunu alarak milletvekili seçilmişlerdi.⁸⁰ Kadınların da milletvekili seçme ve seçilme haklarının kullanıldığı bu seçimlerde 18 kadın milletvekili adayı gösterilmiş ve seçilmişti.⁸¹ 1935 meclisi Cumhuriyet tarihinde yüzde olarak en fazla kadın milletvekili oranının olduğu meclisti.

57 seçim çevresinde yapılan 1935 seçimleri sonrası toplam 399 milletvekilinin katılımıyla açılan TBMM, 1 Mart 1935-27 Ocak 1939 tarihleri arasında 4 yıl, 1 ay, 18 gün gibi tek parti döneminin en uzun ömürlü meclisi olmuştu.

⁷⁹ GÜNEŞ, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM Dönemi (1935-1939)*, s.15

⁸⁰ ÖZ, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, s.174

⁸¹ GÜNEŞ, *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*, s.795

1.8. 1939 Milletvekilleri Seçimleri.

Atatürk'ün ölümü sonrası yapılan ilk seçimdir. Bu seçimlerde sayıları az olmakla birlikte bağımsız aday uygulamasına devam edilmişti. Bağımsız adaylardan ziyade bu seçimlerde öne çıkan farklılık seçim sonrası oluşan TBMM'de CHP milletvekilleri içinden CHP'ce belirlenen "Müstakil Grup" uygulamasına geçilmesidir. 1939 seçiminin bir diğer farklılığı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün hava muhalefeti nedeniyle sadece 28 ilin ikinci seçmenleriyle görüşerek milletvekili adayları ile ilgili görüşlerini almasıdır. Bu görüşmelerden sonra CHP parti divanı ile görüşen İnönü, partisinin milletvekili adaylarını belirlemiştir. 1939 seçimleri için ikinci seçmen listeleri 13 Mart'ta ilan edilmiş, ikinci seçmen seçimleri 15-21 Mart tarihleri arasında yapılmıştır. 62 ilde yapılan seçim neticesinde toplam 40.979 ikinci seçmen seçilmiştir.⁸² CHP 25 Mart 1939 tarihli Ulus Gazetesinde milletvekili adaylarını ilan etmiştir. Bu seçimlerde Afyonkarahisar, Ankara, Eskişehir ve Niğde'den birer milletvekilliği bağımsızlar için boş bırakılmıştır. 26 Mart 1939 tarihinde yapılan seçimleri 420'sini CHP 4'ünü de bağımsız milletvekilleri kazanmıştır.

424 milletvekili TBMM, 3 Nisan 1939-15 Ocak 1943 tarihleri arasında çalışmış, Hatay'ın Türkiye'ye katılması üzerine Hatay'ı temsilen seçilen 5 milletvekilinin de katılımıyla milletvekili sayısı 429 olmuştur. 1939 meclisinin en önemli özelliklerinden biri TBMM'de bir bağımsız grup oluşturulmasıdır. CHP'nin 29 Mayıs- 3 Haziran 1939 tarihleri arasında toplanan V. Büyük Kurultayında meclis içinde CHP milletvekilleri arasından Kurultay tarafından seçilecek 21 kişilik bir "müstakil grup" kurulması kararı alınmıştır.

Bu bağımsız grubun da değişmez genel başkanı aynen CHP'de olduğu gibi CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü'dür. Grubun başkan vekilini İsmet İnönü seçecekti, grup CHP meclis grubu toplantılarına katılabilecek ancak, görüş veya oy hakkı olmayacaktı. Bağımsız grup üyeleri hükümette görev alamayacaktı. Meclis görüşmelerinde kendi gruplarının kararlarına göre hareket edeceklerdi.⁸³ Bu uygulamaya 1943 yılında da devam edilmiş hatta üye sayısı 21'den 35'e çıkarılmıştır.

⁸² İsmet BİNARK, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*, C.I, Ankara, 2004, s.39

⁸³ *CHP Nizamnamesi*, Ankara, 1939, Madde 125-130

TABLO 1.1 1927-1939 YILLARI CHP KARS MİLLETVEKİLLERİ

1927 SEÇİMLERİ	1931 SEÇİMLERİ	1935 SEÇİMLERİ	1939 SEÇİMLERİ
Ağaoğlu Ahmet Bey (Ahmet Akif Ağaoğlu)	Baha Tali Bey (Mehmet Bahaettin Öngören)	Yusuf Akçura	Muhittin Paşa (Akyüz)
Baha Tali Bey (Mehmet Bahaettin Öngören)	Faik Bey (Faik Bermek)	Muhittin Paşa (Akyüz)	Kahraman Arıklı
Bedir Bey (Fırat)	Mehmet Nazif Bey	Hüsrev Sami Kızıldoğan (Sami Aydoğmuş)	Ethem İzzet Benice
Faik Bey (Faik Bermek)	Muhittin Paşa (Akyüz)	Mehmet Fuat Köprülü	Cevat Dursunoğlu (Mehmet Cevat Dursunoğlu)
Halit Bey (Mehmet Halit Onaran)	Ömer Kamil Bey (Ömer Lütfi Kuntay)	Ömer Kamil Bey (Ömer Lütfi Kuntay)	Şerafettin Karacan (Mehmet Şerafettin Karacan)
Dr. Sadrettin Bey (Ahmet Sadri Hattuza)	-----	Baha Tali Bey (Mehmet Bahaettin Öngören)	Hüsrev Sami Kızıldoğan (Sami Aydoğmuş)
-----	-----	Esad Özoğuz	Mehmet Fuat Köprülü
-----	-----	Mehmet Nazif Sirel	Ömer Kamil Bey (Ömer Lütfi Kuntay)
-----	-----	-----	Zihni Orhon
-----	-----	-----	Esat Özoğuz

84

⁸⁴ TBMM Albümü (1920-2010), Ankara, 2010, s.155-156-207-267-268-334-335

İKİNCİ BÖLÜM

1943 YILINDAN 1950 YILINA KADAR TÜRKİYE’DE SİYASİ DURUM VE SEÇİMLER

1.1. 1943 Milletvekilleri Seçimleri.

1943 seçimlerinde de Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü seçimler öncesi ikinci seçmenlerle görüşmeler yapmıştı. Bu görüşmeler sonucunda ilk defa olarak milletvekili aday listesi milletvekili sayısından fazla olarak ilan edilmişti. Bu seçimler 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçim Kanununa göre yapılmıştı. Bu kanun 1908 yılında yürürlüğe giren seçim kanununu yürürlükten kaldırmakla birlikte bazı hükümleri aynen korunmuştu. Yine iki dereceli çoğunluk sistemini öngören kanun sadece 1943 seçimlerinde uygulanmıştı.

1943 seçimleri 63 ilde 63 seçim çevresinde yapılmış 455 milletvekili TBMM’de yer almıştı. 28 Şubat 1943 günü yapılan seçimler öncesinde 23 Şubat’ta İnönü bir beyanname ile partisinin milletvekili adaylarını ilan etmişti. İkinci seçmenlere birçok ilde tercih hakkı sunan bu beyannamede 38 ilde milletvekili sayısından daha fazla aday gösterilmişti. Bu 38 ilin çıkaracağı 334 milletvekiline karşın 412 aday ilan edilmek suretiyle ikinci seçmenlere tercih hakkı tanınmıştı. Seçimlerde İstanbul’dan 23 milletvekiline karşın 31, İzmir’den 15 milletvekiline karşın 20, Ankara’dan ise 15’e karşın 19 aday gösterilmişti.⁸⁵ 28 Şubat 1943 tarihli seçim sonucunda oluşan TBMM, 8 Mart 1943-14 Haziran 1946 tarihleri arasında 3 yıl 4 ay 23 gün açık kalmıştı. Bu dönemin sonunda erken seçim kararı alınarak 1947 yılında seçim yapılması gerekirken 1946 yılına alınmıştı.

1.2. 1946 Milletvekilleri Seçimleri.

1946 seçimleri ile Türkiye’de çok partili seçimler dönemine geçilmiştir. İlk önce 18 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ’ın önderliğinde Milli Kalkınma Partisi (MKP) kurulmuş,⁸⁶ bunu 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar başkanlığında, Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan tarafından kurulan Demokrat Parti

⁸⁵ ÖZ, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, s.209

⁸⁶ TUNAYA, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859 – 1952*, s.638

(DP) izlemişti. Bu dönemde ayrıca Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, İslam Koruma Partisi, Yurt Görev Partisi gibi pek çok partinin kurulması takip etmişti. 20 Temmuz 1948 tarihinde kurulan ve 1950 seçimlerine de katılan Millet Partisi, DP'den zaman içinde kopmalar sonucunda kurulmuştu.⁸⁷

DP'nin kurulması ile birlikte meclis içinde CHP karşısında bir muhalefet belirmiş, TBMM içindeki tek parti dönemi sona ermişti. CHP çok partili hayata geçildikten sonra normal olarak 1947 yılında yapılması gereken seçimlerini öne almıştı. CHP bu kararı “memleket idaresini ve politikasını içeride ve dışarıda kararlı bir hale getirmek için yeni büyük seçimlere karar verdik” şeklinde açıklamıştı.⁸⁸ Seçimin yapılmasına 1 aydan biraz daha fazla zaman kala seçimin yapılacağı 63 ilden ancak 34'ünde teşkilatlanabilen DP, bu kararı bir baskın seçim olarak algılamıştı.⁸⁹ DP daha önce Belediye seçimlerine katılmadığı için genel seçimlerin erkene alınması kararı karşısında ne yapacağı konusunda kararsız kalmıştır. 16 Haziran'da DP'liler Celal Bayar başkanlığında 65 kişinin katıldığı bir toplantı sonucunda bir “fedakarlık” yaparak seçime katılmaya karar vermişlerdi. Zira DP'nin seçime katılmaması kapanması sebep olabilirdi.⁹⁰ 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimler Osmanlı'dan bu yana ilk tek dereceli seçimlerdir. 1946 seçimleri öncesi seçim kanunu değiştirilmiş, 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı kanunla tek dereceli seçim sistemine geçilmişti. Bu sistem liste usulü çoğunluk ilkesine dayanmaktadır. Seçmen ve seçilme yaşları eskisiyle aynıdır. Seçim sistemi açık oy, kapalı sayımı esas almaktadır.⁹¹

Seçim kampanyasında DP'liler Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye partiler üstü bir rol vererek onu CHP'den ayırmaya çalışmışlar, İnönü'yü CHP nereden aday gösterecekse DP'nin de İnönü'yü oradan aday göstereceğini ifade etmişlerdi.⁹² DP ve CHP arasında geçen 1946 seçiminde DP, 465 milletvekilliği için 273 aday

⁸⁷ TUNAYA, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859 – 1952*, s.638-738

⁸⁸ Metin TOKER, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Ankara, 1998, s.102.

⁸⁹ TOKER, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, s.111

⁹⁰ Feroz AHMAD, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Türkçesi Ahmet Fethi), İstanbul, s.32

⁹¹ Cezmi ERASLAN, “Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası”, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C.II, Ankara, 2002, s.538

⁹² TOKER, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, s.111

göstermiştir. 21 Temmuz'da tek dereceli olarak yapılan seçim sonucunda CHP 390, DP 65, bağımsız adaylarda 7 milletvekillik kazanmışlardır.⁹³ Refik Koraltan (DP) İçel ve İstanbul, Yusuf Kemal Tengirşek (DP) Sinop ve İstanbul, Fevzi Çakmak (Bağımsız) İstanbul ve Kastamonu'dan birden milletvekili seçilmişler sırasıyla İçel, Sinop ve İstanbul'u tercih ettiklerinden 3 milletvekillik boş kalmıştı.⁹⁴

1.3. 1950 Milletvekilleri Seçimleri.

14 Mayıs 1950 seçimleri Türkiye'de iktidarın ilk kez "barış havası" içinde ve halkın arzusuna uyarak "sükunetle" el değiştirdiği demokrasi açısından özel bir öneme sahiptir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık iktidarını sona erdiren bu seçim, kimilerine göre "*Beyaz ihtilal*"dir. 16 Şubat 1950 tarihli kanun, seçimlerin "tek dereceli" ve "liste usulü çoğunluk" sistemine göre yapılacak düzenlemeleri içermektedir. Bir seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısı kadar adayların belirlendiği liste usulü çoğunluk sistemi ülkemizde 1946-1960 yılları arasında uygulanmış, 1960 yılından sonra Nispi Temsil sistemine geçilmiştir.⁹⁵ Liste usulü çoğunluk sistemi "yönetimde istikrar" ilkesini en çok öne çıkaran sistemdir.⁹⁶ Zira bu sisteme göre, bir seçim çevresinde en fazla oyu alan parti tüm milletvekillerini kazanmaktadır. Bununla birlikte seçmenler, partilerinin sunduğu adaylarla bağımsız adaylar arasından karma liste de düzenleyebilmektedirler. Bu durum liste usulü çoğunluk sisteminin bir başka yararındır. Ayrıca kanununun 35. maddesinin 1. fıkrasıyla da "bağımsız" adayların siyasi parti listelerinde yer almalarına olanak tanınmaktadır. Nitekim 1950 seçimlerinde 6 milletvekili bağımsız olarak DP listesinde yer almıştır.⁹⁷

14 Mayıs 1950 Milletvekili seçimlerine, daha öncede belirtildiği gibi 7 parti katılmasına rağmen seçim CHP, DP ve MP arasında geçmiştir. DP 4.242.831 oyla 408 milletvekili kazanırken CHP 3.165.096 oyla 69 milletvekili kazanmıştır. Bu seçimlerde MP 1, bağımsızlarda 9 milletvekilliği elde etmiştir.⁹⁸ Seçimin genel

⁹³ ERASLAN, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", s.538

⁹⁴ Erol TUNCER, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, Ankara, 2003, s.151

⁹⁵ Nermin ABADAN, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilgiler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1966, s.73

⁹⁶ TUNCER, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, s.111

⁹⁷ TUNCER, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, s.148-149

⁹⁸ Kemal KARPAT, *Milletvekili Seçimleri*, İstanbul, 1958, s.71

sonuçlarına baktığımızda DP'nin tek başına iktidar olduğu, bununda seçimlerde uygulanan “*liste usulü çoğunluk*” sisteminden kaynaklandığı görülmektedir.

2. İsmet İnönü Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi (1938-1950)

2.1. Milli Şef Dönemi.

1935 Kurultayından sonra 1938'de Atatürk'ün ölümü nedeniyle yapılan olağanüstü kurultayda Atatürk Partinin ebedi başkanı ilan edilirken, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de değişmez genel başkan ve Milli Şef kabul edilmiştir. Olağanüstü kurultayla Milli Şefin bu payeden kendi isteği, ağır hastalığı ya da ölümü dışında parti ya da başka bir organ tarafından uzaklaştırılmayacağı da karara bağlanmıştır. Bu düzenlemenin nedeni olarak, şefin sık sık değişmesinin parti otoritesine zarar verebileceği iddiası ileri sürülmüştür.⁹⁹

Böylelikle İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca iktidarın İnönü'nün şahsında toplanmasının yolu açılmış; üstelik basın da bunu hararetle desteklemiştir. Toker'de aynı gerçeğe işaretlerken, bu dönemde Meclisin ve Hükümetin hukuken var olduğunu aslında politikayı bizzat ve doğrudan İsmet İnönü'nün idare ettiğini belirtmektedir.¹⁰⁰

İkinci Dünya Savaşı öncesinde toplanan son kurultay olan 1939 Kurultayı'nın en önemli kararlarıysa; devlet ve parti yönetiminin tekrar ayrılması ve Hükümeti denetlemek için bir müstakil grubun kurulmasıdır. Gerçek anlamda 1940'lı yıllarda göze çarpsa da, Müstakil Grup denemesinin temelleri Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın feshini izleyen günlere dek iner. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın feshine gösterilebilecek olası tepkileri yumuşatmak, Avrupa'nın “*sahte parlamentoculuk*” olarak nitelendirdiği Türk Demokrasisini geliştirmek ve henüz tam anlamıyla demokratik olamayan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın en azından demokrasiye eğilimi olduğu görüntüsünü korumak gibi amaçlarla Mustafa Kemal, Mart 1931 başında yeni bir genel seçime gidilmesinin “*bu yöndeki kuşkulu ve kararsız görüşlere karşı, halkın Cumhuriyet Halk Fırkası'na olan inanç ve güveninin sürdüğünü ispatlamak için*” zorunlu olduğunu belirtmiştir. Bu seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkası'nı temsil edecek aday adaylarının en azından sözde açık olmaları kararlaştırılmış ve adaylık teklifleri, firkanın gazetesi “Hakimiyeti Milliye” gibi farklı kaynaklardan

⁹⁹ Çetin YETKİN, *Karşı Devrim: 1945 - 1950*, İstanbul, 2002, s.100-101

¹⁰⁰ TOKER, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, s.21

yayınlanmaya başlanmıştır. İşçi ve köylülerden de küçük bir grubun ilk kez milletvekilliğine aday olabildikleri görülmektedir. Ayrıca 30 adaylık da bağımsız adaylar için boş bırakılmıştır.¹⁰¹

1930'lu yıllar boyunca rejimin otoriter bir temel üzerine inşa edilmesi, uygulamanın başarısızlıkla sonuçlanmasına ve Atatürk Döneminde kendisinden bekleneni verememesine neden olmuştur. Bununla birlikte yukarıda belirttiğimiz üzere, 1939'da Partinin V. Kurultayında 21 üyesi olan,¹⁰² belli niteliklere sahip yeni bir müstakil grup denemesine girişilmiştir. Kurultayı açılış konuşmasında bu konuya değinen İnönü; *“Büyük Kurultay’a takdim ettiğimiz nizamname projesinde, Büyük Millet Meclisinde, Cumhuriyet Halk Partisinin bir de müstakil grubunu düşündük. Büyük Kurultaydan vazife alan ve Parti Genel Başkanının farksız başkanlığında çalışacak olan, inzibat ve intizam içinde, şuurlu ve çalışkan bir müstakil grubun icra mevkiinde olan milletvekilleri ekseriyetine ve hükümetine esaslı bir yardım temin ederken, büyük milletimize de, kendi işleri için yeni bir teminat hazırlayacağını ümit ediyoruz”* demektedir.¹⁰³

TBMM'nin Altıncı Döneminde faaliyete geçen ve faaliyetlerine Yedinci Döneminde de devam eden Müstakil Grup, çok partili siyasi hayatın başlangıç günlerinde, varlığı artık anlamını kaybettiği için Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 Kurultayında tasfiye edilmiş; grup üyeleri, Cumhuriyet Halk Partisi Grubundaki üyeliklerine geri dönmüşlerdi.

2.2. 1938 Sonrası Siyasi Gelişmeler ve Büyük CHP Kurultayı.

1945-1950 döneminde çok partili siyasi hayata geçişe dair etmenlere, Türk seçkinleri arasında beliren ve hızla yayılan demokrasi istemini de katmak gerekir. CHP'nin otoriter bir vesayet partisinin özelliklerini taşıdığı dönemde, bir ülkede geniş halk kitlelerinin kolayca kabul edemeyeceği devrimci hamlelere girişmiş olması, son hedef demokratik bir rejim olduğu için bu seçkin çevrelerce olağan karşılanmıştı. Gerçekten de bu dönemde CHP'li milletvekillerinin önlerine getirilen yasa tasarıları konusunda adeta tek vücut oldukları görülmektedir. Ancak 1945'e gelindiğinde CHP'nin tabanından koptuğu ve kendisine düşen ülkeyi çok partili bir

¹⁰¹ TUNAYA, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859 – 1952*, s.560

¹⁰² TUNAYA, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859 – 1952*, s.563

¹⁰³ Suna KİLİ, *1960 – 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, İstanbul, 1976, s.87

hayata hazırlama görevini tamamladığı kanısı hemen her kesimde yer etmişti. Devrim sürecinin büyük ölçüde tamamlandığı ve çok partili siyasi hayata geçilmesi durumunda, iktidara hangi parti gelirse gelsin, devrimlerden geri dönüş olmayacağı kanısının seçkin kesimler arasında yayıldığı görülmektedir. Bir muhalefet partisi kurma girişimi, bizzat yönetici kadronun teşvikiyle yine yönetici kadro içinden gelmişti. Kısaca rejimin liberalleşmesi için yapılan girişimler, aydın çevrelerde de geniş yankılar uyandırmış, çok partili rejimin tüm dertlere deva olacağına inanılmıştı.¹⁰⁴

1946 Seçimleri sonrasında, muhalefeti en azından dört yıl için bertaraf eden CHP, artık kendi içindeki çok parti denemesine son vermek isteyen aşırıları bertaraf etme çabasına girecek ve bu amacına 12 Temmuz Beyannamesi ile ulaşacaktı. Bu nedenle Karpat'ın da işaret ettiği üzere 1946 seçimleriyle 12 Temmuz 1947 Beyannamesi arasındaki dönem, Türkiye'de çok partili sistemin kurulması açısından en önemli dönem olmuştur.¹⁰⁵

Beyannamenin bir diğer önemli sonucu da bu beyannameyi kabul etmenin DP'nin bir muvazaa partisi olduğunu ispatladığını savunan kimi DP'lilerin partilerinin genel politikasını eleştirmeye başlamalarıdır. "Müstakil Demokratlar Grubu" diye isimlendirilen bu grup, 1948 yılında Fevzi Çakmak'ın genel başkanlığını yaptığı Millet Partisi'ni (MP) kurarak DP'den tamamen ayrılacaktır.¹⁰⁶

Çok partili düzene geçildikten sonra yapılan 1946 Olağanüstü Kurultayı'nda, CHP'nin bu yeni dönemdeki durumunun ne olacağı ele alınmıştır. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla anlamını yitirmiş olan CHP içindeki Müstakil Grup lağvedilmiştir. Ayrıca 1938 Olağanüstü Kurultayında kabul edilmiş olan değişmez genel başkanlık uygulamasına da son verilmiştir. Yani artık parti genel başkanı da milletvekilleri tarafından dönem dönem seçilecektir.

Bu yöndeki talep bizzat İnönü'den gelmiş ve İnönü, her genel seçimden önce partiyi seçime götürecek başkanın seçilmesinin, parti çalışmalarında birinci derecede

¹⁰⁴ Doğan AVCIOĞLU, **Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın, C.I.**, İstanbul, 1977, s.520

¹⁰⁵ AHMAD, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Türkçesi Ahmet Fethi), s.33

¹⁰⁶ Cem EROĞUL, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, Ankara, 1970, s.41

etkili olan kimsenin yine parti tarafından değiştirilebilmesi gereği ışığında, gelecek için sağlam bir güvence olacağını söylemiştir.¹⁰⁷

1946 Olağanüstü Kurultayının ardından yapılan 1947 Büyük Kurultayı, büyük toprak sahiplerinin ağırlıklarını duyurduğu bir kurultay olmuştur.¹⁰⁸ Kurultayla Parti, çok partili siyasi hayata uyum için gerekli temel bünyesel değişikliklere gitmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü, kurultayı açılış konuşmasında, artık partiler karşısında tarafsız bir Cumhurbaşkanı olacağını, CHP Genel Başkanlığı görevini fiilen yapmayacağını, bu görev için bir başkasının fiilen seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Partinin ilkeleri yeniden ele alınmış, özellikle devletçilik ilkesi yeniden düzenlenmiş, Partinin özel sektöre olumlu baktığı açıkça vurgulanmış; Partinin devrimci çizgisine vurgu azaltılarak devrimci gelişme ön plana çıkarılmıştır.¹⁰⁹ 1943 tarihli Parti programında yer alan, “*Parti, devlet ve millet işlerinde tedbir bulmak için tedrici ve tekamüli prensiple kendini bağlı tutmaz*” ibaresi parti programından çıkarılmış; Partinin devrimcilik anlayışı geri kalmış hayat düzeyinin tasfiyesi ve yerine ileri uygarlık kurumlarının konması olarak düzenlenmiştir. O güne dek yapılmış devrimlerin korunması ve geliştirilmesinin CHP’nin amacı olduğuna da işaret edilmiştir. Yine bu kurultayla valilerin CHP İl Başkanı olmaları uygulaması sona erdirilmiştir.¹¹⁰ CHP idaresinin liberalleşme belirtileri, bazı işaretlerini daha önce bulmak mümkünse de, 1944 yılında görünmeye başlamıştır. İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı ve CHP’nin lideri, 1 Kasım 1944 tarihinde Büyük Millet Meclisi’nde yapmış olduğu şu konuşmayla bu yeni durumu teşvik etmiştir: “*İdareimiz bütün manasıyla halk idaresidir. Bu idare, demokrasi prensiplerini Türkiye’nin bünyesine ve hususi şartlarına tekâmül ettirmektedir*”. Daha güçlü bir teşvik 19 Mayıs 1945’te İnönü’nün şu ifadesiyle gelmiştir: “*Cumhuriyet rejiminin kurduğu siyasi rejim ve halk idaresi her veçhede ve her yönde gelişecek ve savaş koşullarının dayattığı şartlar ortadan kalkınca, demokratik ilkeler, ülkenin siyasi ve kültürel hayatında tedricen daha büyük yer edinecektir. En değerli demokratik kurumumuz olan Büyük Millet Meclisi, iktidarı baştan beri elinde tuttu ve sürekli olarak ülkeyi demokrasi istikametinde inkişaf ettirdi*”¹¹¹

¹⁰⁷ KİLİ, 1960 – 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, s. 96.

¹⁰⁸ AVCIOĞLU, Türkiye’nin Düzeni, s. 523.

¹⁰⁹ AHMAD, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), (Türkçesi Ahmet Fethi), s.39

¹¹⁰ KİLİ, 1960 – 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, s.102

¹¹¹ Ergun ÖZBUDUN, Çağdaş Türk Politikası, İstanbul, 2007, s.20

1945 yılında uluslar arası ortamdaki değişmelerin yanı sıra, yurt içinde de önemli siyasi gelişmeler olmuştur. Muhalefetin ortaya çıkışı ve çok partili sistem fikrine yaklaşılması 1945 yılı içinde gerçekleşmişti. 1945 yılının Ocak ayında TBMM’nde gündeme gelen, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” tasarısı muhalefetin canlanmasında ve örgütlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bu tasarı Mayıs ayında mecliste görüşülmeye başlamış, görüşmeler sırasında karşı görüşte olanları da ortaya çıkarmıştır.¹¹²

1946–1950 arasındaki siyasi hayata CHP, bir yandan muhalif partilerle yarışırken, diğer yandan da kendi iç bünyesinde demokrasi mücadelesi vermiştir. İsmet İnönü, parti içinde bir hizip olarak çalışmak yerine açık bir şekilde ortaya çıkmaları hususunda, CHP’nin içindeki muhalifleri teşvik etmiştir.¹¹³ Özellikle İsmet İnönü’nün parti içinde ve mecliste yaptığı konuşmalarla cesaretlenen siyasetçiler, siyasi parti kurmaya başladılar. 18 Temmuz 1945’te ilk önce Milli Kalkınma Partisi kuruldu ve bunu diğer partiler izledi. Milli Kalkınma Partisi, milliyetçi, muhafazakâr, devletçiliğe karşı ve dış politikada Doğu-İslâm yanlısı bir politik programa sahipti.¹¹⁴ İlk karşıt parti olmasına rağmen Milli Kalkınma Partisi büyük bir varlık gösterememiştir. Ayrıca girdiği seçimlerde de başarılı olmamıştır.¹¹⁵ Bu dönemde yine siyasal ortamın müsait olması dolayısıyla sosyalist program ve dünya görüşünü benimseyen Türkiye Sosyalist Partisi, 14 Mayıs 1946’da kuruldu. Ancak daha sonra kurulan diğer sosyalist içerik ve program taşıyan partiler gibi mahkemelerce kapatılmışlardı.¹¹⁶

2.3. Dörtlü Tahrir ve Demokrat Partinin Kuruluşu.

CHP'ye karşı parti içinde ve Mecliste başlayan muhalefet hareketinin ortaya çıkmasına neden olan gelişme “Dörtlü Tahrir” olarak bilinen belgenin CHP Meclis Grubu'nda görüşülmesidir.

7 Haziran 1945’te CHP Meclis Grubu Başkanlığına, ileride Demokrat Parti’nin kurucuları olacak olan dört milletvekilinin imzası olan bir tahrir verildi. Bu

¹¹² Durmuş Ali KOLTUK, **II. Dünya Savaşından Sonra Çok Partili Hayata Geçişte CHP ve İsmet İnönü**, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 2, 2008, s.36

¹¹³ KOLTUK, **II. Dünya Savaşından Sonra Çok Partili Hayata Geçişte CHP ve İsmet İnönü**, s.40

¹¹⁴ TUNAYA, **Türkiye’de Siyasi Partiler 1859 – 1952**, s.560

¹¹⁵ Şerafettin TURAN, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938–14 Mayıs1950)**, Ankara, 1999, s.216 – 217

¹¹⁶ TURAN, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938–14 Mayıs1950)**, s.223-224

takrirden imzası olan muhalif milletvekilleri şunlardı; İzmir milletvekili Celâl Bayar, Aydın milletvekili Adnan Menderes, İçel milletvekili Refik Koraltan ve Kars milletvekili Fuat Köprülü. Bu milletvekilleri 1945 yılının başlarından beri CHP içinde ve TBMM’nde tek parti yönetimine karşı ortaya çıkmaya başlayan muhalefet hareketinin temsilcileriydi.¹¹⁷

CHP Meclis Grubu Başkanlığına verilen bu belgeye “Dörtlü Takrir” isminin verilmesi, bu belgenin dört milletvekili tarafından verilmiş ve imzalanmış olmasındandır. Dörtlü Takrir’i veren milletvekillerinin liderliğini İzmir milletvekili ve eski Başbakanlardan Celâl Bayar yapmaktaydı. Dörtlü Takrir’in verilmesi fikrinin kimden geldiği konusu tartışmalıdır. Gazeteci-yazar İsmet Bozdağ’a göre, CHP Meclis Grubuna bir önerge vererek CHP’yi uyurma düşüncesinin Refik Koraltan tarafından Adnan Menderes’e ve Fuat Köprülü’ye önerilmiştir. Ancak Menderes, böyle bir hareketin, isim yapmış bir politikacının da aralarına katılarak yapılmasının daha etkili olacağını düşünmüş ve Celâl Bayar’ın ismi üzerinde durmuştur.¹¹⁸

Bu takrirden imza koyan milletvekilleri kendi aralarında yaptıkları toplantılarda “bir uyarı takriri” hazırlanması konusunda uzlaşmışlardı. Ancak Celâl Bayar, takririn geniş tutulmasını ve parti içinde ne çeşit devrimlerin yapılması gerektiğinin bütün açıklığı ile ortaya konmasını istemişti. Buna karşılık Menderes ve Köprülü, önce prensip fikri benimsetmeyi ve bunu kabul ettirdikten sonra ayrıntıların ortaya atılmasını uygun görmekteydiler. Netice olarak Bayar’da arkadaşlarının bu fikrini benimsemiş ve “Dörtlü Takrir” olarak adlandırılacak olan belgeyi imzalayacağını ifade etmiştir.¹¹⁹

Bu önergede bütün dünyanın demokrasi yolunda ilerlediği belirtilmiş ve Türkiye’nin de bu akımdan ayrı kalamayacağı vurgulanarak CHP yönetiminden;

a) Milli hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan meclis denetiminin anayasanın sadece şekline değil ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması,

¹¹⁷Osman AKANDERE, **Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak “Dörtlü Takrir’in” Amacı ve Mahiyeti**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya, Sayı 9, s.7

¹¹⁸AKANDERE, **Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak “Dörtlü Takrir’in” Amacı ve Mahiyeti**, s.7

¹¹⁹AKANDERE, **Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak “Dörtlü Takrir’in” Amacı ve Mahiyeti**, s.9

b) Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanının sağlanması,

c) Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun şekilde yeni baştan düzenlenmesi istenmiştir.¹²⁰

Dörtlü Takririn veriliş amacı, daha çok parti içinde serbest ve özgür tartışma ortamı yaratmak ve siyasi planda ülkede genel bir liberalleşme sağlamak isteğiyle verilmiş, bu sırada parti içi muhalefetin temel amacı güçlü bir muhalefet yaratarak parti içinde yönetim değişikliği gerçekleştirmek olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu dönemde dört milletvekili CHP'nden ayrılarak yeni bir parti kurma düşüncesinde olmamıştır.¹²¹

Dörtlü Takrir CHP Meclis Grubu Başkanlığı'na verildiğinde Çankaya'da Millî Şef'in başkanlığı altında CHP üst yöneticilerinin katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda, ertesi günü yani 12 Haziran 1945' te CHP Meclis Grubu'nda takririn reddedilmesi kararı alınmıştı. Nitekim takririn görüşülmesi sırasında, takrir sahiplerinin şahısları hedef tutularak, daha önceden belirlenmiş konuşmacılar oldukça sert eleştiriler yapmışlar ve hücumlara geçmişlerdi. Ancak takrir sahipleri takrirlerin reddedileceğini bildiklerinden kendilerine karşı yapılan eleştiri ve hücumlar karşısında yılmamışlar, kararlı bir tutum içerisinde takrirlerini savunmaya çalışmışlardır. CHP Genel Başkan Vekili ve Başbakan görüşmeler sırasında takririn geri alınmasını istemiş, buna karşılık olarak da Celâl Bayar, "*Bu takrir, geri alınmak için verilmemiştir*" diyerek bu konuda taviz vermeyeceklerini belirtmek istemişti.¹²² Görüşmelerin sonunda CHP Genel Başkanvekili ve Başbakan sıfatıyla Saraçoğlu ve CHP Genel Başkanı ve Millî Şef İnönü'nün de tasvibi ve CHP Meclis Grubunun iştirakiyle takriri reddetmiştir. Takrir'in grupta görüşülmesinde bazı milletvekilleri de takrircilerin politika ve görüşlerini benimsemelerine rağmen siyasî endişelerden dolayı yapılan oylamada olumlu oy kullanamamışlardı. Çünkü, CHP Meclis Grup Başkan Vekilliği tarafından Anadolu Ajansı'na yapılan

¹²⁰ Serhan YÜCEL, **Demokrat Parti**, İstanbul, 2001, s.48.

¹²¹ Ahmet Cemil ERTUNÇ, **Cumhuriyetin Tarihi**, İstanbul, 2004, s.361

¹²² AKANDERE, **Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak "Dörtlü Takrir'in" Amacı ve Mahiyeti**, s.17

açıklamanın dışında, oylama sonuçlarıyla ilgili ne politik çevrelerde ne de basında yorum yapılmamıştır.¹²³

Dörtlü Takrir'in reddedilmesinden sonra Adnan Menderes ve Fuad Köprülü, Vatan gazetesinde açık muhalefete geçmişler ve millet denetiminin sağlanması, anti-demokratik hükümlerin ilgası, siyasi baskının kaldırılması gibi liberal ve demokratik içerikli yazılar yazmaya ayrıca Vatan ve Tan gazeteleri de muhalif cepheyi destekler nitelikli yazılar yayınlamaya başlamıştır. Adnan Menderes ve Fuad Köprülü'nün muhalif yazılarının CHP tarafından ele alınması gecikmemiş, CHP Genel Sekreterliği tarafından 6 Eylül'de Adnan Menderes'e meclis toplantılarındaki hareketlerinin, 11 Eylül 1945 tarihinde ise Fuad Köprülü'ye parti prensipleri ve parti hükümeti aleyhine yayın yapmayı ilke edinmiş olan Vatan gazetesinde yayınladığı yazıların ve bu gazete ile aynı cephede yer almasının amacını soran birer mektup gönderilmiştir.¹²⁴

Adnan Menderes; tutum ve davranışlarının parti tüzüğü hükümlerine ve parti programına aykırı olmadığını, tersine memleketin ve partinin menfaatlerine tamamıyla uygun bulunduğunu güttüğü amacın ise konuşmaları ve yazılarında açıkça belirtildiğini, Fuad Köprülü ise; tutum, davranışlarının ve sözlerinin partinin ana prensiplerine tamamıyla uygun yani memleketin ve partinin yüksek menfaatlerine her bakımdan hizmet edici olduğunu ayrıca partinin ana prensipleri ile Vatan gazetesinin savunduğu demokrasi prensipleri arasında ayrılık görmediğini 13 Eylül 1945 tarihinde Parti Genel Sekreterliği'ne bildirmiştir.¹²⁵

21 Eylül 1945 tarihinde toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Divanı'nda bu cevaplar okunmuş ve sekiz saat süren görüşmeden sonra Adnan Menderes ve Fuad Köprülü'nün karakter ve çalışmaları CHP'nin davranışlarına ve çalışmalarına karşıt görüldüğünden, CHP ile ilişkilerinin kesilmesine yani ihraçlarına karar verilmiş, bu karardan kısa bir süre sonra 26 Eylül 1945 tarihinde Celal Bayar Meclis Başkanlığı'na gönderdiği gerekçesiz ve kısa bir yazı ile milletvekilliğinden (CHP'nden ayrılmaksızın) çekilmiştir. Son olarak Adnan Menderes ve Fuad

¹²³ AKANDERE, **Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak "Dörtlü Takrir'in" Amacı ve Mahiyeti**, s.17

¹²⁴ Döndü BAL, **Demokrat Parti'nin Kuruluş Çalışmaları ve Çok Partili Siyasi Hayata Katkıları (1939-1950)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara, 2001, s.76

¹²⁵ GOLOĞLU, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, s.393-394

Köprülü'nün partiden çıkarılması nedeniyle 1 Ekim 1945 tarihinde basında şu demeçleri yayımlanan Refik Koraltan, Hikmet Bayur'un ret oyuna karşılık partiden ihraç edilmiştir. Ben ve öteki arkadaşlarım, ulusal egemenlik esaslarının ve parti prensiplerinin güçlenmesine çalışmaktan başka bir şey yapmadık. Prensiplerden ayrılan biz değiliz. İki arkadaşım hakkında çıkarma kararı verenlerdir. Dört arkadaşla verdiğimiz önerenin ne kadar yerinde olduğunu, aradan beş aylık bir zaman geçtikten sonra başvuru işlemlerini belirtmiş oluyor. Parti çoğunluğu, gerek tüzüğün ve gerek programın anlaşılmasında bizden ayrılmıştır.¹²⁶

Celal Bayar'ın CHP'nden istifa etmesinden sonraki bir aylık dönemde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü parti programı üzerine çalışmaya başlamış, parti programının tamamlanması ile birlikte Bayar, İsmet İnönü'den randevu istemiş ve İnönü, kendisinden istenen bu randevuyu hemen vermiştir.

Bayar'ı İnönü'den randevu istemeye sevk eden neden, parti programının İçişleri Bakanlığı'na verilmesinden önce bu programı İnönü'ye tasdik ettirme isteğidir. Yapılan görüşme sonucunda İnönü parti programına onay vermiş, 7 Ocak 1946 tarihinde İçişleri Bakanlığı'nın kabulü ile Demokrat Parti kurulmuş ve Türkiye'de başarısız Serbest Fırka denemesinden sonra 1946 yılında siyasal muhalefete bir kez daha izin verilmiştir.¹²⁷

2.4. İsmet İnönü Dönemi Kars'ta Cumhuriyet Halk Partisi.

Cumhuriyet Halk Partisi Mustafa Kemal Atatürk döneminde elde etmiş olduğu tek başına iktidar olma gücünü İsmet İnönü döneminde de devam ettirmiştir. Bütün ülkede tek başına iktidar olmasının verdiği kuvvetle teşkilatlanmasını da sağlam temeller üzerine oturtmuştur. Bunun en güzel örneği tüm ülkede açılan halk evleridir.

Başvekil İsmet Paşa, 19 Şubat 1933 yılında Halkevlerinin kuruluş yıldönümünde yapmış olduğu konuşmasında; *"Halkevleri vatandaşların külfetsiz toplanacakları yer olduğu gibi vatandaşların memleket ve millet işlerine, bilhassa milletin yüksek kültür işlerini düşündükleri gibi zahmetsiz kavuşabilecekleri bir yerdir"* demiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın, halkevleri vasıtasıyla memleket

¹²⁶ GOLOĞLU, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s.395-396

¹²⁷ TOKER, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, s.113

içinde takip ettiği kültür politikası; bu vasıta ile ilim ve fenni, güzel sanatları yaymak, bu memleketin siyaseti, iktisadiyatı hakkında en yeni, en doğru malumatı ortaya dökmektir.¹²⁸

Türk milletinin geleceğe, hazırlanması yolunda bir kültür kuruluşu olarak nitelendirilen halkevleri, bu tarihten sonra bütün ülkede örgütlenme çabası içinde olmuş, adeta bütün ülkede seferberlik ilan edilmişti. Bu bağlamda Kars Vilayeti'nde de Cumhuriyet Halk Partisi'nin gayretiyle 1933 yılında, Milli Emniyet Müfettişi olan Eyüp Saygın'ın başkanlığında "Kars Halkevi" açılmıştır.¹²⁹

Kafkaslara açılan kapı olması ile büyük öneme sahip olan Kars, Cumhuriyet Halk Partisinin önemli kalelerinden idi. İktidarda ve Cumhurbaşkanı olduğu sürede Kars'a büyük önem veren İsmet İnönü bunu Kars ziyaretlerinde yapmış olduğu konuşmalarında göstermekteydi.

Kars'a yapmış olduğu bir ziyarette 17.09.1947... Kars Halkevi'nde yapmış olduğu konuşmasında; *"Aziz Hemşehrilerim, bu akşam sizin muhabbetli ve neşeli cemiyetinizde bulunmakla bahtiyarım. Size bütün memleketin yakın ilgisini ve sevgisini getirdim. Bu seferki gelişim, memleketimizde siyasi partiler çalışmasının ilerlemiş bir merhalesine rastlıyor."*¹³⁰ diyerek Kars'a vermiş olduğu öneme değinmiştir.

2.5. Cumhuriyet Halk Partisi 1934 Kars Kongresi.

Cumhuriyet Halk Partisinin 1934 Kars kongresi 21/11/1934 yılında hazırlanan ruzname ile iki celse halinde yapılacağı bildirilerek başlanmıştır.

Aza seçimi ile başlanan kongrede;

İdare Heyetine: Zihni ve Remzi Beyler.

Merkez : Mehmet, Şahin ve Zülfikar Beyler.

Kağızman : Abdullah, Nusret ve Mehmet Beyler.

Çıldır : İlyas, Yunus, Emir ve Samet Beyler.

¹²⁸ İsmet Paşa'nın Siyasi ve İctimai Nutukları (1920-1933) , Ankara, 1933, s.466

¹²⁹ Şerafettin TURAN, Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923- 1938), Ankara, 1996, s.86

¹³⁰ İlhan TURAN, İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri (1944-1950), Ankara, 2004, s.66

Ardahan	:Asaf, Cemal ve Ziya Beyler.
Poshof	:İsmail, Haydar ve Vahit Beyler.
Göle	:Sabri, Hasan, Süleyman, Şükrü ve İsmail Beyler.
Sarıkamış	:Dursun, Fahrettin, Mustafa, Mirza, Süleyman ve Garip Beyler.
Arpaçay	:Aliyar, Esat, Kasım ve Kara Beyler.
Çakmak	:Eyüp Bey.
Susuz	:Ali ve Fuat Beyler seçilerek kongreye başlanmıştır.

İdare Heyeti Başkanı Zihni Bey açılış konuşmasında;“*Arkadaşlar; Ulu Önderimiz Gazinin ve onun izinde yürüyen hükümet adamlarımızın ve büyük milletimizin sayesinde şerefli bir fikranın mensupları olarak huzur ve sükun içinde devamlı bir çalışma devrinde yaşıyoruz. Fakat dünyada bir çok hadisat ve vukuat zuhur etmesi ihtimalleri çok kuvvetlidir. Netekim mebus intihabının yenilenmesi hakkındaki teşebbüslerde bu ihtimallerin doğurduğu bir neticedir. Binaenaleyh fevkalade zamanları idrak edeceğimizi düşünerek eskisinden daha müttahit daha sıkı birbirimize bağlı bulunmak ve ikilik ve şahsi menfaatleri ortadan kaldırmak milli birliği muhafaza etmek vatan borcudur. Bu mühim noktayı hiç bir vakit hatırdan çıkarmamanızı dilerim.*” diyerek kongreye başlanmıştır. Rey iştiraki ile Zihni Bey Reisliğe Fahrettin Bey İkinci Reisliğe, Aliyar ve Asaf Beyler de katipliğe seçilmişlerdir.

Kongrede Kars ve Nahiyelerindeki sorunlar ele alınarak çözüm aranmaya çalışılmıştır. Kongrede Sarıkamış’tan Fahrettin Bey; raporlarda bahsedilmeyen bir konuya değinerek iki yıldan beri Sarıkamış ve çevresinde zuhur eden çekirge tehdidinin Kağızman ve çevresine kadar yayıldığını, Ağadeve ve Allahuekber dağları hattına kadar yayılarak devam ettiğini bahsederek tehlikenin çok büyük olduğunu ve biran önce önüne geçilmesini talep etmiştir.

Kongrede ayrıca merkez ve nahiyelerin bütçeleri hakkında da görüşmeler yapılarak olumlu kararlar alınmaya çalışılmıştır. Nahiyelerde katiplik ve fırka için ayrılan ücretler tartışma konusu olmuş ve ücret artırımını için yoğun çalışmalar yapılmıştır.

Ayrıca Posof teşkilatından İsmail Beyler nahiyede bulunan fırka binasının yıllardan beri bakımsızlıktan harap durumda olduğunu bildirmiş, binayı satın belediye ile birlikte güzel bir binanın alınmasını teklif etmiştir. Kongre Reisi teklifi oylamaya sunmuş ve oylama sonucunda teklif kabul edilmiş yeni bina için izin çıkmıştır¹³¹.

Kongrede Kağızman delegesi olan Abdullah Bey Kağızman'da mahallatının birbirinden çok uzak ve dağınık olması nedeni ile katiplik memurunun yanına birde hademe tahsis edilmesini ve diğer nahiyelerde de aynı uygulamanın yapılmasını teklif etmiştir. Susuz delegesi Fuat Beyler ise fırkalarda katiplerin aynı zamanda hademelik yapabileceğini bildirmesi üzerine tartışma çıkmıştır. Yapılan oylama sonucunda sadece katiplik ücreti kabul görmüş hademelik için onay çıkmamıştır.

Kongrede tartışma konusu olan diğer bir teklif toplanan aidatlarla alakalı olmuştur. Susuz delegesi Fuat Beyler her sene toplanan aidatların azalmasına bir anlam veremediği ve halkımızın her sene fakirleşmediğine göre aidatların aksamasının halkın bu konuda yeteri kadar eğitilmediğini idare heyetinin bu konuya daha fazla ehemmiyet göstermesini talep etmiştir.

Kongrenin sonunda yapılan delege seçimleri ile büyük kurultayda görev alması için teklif edilen Zihni, Salim ve Hüseyin Han Beyler oy çokluğu ile seçilerek görev almaya hak kazanmışlardır.

Kongre Reisi Zihni Beyler kongre sonunda yapmış olduğu değerlendirmede tartışılan maddelerin ve alınan kararların yerinde olduğunu belirtip kongreye katılan herkese teşekkürlerini sunarak kongreye son vermiştir.¹³²

2.5. Cumhuriyet Halk Partisi 1936 Kars Kurultayı.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin tabanını kaybetmeme amacıyla ülke genelinde yapmış olduğu kurultaylar Kars'ta da kendini göstermiştir. Bu bağlamda 1936 yılında yapılacak olan kurultay için 22/11/1934 yılında toplanan İl Kongresinde İlyönkuruluna Zihni Orhon, Hüseyin Talınlı, Vahit İmur, Hüseyin Karayel, Samet Oktay, Salim Altuğ, Zülfikar Durukan, Ali Kömürcü ve Raif Mumcu seçilmişlerdi.

¹³¹ *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi 21/11/1934 tarihli C.H.P. Kars Kongresi Zabıt Hulasası.*

¹³² *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi 21/11/1934 tarihli C.H.P. Kars Kongresi Zabıt Hulasası.*

Bu kurulda yer alan Salim Altuğ ve Zihni Orhon çeşitli sebeplerden dolayı yönkurulundaki üyeliklerinden ayrılmışlardır. Üyelikten ayrılanların yerine ise yeni üye alınmamıştı çünkü tüzüğün 79. Maddesine göre İlyönkurulu 7 kişi ile de toplanabilmekteydi.¹³³

Genel başkanlık kurulunun 18/06/1936 yılındaki kararı ile parti başkanlıkları İlbaylara devredilmiş ve yönkurulunun başına İlbay Akif Eyidoğan'ın getirilerek onun başkanlığında çalışmalarını devam ettirmiştir.¹³⁴

İki yıl boyunca yönkurulu tarafından yapılan çalışmalar sonunda doksan önemli karar alınmış ve alınan kararlardan sonuçlanan çalışmalar madde madde ele alınmıştır. Kurultayda sonuçlanan maddeler ;

Tuzun Ucuzlatılması çalışması sonunda tuzun fiyatı halkın alabileceği hale getirilmişti.

Frengi İle Mücadelesi kapsamında diğer ilerde tarama faaliyetlerinde bulunan sihiye heyetleri en kısa zamanda Kars'a gelerek tarama faaliyetlerine başlayacaklardı.

Un Vergisi hakkında gerekli düzenlemeler yapılarak köylüden bu verginin alınmasına son verilmiştir.

Köylülere Ormandan İntifa Verilmesi kapsamında orman işletmesi tarafından köylülere bu hakların verilmesi sağlanmıştı.

Dispansere İlaç Bulunması çalışması sonucunda dispansere bol miktarda ilaç takviyesi yapılmıştı.

Yol İşleri düzene konarak il yollarının onarılması sağlanmıştı.

Kültür İşleri kapsamında ilbayın girişimleri ile il çevresinde dört ortaokulun yapımı için Kültür Bakanlığı nezdinde söz alınmıştır.

Hekim Noksanlığı için Sıhhat Bakanlığında hekim talebinde bulunulmuş ve en kısa zamanda taleplerin karşılanması sözü alınmıştır.

¹³³ Cumhuriyet Halk Partisi 1936 İl Kongreleri, Ankara, 1937,s.258

¹³⁴ Cumhuriyet Halk Partisi 1936 İl Kongreleri, s.258

Yayla ve Arazinin Köylülere Verilmesi için yapılan çalışmalarda yaylası olmayan köylülere ve arazisi olmayan köylünün istekleri karşılanmıştır.

Tenvirat İşlerine başlanarak il ve ilçe merkezlerindeki elektrik işlerinin bir an önce yapılması için gerekli hassasiyetinin gösterilmesine çalışılmıştır.

Hastane Yatak Sayısının artırılması için kapsamında yatak sayısı 50'ye çıkartılmıştır.¹³⁵

Müsakkafat Vergisinden vaktiyle tahsil edilen miktarların geri ödenmesi sağlanmış.

Harman Makinelerinin temini Ziraat Vekaleti tarafından karşılanarak gönderilecektir.

Fakirlere Yardım konusunda geri kalmayan İlyönkurulu büyük şehirlere yüksek tahsilini yapmak için giden talebelere gerekli olan azami yardımı yapmaktan çekinmemiştir.

Partiye Üye Kaydı ile ilgili çalışmalar sonucunda iki yıl içinde üye sayısının 14 binden 18 bine çıkarılmıştı.

İşsizlik Oranın Düşürülmesi için yapılan çalışmalar sonucunda işsizlik oranında azalmaların olduğu tespit edilmişti.

Kurultayın sonunda açıklanan müşahit raporunda da Cumhuriyet Halk Partisinin Kars İli kongresinin parti binasında yapıldığı ve büyük bir kalabalık huzurunda toplanarak gerçekleştiği bildirilmiştir. Ayrıca iki senelik çalışma sonucunda hazırlanan ve gerçekleştirilen raporların önemi vurgulanarak ilbayın etkisine de değinilmiştir. Kongreye gelen delegelerinde bütün dileklere yakın alaka gösterip tüzüğe uygun olarak çalışmışlar ve bu suretle kongreden gayet memnun ayrılmışlardı.¹³⁶

¹³⁵ Cumhuriyet Halk Partisi 1936 İl Kongreleri, s.258-259

¹³⁶ Cumhuriyet Halk Partisi 1936 İl Kongreleri, s.260-261

2.6. Cumhuriyet Halk Partisi 1940 Kars Kongresi.

Cumhuriyet Halk Partisinin yurt genelinde yapmış olduğu kurultayların yanında kongreleri de önemli bir yere sahipti. Bu kongrelerden biri olan Kars Kongresi de 22 Aralık 1940 yılında toplanmıştı.

Cumhuriyet Halk Partisi Nizamnamesinin 65. Maddesine göre kongre vilayet idare heyeti Reisi Abdurrahman Sürmen başkanlığında toplanarak açılmıştı. İlk celsede reisliklere ve katiplik makamlarına seçimler yapılarak, ikinci reisliğe Ragıp Çalkavur, katipliğe Muzaffer Karabudak ve Aliyar Vural seçilmişlerdi. Mustafa Kemal Atatürk'e saygı duruşunun ardından nizamnamenin 73. Maddesine istinaden Dilek Encümenine; Musa Kaya, Veyis Koçulu, Rasim Kamburoğlu, Rıfat Şeki, Süleyman Sudi Koca, Hesap Encümenine; Kasım Kurşun, Bahattin Turan, Rüstem Demirel, Sabit Özkazanç, Ragıp Bati, Bütçe Encümenine; Bayram Taşdemir, Mustafa Gürçeyiz, Zülfikar Durukan, Rahin Ekinci, Yusuf Gedik seçilerek kongreye başlanmıştı.¹³⁷

İkinci celse Doktor Vehbi Demir tarafından okunarak yoklama yapıldıktan sonra kongreye başlanmıştır. Hesap Encümeni tarafından hazırlanan rapor kongreye sunularak kabul edildikten sonra, Bütçe Encümenin hazırlamış olduğu rapora geçilmişti. Encümen tarafından hazırlanan raporda Arpaçay, Kağızman, Ardahan kazalarına ait bütçeler ile Göle, Çıldır, Sarıkamış ve Merkez kaza bütçeleri görüşülüp aynen kabul edilmişti. Dilek Encümenin mazbataları okunduktan sonra kazaların dilekleri ayrı ayrı okunarak maddeler üzerinde müzakere edildikten sonra konularla alakalı makamlarla görüşülerek sorunların çözüme kavuşturulması için görüş birliğine varılmıştır.

Dilek ve temennilerin okunmasından sonra İdare Heyetinin seçime başlanmıştır. Yapılan seçim sonucu asıl azalığa; Abdurrahman Sürmen, Hüseyin Talınlı, Osman Poylu, Mehmet Bağatır, Dr. Esat Oktay, Süleyman Koca, Asım Araslı, Zülfikar Durukan ve Ziya Çanakçı olmak üzere dokuz üye seçilmişti. Yedek üye olarak ta Zarif Akman, Fevzi Aktaş, Mehmet Temizel, Kerim Taşdemir, Saffet Tiryaki, Samet Oktay, Raif Mumcu, Rıfkıye Kağan ve Samet Zariç seçilmişlerdi.

¹³⁷ *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi 22.12.1940 tarihli C.H.P. Kars Kongresi Zabıt Hulasası.*

Delege seçimi yapıldıktan sonra Büyük Kurultaya katılmak üzere delegeler arasından yapılan seçim ile Mehmet Bağatır, Hüseyin Talınlı, Veyis Koçulu, Aliyar Vural, Samet Oktay seçilmişlerdi.

Müzakere edilecek başka madde olmadığından son celsede zabıt cerideleri okunarak kabul edilmiş, reis tarafından kapanış nutku okunarak kongreye son verilmiştir.¹³⁸

¹³⁸ *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi 22.12.1940 tarihli C.H.P. Kars Kongresi Zabıt Hulasası.*

III. BÖLÜM

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ KARS MİLLETVEKİLLERİ VE MECLİSTEKİ FAALİYETLERİ (1938-1950)

1.1. Abdurrahman SÜR MEN (Albay Abdurrahman AZİZAĞAOĞLU)

1.1.1. Hayatı.

Abdurrahman Sürmen, 1907 yılında Sürmene’de dünyaya gelmiştir. Babası Mustafa Bey, annesi Nunuş Hanımdır. Eczacılık Mektebini bitiren Sürmen Serbest Eczacı olarak çalışmıştır. VIII. Dönem Milletvekili olarak Cumhuriyet Halk Partisinden seçilen Sürmen üç çocuk babasıdır.¹³⁹ Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1940 yılında Kars’ta yapılan Büyük Kurultayında Kongre Vilayet İdare Heyeti Reisi olarak açılışını yaparak kongreye başkanlık yapmıştır. Ayrıca VIII. Dönem TBMM’inde Ticaret Komisyonunda görev almış olup 1966 yılında vefat etmiştir.¹⁴⁰

1.2. Akif EYİDOĞAN (Ali Akif EYİDOĞAN)

1.2.1. Hayatı.

Akif Eyidoğan, 1895 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Babası Mehmet Behsat Bey, annesi Ayşe Feride Hanımdır. Mülkiye Mektebinden mezun olan Eyidoğan, ileri derecede Fransızca ve Almanca biliyordu. Sırasıyla İdare Dâhiliye Nezâreti ve Mahallî İdareler Umûm Müdürlüğü Kâtipliği, Mümeyyizi ve Müdür Yardımcılığı, Daru’l-aceze Başkatipliği, Samsun Bölgesi Ticaret Müdürlüğü, Dâhiliye Vekâleti, Mahallî İdareler Umûm Müdürlüğü, Zonguldak, Gaziantep, Kars, Sivas, Manisa ve Seyhan Valiliği ile Nüfus İşleri Umûm Müdürlüğü görevlerini yapmıştır. VIII. Dönem Kars Milletvekilliği yapan Eyidoğan Evli ve bir çocuk babasıdır.¹⁴¹

TBMM’ inde aktif olarak görev yapan Kars Milletvekili Eyidoğan VIII. Dönem TBMM’ inde İçişleri Komisyonu Sözcüsü olarak görev yapmıştır. Mecliste her konuda söz almayı ve görüş bildirmeyi benimseyen Eyidoğan 1947 yılı

¹³⁹ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), Ankara, 2010, s.479

¹⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem I.Cilt, 12.08.1946, s.15

¹⁴¹ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.479

Bayındırlık Bakanlığı Bütçesi görüşmelerinde söz alarak hem bayındırlık işleri konusunda hem de Kars ile alakalı görüşlerini iletmiştir.

1.2.2. Meclisteki Faaliyetleri.

Bayındırlık İşleri konusunda dört önemli noktaya değinen Eyidoğan ilk olarak yollar konusunda fikirlerini beyan etmiştir. Kars'ın yolları ile alakalı 26.12.1946 tarihinde mecliste yapmış olduğu konuşmada; *“Kars İlinde bugün muntazam köprüleri ile mükemmelen alt yapısı ve sinai imalâtı mevcut ve eni 10 metreden daha dar olmamak şartı ile 1200 kilometre boyunda şose mevcuttur. Bu şoselerden hiç olmazsa Kars'ı Erzurum istikametine bağlayan, Kars'ı Balkaya Kömür ocaklarına bağlayan, Kars'ı Artvin'e bağlayan, Kars'ı Doğu Bayazıt'a bağlayan istikametler üzerinde en az 450 - 500 kilometre kadarının bu Bayındırlık Bakanlığının deruhte ettiği birinci 10 000 kilometrelik bakım şebekesi içine alınmasını bilhassa rica ederim. Bu şekil, denilebilir ki, bugün 500 kilometre üzerinde, otuzar bin liradan onbeş milyon liralık halihazır kıymetin hayatını kurtarmak için alacağımız tedbir ancak bunun bu şekilde Devletyolları içine almakla tahakkuk etmiş olacaktır. Yol dâvasının bu tafsilâta göre yıllık portesi 50 milyon tutacaktır.”* diyerek Kars ve Çevresindeki yol probleminden bahsedip çözüm için istekte bulunmuştur.¹⁴²

Sular konusunda yapmış olduğu konuşmada; *“Bütçe Komisyonunun Bayındırlığa ilişkin raporunda, sular kısmında Iğdır'ın sulama işi hakkında bir işarete rastlamadım. Arkadaşlarımın yüksek malûmu olduğu üzere Iğdır, Tuzluca kazalarının bulunduğu Sürmeli Çukur denilen tarihi ova Aras Nehriyle sulanırdı. Aras nehri üzerinde bugün 19 kadar ampirik kanallar vardır. Halk gider, eşikler kazıklarla ve taşlarla takviye edilmiş, bir nevi priz yaparlar ve buradan su alırlar. Bu hal komşu memleketle daimî ihtilâfı mucibolur. Ondan başka da çiftçinin işe vereceği zaamm üçte ikisini bel'eder. Çünkü çiftçiler en aşağı 10 - 15 kilometre ötede bu prizleri talikim etmek ve bu prizlerle uğraşmak mecburiyetindedir. On yıl önce başlamış olan bu sulama şebekelerine şimdiye kadar yapılandan geriye büyük bir işi kalmamıştır. Atatürk çocuklarının yurtta sulh, cihanda sulh düsturu ile ikinci Dünya harbi sonu için beklediği iyiye doğru inkişafın tahakkukunda ve ilk imkânın husulünde Bayındırlık Bakanlığının Iğdır, ovasının sulamasını tamamlamağa ihtimam edeceğine şüphemiz yoktur. Büyük su işlerinin yanında Bakanlığın küçük su*

¹⁴² TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem III. Cilt, 29.12.1946, s. 487

işlerine de atfettiği önemi şükranla karşılıyorum.” diyerek su konusunda bayındırlığın yapmış olduğu çalışmalardan memnuniyeti belirtmiştir.¹⁴³

Yine Mecliste görüşülen, İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri hakkında Kanun Tasarısı görüşmelerinde 20.02.1947 tarihinde yapmış olduğu konuşmada; *“Arkadaşlar; bu sendikaların faaliyet çerçevesine dâhil maddeleri sıralayan, onların iş programlarını adeta aydınlatan, ona rehberlik eden bu kanun maddesi gayet güzel hazırlanmıştır. Yalnız Çalışma Komisyonunun (E) fıkrasına mütenazır olan, İşçileri Komisyonunun üçüncü maddesinin (D) fıkrası, aynı mevzuda biraz daha vuzuh ve işçinin lehine biraz daha genişlik ihtiva eden hükümleri göstermektedir. Aynı zamanda da bu kanunla sendikalara intibak edecek olan, arz ettiğim, Havzai Fahmiye Amele Birliği, Deniz İşçileri teşekkülleri gibi, sendikaların şimdiye kadar istifade etmekte oldukları hukuki yardımla üyelerinin adalet huzurunda temsili daha uygun olur. Bugün istifade ettiklerinden daha aşağı bir faydayı bu kanunla vermemiz adalete uygun olmaz. Biz onların faydalandıkları çerçeve dahilinde benzer teşekküllerin de faydalanmasını istiyoruz. Bu bakımdan 4.ncü maddenin (E) fıkrası olarak İşçileri Komisyonunun (D) fıkrasının kabulünü yüksek takdirinize arz ediyoruz.”* diyerek kanun teklifinin kabul edilmesinde etkili olmuştur.¹⁴⁴

Kars Milletvekili Akif Eyidoğan'ın yapmış olduğu konuşmalar ve görüşlerinin yanında sunmuş olduğu önerelerde bulunmaktadır. Bunlar, Dilekçe Komisyonunun 25.08.1947 tarihli Haftalık Karar Cetvelindeki 466 sayılı Kararın Kamutayda görüşülmesine dair önergesi (4/38) (Dilekçe Komisyonuna)¹⁴⁵ ve Toprak ve Tapulama Kanunlarıyla Kars Milletvekillerinin 2592 sayılı Kanun hükümlerinde değişiklik yapılması hakkındaki tekliflerinin hep birlikte gözden geçirilmesini ve esaslarını tüzüğün belirttiği seyri takip etmek üzere İşçileri Komisyonuna verilmesini¹⁴⁶, Gümüşhane Milletvekili Şükrü Sökmensüer ile birlikte köylere yardım fonu açılması hakkında Kanun teklifini (2/190) (İşçileri ve Bütçe Komisyonlarına)¹⁴⁷, Kars Milletvekili Akif Eyidoğan ve 5 arkadaşının, Kars İli ile Ağrı, Erzurum ve Çoruh İllerinin bâzı parçalarında muhacir ve sığıntıların

¹⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem III.Cilt, 29.12.1946, s. 488

¹⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem IV.Cilt , 20.02.1947, s. 318

¹⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem VI.Cilt , 27.08.1947, s. 533

¹⁴⁶ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XV.Cilt , 14.01.1949, s. 133

¹⁴⁷ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XXI.Cilt, 25.11.1949, s.165

yerleştirilmesi ve yerli çiftçilerin topraklandırılması hakkındaki 2502 sayılı Kanunun 6.nci ve 7.nci maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifini¹⁴⁸ örnek gösterebiliriz.

Siyasal Bilimler Fakültesi mezunu olan Eyidoğan 25.03.1950 tarihinde Mecliste görüşülen Siyasal Bilimler Fakültesinin Ankara Üniversitesine katılması hakkındaki tasarısı için şu konuşmayı yapmıştır; “Aziz ve muhterem arkadaşlar. Siyasal Bilgiler Okulunun, Siyasal Bilgiler Fakültesi halinde Ankara Üniversitesi camiasına katılması hakkındaki tasarı, iki seneye yakın bir zamandan beri Meclisi Ali komisyonlarında tetkik edilmiş, muhtelif şekillere girmiş ve bir seneye yakın bir zamandan beri de bu müessesenin yetiştireceği elemanların Devletimiz, Cemiyetimiz ve inkılâbımız bakımından yararlı vasıflarda yetişmesi için, Mülkiye adıyla kuruluşundan beri gelen geleneklerine ve kuruluş gayelerine uygunluğunu muhafaza edebilmesi için bir defa da İçişleri Komisyonundan geçmesi istenmiş ve Komisyonumuzdan geçmiştir. Aylardan beri devam eden mesai sonunda, istenilen olgunluğa ulaşmış olan bu tasarı hakkında arkadaşlarımla göstermiş oldukları hüsnü kabule teşekkür ederim.” şeklinde ifade ederek görüşlerini bildirmiştir.¹⁴⁹

TBMM’ inde üstlenmiş olduğu görevini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışan Akif Eyidoğan vermiş olduğu kanun teklifleri ve önermeleri ile siyasi yönünü en iyi şekilde kullanmıştır. Kars için de önemli olan sorunları Meclis gündemine taşımaya çalışmış olan Eyidoğan 1974 yılında hayatını kaybetmiştir.

1.3. Aziz Samih İLTER (Aziz İLTER)

1.3.1 Hayatı.

Aziz Samih İlter 1877 yılında Kuruçam’da dünyaya gelmiştir. Babası Şaban Bey, annesi Elif Hanımdır. Erkân-ı Harbiye mezunu olan İlter Fransızca, Almanca ve Rusçayı iyi derecede bilmekteydi. Askerlik ve Şimendifercilik görevi de yapan İlter, Miralay ünvanına sahip olmakta olup askeri kademelerde çeşitli görevleri de üstlenmiştir. Sırasıyla Şam 30. Süvari Alayı Bölük Komutanı ve Hicaz Hattı Muhafazası görevlisi, 89. Alay 4. Tabur Komutanı, Karadağ Hudut Komiserliği, Hareket Ordusu 18. Nişancı Taburu Alay Komutanlığı, İstanbul Merkez Komutanı,

¹⁴⁸ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XXV.Cilt, 16.03.1950, s.469

¹⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XXV.Cilt , 25.03.1950, s. 846

Hareket Ordusu 1. Tümen Kurmayı, Türk-İran Hududunun Tahdidi Komisyonu Türk Heyeti Başkanlığı, Genel Savaşta Süvari Kolordusu, Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Tümen Komutanlıkları Vekâleti, Ordu Kurmayı Harekât Şubesi Müdürü, 4. Fırka Komutanı, İzmir Menzili Mıntıkası Müfettişliği Askerî Heyeti Başkanlığı, Batum Başşehbenderi, Samsun Asker Alma Dairesi Başkanlığı, Samsun Sahil Demiryolları Komiserliği görevlerini üstlenmiştir. Ayrıca III., IV., V., VI. ve VII. Dönem Erzincan, VIII. Dönem Kars Milletvekilliği görevini yerine getirmiş olup, V. ve VI. Dönem Nâfia Encümeni Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Evli ve 4 çocuk babasıdır.¹⁵⁰

VIII. Dönem Kars Milletvekili olarak görev yaptığı sürede çok fazla aktif olmayan İlder Bayındırlık Komisyonunda görev almış, 1948 yılında hayatını kaybetmiştir. Ayrıca Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına Kars Milletvekili Aziz Samih İlder'in 29.12.1948 tarihinde öldüğü, İçişleri Bakanlığından alınan 29.12.1948 tarih ve 18625 sayılı tezkerede bildirilmiştir. Vefat eden İlder için mecliste saygı duruşunda bulunarak son kez hatırlanmıştır.¹⁵¹

1.4. Baha ÖNGÖREN (Mehmet Bahaettin ÖNGÖREN)

1.4.1. Hayatı.

Baha Öngören 1881 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Yusuf Tali Bey, annesi Rasime Hanımdır. Eğitimini Mekteb-i Sultânî Sultânîsi ve Fransa Telgraf Telefon Yüksek Mektebinde tamamlayan Öngören iyi derecede Fransızca, Almanca, İngilizce bilmektedir. Devletin farklı kademelerinde görev yapmış olan Öngören sırası ile İstanbul Nokta Postanesi İttihâd Memurluğu, Mevrude Emaneti Memurluğu, Havale Name İdare Kalemî Memurluğu, Posta Mesalihi İdare Kalemî Memurluğu, İstanbul, Bursa Fen Müfettişliği, Telgraf Genel Müdürlüğü Telefon Şubesi Mümeyyizliği, Batum Posta Telgraf, Telefon Müdürlüğü, Telgraf Umûru Müdür Yardımcılığı, Posta Umûru Müdürlüğü, Telgraf Umûru Müdürlüğü, Türkiye İş Bankası Yönetim Kurulu Üyesi olarak görev yapmıştır. III. IV. Ve V. Dönem Kars Milletvekilliği yapmış olan Öngören evli ve 1 çocuk babasıdır.¹⁵²

¹⁵⁰ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.479

¹⁵¹ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XV.Cilt , 03.01.1949, s. 3

¹⁵² TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.268

Mecliste aktif olarak görev yapmayan Öngören, 1957 yılında hayata veda etmiştir.

1.5. Cevat DURSUNOĞLU (Mehmet Cevat DURSUNOĞLU)

1.5.1. Hayatı.

Cevat Dursunoğlu 1892 yılında Erzurum'da dünyaya gelmiştir. Babası Hakkı Bey, annesi Nâfia Hanımdır. Berlin ve Viyana Üniversitesi Pedagoji ve Felsefe Bölümünden mezun olan Dursunoğlu iyi derecede Almanca ve Fransızca bilmekteydi. Kamuda eğitim alanında görev yapmış olan Dursunoğlu; İdare–Erzurum Darü'l-Muallimîn Müdürlüğü, Kars Maârif Müdürlüğü, Erzurum Sultânîsi Müdürlüğü, Maârif Müfettişliği, Müfettişi Umûmî İlk ve Orta Tedrisat Müdürü Umûmîsi, Maârif Başmüfettişliği, Maârif Vekâleti Teftiş Heyeti Reisliği, Yüksek Tedrisat Dairesi Umûm Müdür Vekilliği, Güzel Sanatlar Umûm Müdürlüğü, Erzurum Vilayâtı Şarkiye Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucu Azası ve Umûmî Kâtipliği ve İdare Kurulu Azası, Erzurum Kongresi Üyeliği görevlerini yapmıştır. VI. Dönem (Ara Seçim ile) Kars Milletvekilliği yapmış olan Dursunoğlu'nun Harp Madalyası 2.Demir Salip ve 3. Mürettep Askerîye Salebi sahibidir. Evli ve iki çocuk babasıdır.¹⁵³

1.5.2. Meclisteki Faaliyetleri.

Cevat Dursunoğlu mecliste aktif olarak görev yapmış, Kars İli ve çevresi için gerekli çalışmalar yapmıştır. Eğitim alanında faaliyet göstermiş olduğundan meclisteki konuşmaları eğitim alanında yapmıştır. 27.12.1945 tarihinde mecliste yapmış olduğu konuşmasının birinde; *“Sayın arkadaşlar. benim, Tarım Bakanımızdan iki küçük ricam var: Bunlardan birisi, birkaç vilâyetin birden tarım kalkınmasına hizmet edecek olan bir teknik ziraat okulu işidir. Kendileri de yakinen biliyorlar. İstilâ dolayısı ile harap olan ve vaktiyle çok iyi bir çiftçi mıntıkası bulunan Pasin ovası ve mücavir ovaların ziraat imkânları uzun müddet zayıflamıştı. Şimdi hem nüfus kesafeti, hem de aynı zamanda işlemeğe başlamış olan çiftçi şimdi mahallinde yerleşmekte ve gündün güne bu iş ilerlemektedir. Ancak yeni, doğru ve teknik usullere sevk edebilmek için bütün bu mıntakada hemen hemen heyeti umumiyesinin aynı bünyeyi gösterdiği ovalardaki çiftçiyi yetiştirmek için Pasin*

¹⁵³ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.334

ovasında bir ziraat teknik okulu kurmağı kendileri tasavvur etmişlerdi. Fakat iki senedir bu iş tetkik dolayısı ile henüz ortaya çıkmadı. Benim ricam, şu işin ele alınmasıdır. Bu işin bir de mânevi tarafı vardır. Türk'lerin Anadolu'da 1040 milâdi tarihinde Özbek Yağan eliyle toprağa ilk tohum attıkları bir yer vardır, burası Aras muntakası dahilindeki Horasan çukuru denilen muntakadır. Burası, araziye bilenlerin söylediklerine göre çok münbit, mahsuldar ve muntaka için tipik bir yerdir. İstirhamım, önümüzdeki yıl içinde Sayın Bakanımız bu işi kuvveden fiile çıkarsın. Çeşitli badireler içinde kuvvetini kaybetmiş olan bu çiftçilere kalkınma imkânım versin.”¹⁵⁴ diyerek tarım ve eğitim konusunda isteklerini belirtmiştir.

Bayındırlık Bakanlığına ithafen yapmış olduğu diğer bir konuşmasında Erzurum'da bulunan bataklıkla alakalı şöyle konuşmuştur; “Dün, Zihni Orhon arkadaşım, Erzurum önündeki bataklığı mevzuubahis ettiler. Bu bataklık birkaç defa mühendislerimizin elinden geçti, ölçüldü, biçildi, kurutma imkânları arandı. Fakat şimdiye kadar çeşitli sebepler dolayısıyla geri kaldı. Geçen gün Bayındırlık Bakanı bu işin bir sıhhat işi olduğu için Sağlık Bakanlığına taallük ettiğini söyledi. Sağlık Bakanı ise bu dâva üzerinde hiç durmadı. Şimdi bu bataklık mihtakanın temizlenmesi ile 60 bin küsur hektar bir arazi kazanılacaktır. Bu kazanılan arazi çok münbit bir yerdir. Ayrıca şimendifere 3 kilometre, 50 bin nüfuslu bir şehre de 7 kilometre kadardır. Binaenaleyh Tarım Bakanlığı için de bu bakımdan bu mesele iyi bir mevzu olabilir. Acaba orada kendisi için bir yer kazanamaz mı? Bu ciheti de tetkik etmelerini rica ediyorum”¹⁵⁵ diyerek Erzurum'da yer alan bataklık konusunu meclis gündemine taşımıştır.

Yine mecliste 28.01.1946 tarihinde yapmış olduğu bir konuşmada bölge için görüşlerini bildirmişti. “Kısaca iki şey arz edeceğim. Bundan iki üç hafta evvel Sayın Başbakanımız burada söyledikleri bir nutukta, buyurmuşlardı ki Yüksek yaylanın çocuklarını diğer iklimlerin çocuklarının refahına yetiştirmek için fabrikaları buralarda kuracağız. Hakikaten vahdet bunları aynı seviyeye getirmekle mümkün olacaktır. Sayın Ekonomi Bakanımız getirdiği kanun projesinde memleketin çok acele işlerinden olan ve hakikaten gıda endüstrisine taalluk eden et kombinaları işi, dışarıya vaktiyle iktisat Vekâletinden taşıdığına bir habere göre, önümüzdeki yıllar içerisinde başlanacak deniliyordu. Fakat gelen tasarıda ben buna dair en küçük bir

¹⁵⁴ TBMM Tutanak Dergisi, VII. Dönem XX.Cilt, 27.12.1945, s. 515

¹⁵⁵ TBMM Tutanak Dergisi, VII. Dönem XX.Cilt, 27.12.1945, s. 515

işaret dahi görmedim. Her sene takriben Erzurum'dan 400 - 600 bin koyun naklediliyor. Bunun bizim elimizdeki vesaiti nakliye ne kadar büyük bir yük olduğunu arkadaşlarım çeşitli zamanlarda ve muhtelif vesilelerle anlattılar. Bunun için ben bunun üzerinde durmuyorum. Ekonomi Bakanlığında ricam, acaba kısa zamanda bu işe başlayabilirler mi? Hem ulaştırma araçlarımızı bu yükten kurtarmak hem de memleketin her tarafına iyi gıdayı muayyen ve kısa bir zamanda yetiştirebilmek için bu işe başlayacaklar mı başlamayacaklar mı?”¹⁵⁶ diyerek konunun çözümü için çaba sarf etmiştir.

Büyük Millet Meclisinde yapmış olduğu konuşmalarla etkili olan Cevat Dursunoğlu Bütçe Encümenliği ile Dilekçe Komisyonlarında görev almış, 1970 yılında hayata veda etmiştir.

1.6. Dr. Esat OKTAY

1.6.1. Hayatı.

Dr. Esat Oktay 1887 yılında Çıldır'da dünyaya gelmiştir. Babası Abdullah Bey, annesi Reyhan Hanımdır. Moskova Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu olan Esat Oktay iyi derecede Almanca, Rusça, Latince, Fransızca bilmekteydi. İç Hastalıkları konusunda uzmanlaşan Oktay sırasıyla Oltu, Kars ve Bakü Hastaneleri Tabîpliği, Kars Belediye Tabîpliği, Kars Memleket Hastanesi Dâhiliye Mütahassısı ve Baştabîpliği, Hükümet Tabîpliği, Türk Ocakları Himâiye-i Etfâl, Kızılay ve Halkevi Üyeliği görevlerinde bulunmuştur. VII. Dönem Kars Milletvekilliği yapmış olan Oktay İstiklal Madalyası sahibi bir vekildir. Evli ve yedi çocuk babasıdır.¹⁵⁷

Dr. Esat Oktay Cumhuriyet döneminde Türk siyasi yaşamına damga vurduğu gibi Milli Mücadele ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında da etkin rol oynamıştır. Milli Şuraların toplanmasında ve Cenub-i Garbi Kafkas Hükümetinin kurulmasında aktif bir rol oynayan Oktay Millet Meclisi döneminde yapmış olduğu ve vermiş olduğu önergeler ile de dikkat çekmiştir.

¹⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi, VII. Dönem XXI.Cilt , 28.01.1946, s. 137

¹⁵⁷ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.404

1.6.2. Meclisteki Faaliyetleri.

05.07.1943 tarihinde sağlık sektöründe bildirmiş olduğu görüşlerinden birinde; *“Muhterem arkadaşlar; arz edeceğim mesele biraz umumdur. Muhakkak sağlık memleketin temelidir. Sağlık için atılan her adım, her varlık olan müessese yerinde bir iştir. Gayet lüzumludur. Onun için tabii lehinde söyleyeceğim. 27 senelik bir doktorem. Bilhassa taşralarda çalıştım, köylerle yakın alâkam vardır. Kendim de köylü çocuğuyum. Bu itibarla biraz bu işin müşkül taraflarını da arz etmek istiyorum. Köy ebesi, köy sağlık memuru çalışırken muhakkak arkasında bir müessese olmazsa çalışacağı ve yapacağı işte çok müşkülât çekecektir. Bir defa sekiz, on köyü olacaktır. Bunlar bir birinden uzak olabilir yol ve saire bulunmayabilir. Gittiği yerde bir şey yapamaz, hastalık bir mütehassısa ihtiyaç arz edebilir. Bir köye gelen sıhhat Memurunun, ebeyi, o köy; yalnız bir ebe, bir sağlık memuru diye kabul etmez. Bir mütehassıs, bir doktor diye kabul eder. Bütün ümit ve gözlerini ona diker, ondan şifa bekler. Fakat tabii onun bilgisi nihayet bir temizlikten ibarettir. Bilgisi oldukça basittir ve bu bilgi dahilinde yardım yapacaktır, Şüphesiz faydadan hali değildir. Fakat bendenizin fikrimce; eğer mümkünse bunun daha şümüllü bir şeklini arz etmek istiyorum. Ben uzun seneler iki doktorlu bir hastanede çalıştım. Bir operatör, bir de dahiliye mütehassısı bendeniz bulunuyordum. Tabii diğer ihtisaslar olmadığı halde bu iki doktorlu müessese de halkımız için oldukça verimli olur. Nihayet operatör icabında nisaiyeci, dahiliyeci de âz çok kulak, boğaza da bakar, iptidai şeyleri ihtisası haricinde de olsa yapabilir. Yani bir hastahannede iki doktor, dahiliyeci ve operatör oldukça çok işler görülebilir. Gönül arzu ederdi ki, hemen her yerde bütün mütehassıslariyle tam teşekküllü, röntkenli hastaneler bulunsun. Buna şimdilik imkân olmuyor ve bendeniz bir şekil teklif ediyorum. Kazalara kadar iki doktorlu hastaneler açmak. Bir operatörle bir dahiliye mütehassısı bulundurmak, operatörün nisaiyeden anlamasını şart koşmak ve orada çalışacak hasta bakıcılarla, hemşirelerle, sıhhiye memurlarım bu işlerle tanzif etmek. Bunlar hem köylere gidebilir. O zaman evvelce arz ettiğim tehlike ve müşkülât ortadan kalkmış olur”¹⁵⁸ diyerek kırsalda eksiklik duyulan sağlık hizmetlerinin tamamlanması için görüşlerini sunmuştur.*

¹⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi, VII. Dönem IV.Cilt, 05.07.1943, s. 42

Sağlık alanı yanında Kars'ın ihtiyaçları içinde görüşlerini söylemekten geri kalmamıştır. Kars-Erzurum yolu için ayrılan bütçeden ve yapım çalışmalarının tamamlanması konusunda yapmış olduğu 26.05.1944 tarihli konuşmada; *“Nafia bütçesinin 619.ncu faslının 11.nci maddesinde Erzurum - Sarıkamış yolu için 1250000 lira konmuştur. Bu şayanı şükrandır. Bu yol cidden lüzumludur ve kıymetli Cumhuriyet Reisimiz de Kars ve Erzurum'a teşriflerinde bu lüzumu takdir buyurmuşlardır. Şimdi burada yalnız kanunun maddesi yazılı değildir. Acaba bu kanun çıkmış mıdır? Çıkılmıyorsa biran evvel bu kanunun çıkmasını rica ediyorum. Çünkü Kars - Erzurum - Sarıkamış mürtefidir, 1800 - 2000 metredir. Orada inşaat mevsimi gayet kısa sürer. Onun için biran evvel bu işe başlanmasını rica ediyorum.”*¹⁵⁹ diyerek Kars'ın yol sorununun bir an önce çözülmesi için çaba sarf etmiştir.

Yine Mecliste yapmış olduğu konuşmada Kars ve Çevresinde yaşanan sert kışlar nedeni ile yaşanan yakacak sıkıntısı ile ilgili yaptığı 26.05.1944 tarihli konuşmada; *“Sarıkamış, Kars o muntıkada arz ettiğim gibi kış memleketidir. Kışı çok uzun sürer. Bu itibarla mahrukata çok ihtiyaç vardır. Oraya bir kaç sene evvel Etibank'ta el koymuştur. Balkaya linyitleri vardır, işletilmeğe de başlanmıştır. Yalnız iki sene evvel bir sel dolayısıyla Kars, Göle, ve Balkaya yolunun bir kısmı harap olmuştur. Bu yüzden nakliyat yapılamadı, nakliyat yapılamadığı için de mahrukattan memleket mahrum kaldı. Çünkü buraların mahrukata ihtiyacı çok büyüktür. Bunlar ihtiyacını karşılamak için ormanları mütezarrır ediyorlar. Ormanı korumak için bu yolun yapılmasını ve bu madenin işletilmesini rica ediyorum.”*¹⁶⁰ diyerek halkın sıkıntısından ve dertlerinin çözümü için konunun ehemmiyetinden bahsetmeye çalışmıştır.

Sağlık alanı ve Bayındırlık konusundaki fikirlerinin yanında tarım alanında yapmış olduğu konuşmalarda Kars ve Çevresi için önemli dileklerde bulunan Oktay yine mecliste yapmış olduğu 26.05.1944 tarihli konuşmada; *“Bir de Iğdır barajı meselesi vardır. Çoğunuz biliyorsunuz, Iğdır münbit bir muntıkadır. Mısır'ın otuzda biridir. Güzel pamuk, pirinç yetişir. Bilhassa pamuğu meşhurdur. Fakat sulamaya ihtiyacı vardır. Baraj Ruslarla beraber müştereken yapılmıştır. Esas mühim kısımları üzerinde yalnız tâli kanallar yapılacak ve sulama işi bitecektir. Bunun da biran evvel*

¹⁵⁹ TBMM Tutanak Dergisi, VII. Dönem X.Cilt, 26.05.1944, s.315

¹⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, VII. Dönem X.Cilt, 26.05.1944, s.315

bitirilmesini rica ediyorum.”¹⁶¹ diyerek bölgede tarımın gelişmesi için büyük öneme sahip olan su sorunun çözülerek tarımın gelişmesi için katkıda bulunmaya çalışmıştır.

Eğitim alanında her zaman görüşü bulunan Oktay mecliste 07.07.1944 tarihli yapmış olduğu konuşmada; “Efendim, mesele İstanbul Yüksek Mühendis mektebine yeni bir isim, Teknik Üniversite ismi verilmesi, lâyihasıdır. Şimdi arkadaşımızın buyurdıkları gibi yirminci asırda tekniğe çok ehemmiyet vermek lâzımdır. Biz buna neden Üniversite diyoruz? Acaba bunu daha iyi tavsif edecek, yerinde bir isim bulamaz mıyız? Üniversite malûmya bütün dünyada muayyen bir müessesedir ve malûm olan bir müesseseye verilmiş bir isimdir. Muayyen şubeleri vardır. Orada; galip olan nazari ilimlerdir. Bunun amelisi de vardır. Birbirinden ayrılmaz. Fakat galip olan nazari ilimlerdir. Halbuki teknik mekteplerde galip olan amelî ilimlerdir. Bu böyle olmakla beraber tıbbi üniversitede fiziko-matematik şubesi de vardır. Yüksek teknik mekteplerinde de iktisadi ilim şubesi vardır ve gayet yerindedir. Meselâ bir müessese idare edilecek. Bu müesseseye ekseriya bir ameliyeci koyuyoruz. Fakat teknik üniversiteden yetişmiş bir iktisatçı olursa, bu adam hem mühendis ve hem de iktisatçıdır, onun müdürlüğü daha iyi olur kanaatindeyim. Sonra bir karışıklık oluyor. Üniversite dendi mi talebeye sorulacak: hangi üniversite talebesisiniz? Üniversite talebesi. Hangi üniversitenin talebesi? Teknik üniversitenin. Şu halde şimdi mevcut üniversiteden bunu nasıl ayıracağız, buna ne isim vereceğiz: Ya mevki itibariyle veya numara sırasıyla. Ya birinci, ikinci üçüncü... üniversite diyeceğiz veyahut Bayazıt Üniversitesi, Maçka üniversitesi... diyeceğiz. Halbuki bu müesseseye (Yüksek politeknik enstitüsü ve yahut politeknikum ismini verirsek hem maksat hâsıl olur, hem de bu müesseseye derlitoplu bir düzen vermiş oluruz. Politeknikum, ismi de gösteriyor, çok teknik demektir, bunun içinde kimya, inşaat, tayyare, iktisat gibi muhtelif şubeler vardır. Sonra arz ettiğim gibi daha ne gibi şubeler açmak lâzım gelirse bunları bu isim altında toplayabiliriz. Biz yalnız İstanbul Üniversitesiyle kalmayacağız. Yarın üniversiteler çoğalacaktır. Belki İstanbul'da ikinci bir üniversite açılacak, Ankara'da, Erzurum'da Diyarbakır'da, Van'da ve memleketin her tarafından üniversiteler açılacaktır. Bunların isimleri de Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Erzurum Üniversitesi olacaktır. Halbuki teknik müessese ve belki daha önemli bir müessesedir. Buna politeknikum isminin

¹⁶¹ TBMM Tutanak Dergisi, VII. Dönem X.Cilt, 26.05.1944, s.316

verilmesini daha muvafık görüyorum.”¹⁶² şeklindeki açıklaması ile üniversitelerdeki tek düzelik konusunda fikrini beyan etmiştir.

Dr. Esat Oktay'ın Kars ve Çevresinde meydana gelen su sıkıntısı ile ilgili yaptığı 09.07.1948 tarihinde konuşmada; *“Sayın arkadaşlarım, Kars, biliyorsunuz, muhtelif iklimleri havi bir bölgedir. Orada 1800–2000 metre yükseklikten fazla yaylalar olduğu gibi pamuk, pirinç, üzüm yetiştiren engin bölgeler de vardır. Yani hem soğuk, hem mutedil ve hem de sıcak iklim mevcuttur. Kars geçen sene bir sıkıntı geçirdi. Ot olmadı. Hayvan ihracatı yapılamadı. Bu hususta evvelce de mâruzâtta bulunmuştum. Birçok zararlar oldu. Hayvanatın %20 – 30'u telef oldu. Kars'a ziraatçi birçok komisyonlar gitti, tetkikat yaptı. Eğer Kars'ın kalkınması temin edilecek ve ziraat işleri, su işleri halledilirse bütün memleketimizi besleyecek bir kudrettedir. Hatta birçok ihracat da yapabilir. Mevzuubahis olan sulama işleridir, su kanunudur. Kars'ın mutedil ve sıcak iklimli bir bölgesi de Iğdır ovasıdır. Sayın arkadaşlar Iğdır ovası Mısır'ın otuzda biridir; verim, iklim ve yetiştirme itibariyle. Şu hakle böyle büyük münbit bir mıntaka ihmal edilemez. Bu muntakanın bir sulama işi vardır ki, hakikaten çok acıdır. Iğdır'da Serdarabad Barajı vardır. Aras nehri bu ovidan geçer ve Sovyet Rusya ile memleketimizi ayıran bir huduttur. Aras nehri üzerinde Serderabat'ta vaktiyle 10 - 12 sene evvel bir baraj yapılmış ve iki Hükümet arasında bu hususta mukavele mevcut bulunuyor. Bu mukaveleye göre baraj yapıldıktan sonra bizim de istifade etmemiz için o baraj masrafının bir kısmını ödememiz lâzımdır. Halbuki aradan 8 - 10 sene geçtiği halde şimdiye kadar bu ödeme işi halledilmemiştir. Geçen sene yine bu iş için 250 bin lira tahsisat konmuştu fakat bu para da sarf edilmedi. Şimdi ortada bir vaziyet var, karşı tarafın barajı çalışıyor ve ova kamilen yeşillik içinde, münbit araziden istifade ediliyor. Fakat bizim hissemize düşen su boşuna akıp gidiyor. Hattâ barajın bizim tarafımızda tünel de yapılmıştır. Sırf kanalların yapılmaması yüzünden baraj ve tünel boş olarak duruyor. Halk bütün mevsim mesaisinin yarısını sulama işlerine hasrediyor. Boyuna toplanıyorlar, iptidai bir vaziyette bent yapıyorlar, bir yağmur ve sel onu bozuyor, tekrar yapıyorlar. Bu suretle halkın mesaisinin kısmı âzami bu sulama işinde boşu boşuna israf ediliyor. Şimdi yüksek huzurunuzda Bayındırlık Bakanından ricam: 8 - 10 senedir uzayıp giden, karşı tarafla anlaşmamak yüzünden memleketimiz çok*

¹⁶² TBMM Tutanak Dergisi, VII. Dönem XII.Cilt, 07.07.1944, s.21

zarar görüyor. Bu yüzden Kars'ın, memleketimizin bu kısmının kalkınmasına imkân hâsıl olmuyor. Bir taraftan hayvan yetiştirme işleri, diğer taraftan sulama işleri halledilmezse memleketimiz nasıl kalkınacaktır. Bahusus bu olgunca bir iştir. Bu sulama işinin halledilmesini Hükümetten rica ediyorum; ele alsınlar ve bir hal çaresi bulsunlar, memleketimiz kalkınsın ve istifade etsin.”¹⁶³ diyerek daha önce diğer milletvekillerinin değindiği su konusu hakkında yapılacak olan çalışmaların hızlandırılmasını istemiştir.

Meclis çalışmaları sırasında her konuda yapmış olduğu konuşmaları yanında vermiş olduğu soru önermeleri ile de dikkati çekmiştir. Dr. Esad Oktay'ın, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumunun Kars'taki çalışmaları hakkındaki verdiği 06.01.1950 tarihli sözlü soru önergesi bunlardan birisidir. Soru önermesine cevap veren Tarım Bakanı Cavid Oral'ın konuşmasına istinaden şu cevabı vermiştir; “*Tarım Bakanı Sayın Cavid Oral arkadaşım. gayet vazih ve samimî olarak buyurdular ki : Dezu Kurumu arzu edilen bir şekilde çalışmıyor. Bizim de ricamız, bunun arzu edilen bir şekle ifrağıdır. Bugünkü durum cidden acıklı bir durumdur ve fayda temin etmemektedir. Buyurdular ki : Fiyat tereffüüne sebebiyet vermiyor. Nasıl vermiyor? Bu, meydanda. Devlet Ziraat İşletmeleri Kars yağını burada 720 kuruşa verirken tüccar, 600 - 650 - 675 kuruşa bunu mal ediyor. Arada 50 kuruş fark vardır. Bu fark da belki aradaki rekabetten doğmaktadır. Ben burada tabî köylünün malının daha ucuza gitmesi kastiyle söylemiyorum. Köylü daha ucuza satsın, fakat daha fazla istihsal etmesini öğrensın diyorum. Burada halledilecek üç mesele vardır; birincisi, hayvan yetiştirmeyi öğretmek, ikincisi, ki en mühimmidir, hayvan yeminin temini meselesi, üçüncüsü de hayvan mahsullerinin değerlendirilmesidir. Hayvan mahsullerini değerlendirmek hem köylü için, hem de tüccar, memleket için gayet mühimdir. Aynı zamanda bunun sıhhat bakımından bir dördüncü ciheti de vardır ki oda sıhhat bakımından daimî kontrole tâbi tutulması keyfiyetidir. İyi hazırlanmamış yağlar birçok hastalıkların membaıdır. Brosellus, tifo, paratifo, dizanteri, verem gibi birçok hastalıklar da intikal eder. Orada; tüccarlar güzel müesseseseler kurmuşlardır, benmariler vardır; bunlar iyi bir şekilde kontrol edilirse ve standarizasyon yapılırsa bu hastalıkların önüne geçilmiş olduğu gibi emin bir yağ temin edilir. Devlet Ziraat İşletmeleri ve baytarlar eliyle, bu standardizasyon ve kontrolü temin etmek mümkündür. Çalışmalarına inandığım ve muvaffak olacağına*

¹⁶³ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XII.Cilt , 09.07.1948, s.1085-1086

emin olduğum Sayın Bakan Oral'ın bu cihetleri aydınlatması ve tedbir alması ricasıyla bu önergeyi verdim. Ege bölgesi, Çukurova bölgesi ne ise Kars da hayvan ve hayvan mahsulleri yetiştirilmesi bakımından memleketimiz için aynı önemi haizdir. Onun için bu hususta âzami önem verilmesini rica ederim."¹⁶⁴

Yine Kars'ın hayvancılık konusunda önemine değinen Oktay mecliste yaptığı 24.02.1950 tarihli başka bir konuşmada hayvancılık ve ulaşımın ehemmiyetinden bahsetmiştir. Büyükbaş ve Küçükbaş hayvan ticaretinde demiryolu ve denizyolu taşımacılığının sakıncalarından bahseden Oktay konuşmasının sonunda önemli bir konuya değinerek konuşmasında; *"Son olarak bir ricam daha var, Kars'a gittiğimiz zaman mütemadiyen tekrarlar dururuz, bu da tayyare meselesidir. Kars memleketin en uzak bir bölgesidir, huduttur. Tayyare alanı için bir sahası vardır, yalnız bir silindirin geçmesi bunu temin edecektir. Ve Kayseri, Elâzığ gibi buraya da tayyare inebilecek bir sahanın hazırlanabilmesi kabil olacaktır; şayet kabil olursa buraya da bir işletme açılmasını rica edeceğim. Memleket için hayırlı bir iş olacaktır.*"¹⁶⁵ diyerek Kars'a yapılacak olan bir havaalanının bölgeye katacağı maddi ve manevi katkıya değinmiştir.

Doktorluk mesleğinin vermiş olduğu hissiyatla sağlık alanında vermiş olduğu 12.02.1951 tarihli soru önergesinde; *"Ardahan, Kars'ın şimalinde hudut bölgesidir. 60 yataklı memleket hastanesi olan Kars'a, 100 kilometre mesafededir. Ardahan'ın daha şimalinde Posof İlçesi vardır ki, bu kaza ile Ardahan arası da 100 kilometredir. Sıhhi hizmet bakımından bu müşkülât nazara alınarak 1950. senesinde Doğu kalkınması ödeneğiyle bu önemli ilçede bir sağlık merkezi tesisi kararlaştırılmış idi. Sonradan öğrendiğimize göre Ardahan'da sağlık merkezi tesisinden maalesef vazgeçilmiştir. Bu vaziyete göre:*

- 1. Ardahan'da 1950 yılında sağlık merkezinin açılmamasının sebebi nedir?*
- 2. 1951 yılı Bütçesinde Ardahan'da bir sağlık merkezi açılması düşünülmüyor mu?*

Bu cihetlerin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca sözlü olarak cevaplandırılmasını saygılarımla rica ederim."¹⁶⁶ diyerek Kars ve çevresindeki sağlık kurumlarının durumları ve iyileştirmesi için çalışmalarda bulunmuştur.

¹⁶⁴ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XXIII.Cilt , 06.01.1950, s.55-56

¹⁶⁵ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XXIV.Cilt , 24.02.1950, s.1191

¹⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, IX. Dönem V.Cilt, 12.02.1951, s.105

Sadece Kars ile ilgili değil ülke sorunları için çalışan Dr. Esat Oktay yine mecliste görüşülmek üzere vermiş olduğu 25.04.1951 tarihli bir önergede; *“Yurdumuzda mevcut kimsesiz çocukların korunması, yıllardan beri Yüksek Meclisin hassasiyetle ilgi gösterdiği meselelerden biridir. 1926 yılında bir iki aylık fasılalarla kabul edilen Medenî Kanun, Ceza Kanunu ve Belediye Kanununda avelûmum küçükler ve bu arada bilhassa kimsesiz çocuklar lehine çok esaslı ve kati hükümler bulunmasına rağmen bu mesele hâlâ halledilmiş değildir. Çocuğu koruyucu aynı hükümler 1930 da çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanuniyle de teyit edildiği halde, mesele yine ele alınmış ve gereken faaliyet maalesef gösterilememiştir. Bu yüzden kimsesiz çocuklar dâvası gün geçtikçe müzminleşmiş ve 1945 yılında Meclisi ve Hükümeti ciddî surette meşgul eden bir ehemmiyet ve genişlik almıştı. Komisyonlar toplanmış, tetkikler yapılmış, raporlar verilmiş ve nihayet 27.V.1949 da korunmaya muhtaç çocuklar hakkında 5387 sayılı Kanun kabul edilmişti. Bu kânun iki yıldan beri yürürlükte bulunmasına rağmen çocuk sefaleti devam etmektedir. Hattâ çocuğu dilendirme ve çocuğa hırsızlık ettirme işinin bir teşkilât halinde geliştiğine dair emareler dahi mevcuttur. Bizim için âdeta millî bir izzetinefis meselesi hâline gelmiş bulunan bu dâvanın bugün ne safhada bulunduğu Büyük Meclis için ciddî bir endişe konusu olsa gerektir. Bu itibarla aşağıda sıralanan 6 sorunun Millî Eğitim ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanları tarafından sözlü olarak cevaplandırılmasını saygı ile rica ederim.”*¹⁶⁷ sosyal meseleler hakkında her daim bir sözü olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Türk Siyasi Tarihinde önemli bir yere sahip olan ve Mecliste yapmış olduğu konuşmalar ve vermiş olduğu soru önergeleri ile etkili olmuş olan Dr. Esat Oktay Nafia Encümenliği, Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonlarında görev yapmış, 25.06.1972 tarihinde hayata veda etmiştir.

1.7.Esat ÖZOĞUZ

1.7.1. Hayatı.

Esat Özoğuz 1871 yılında Hopa’da dünyaya gelmiştir. Babası Hüseyin Zihni Bey, annesi Ayşe Hanımdır. Rüştüye, Husûsi Mekteplerinden mezun olan Özoğuz ileri derecede Fransızca bilmekteydi. İdare alanında görev yapmış olan Özoğuz sırası

¹⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, IX. Dönem VI.Cilt, 25.04.1951, s.253-254

ile Ankara Mektupçusu, Ertuğrul Sancağında çalışmıştır. Niğde, Kırklareli, İstanbul Üsküdar Tahrirat Müdürlüğü görevlerinde bulunmuş olup , I. Dönem Lazistan, II., III. ve IV. Dönem Rize, V. ve VI. Dönem Kars Milletvekilliği hizmetlerinde bulunmuştur. Evli ve dört çocuk babasıdır.¹⁶⁸

TBMM’inde altı dönem milletvekilliği görevinde bulunarak uzun süre görev alan isimlerin başında gelmektedir. Beşinci Dönem Milletvekilliği zamanında Dahiliye encümenliğinde görev almıştır.¹⁶⁹

1.7.2. Meclisteki Faaliyetleri.

Karadenizli bir vekil olmasından dolayı mecliste sık sık Karadeniz bölgesinin özellikle kendi memleketi olan Artvin ile ilgili görüşlerini bir çok defalar dile getirmiştir. Mecliste yapmış olduğu konuşmaların birinde Doğu Karadeniz bölümünde tarım faaliyetlerinin geliştirilmesi için 20.03.1940 tarihinde görüşlerini bildirmiştir. Konuşmasında; *“Arkadaşlar; Rize, malûmu âliniz, Karadenizde hududa çok yakın bir yerdir. Arazisi nüfusuna nisbetle çok dardır. Maişet hususunda çok sıkıntı çekilmektedir. Hususi ile, bu darlık dolayısı ile vakti ile oradakiler geçinmek için Rusya’ya, Romanya’ya, şuraya, buraya gidiyorlar, para kazanıyorlardı. Harbi umumiden sonra vaziyet değişti, para kazanamaz oldular. Çok azab ve müşkülât içinde kaldılar. Biz o havaliye gittiğimiz zaman onları, gerek bombardıman ve gerek ticaretsizlik yüzünden pek elîm vaziyette gördük. Düşündük, bir çare aradık: ahaliye dedik ki, size bir çare bulmak için ne düşünebiliriz, bize biraz fikir veriniz, biz de gittiğimiz vakit Mecliste çalışalım. Onlar dediler ki, bizim yerlerimiz Anadolu orta yaylasında olduğu gibi geniş değildir, dardır. Biz burada yetiştirdiğimiz mısır ve saire ile ancak 5 - 6 ay idare ediyoruz, üst tarafını başka yerden tedarik edebiliyoruz. Burada ancak yemişçilik, meyvecilik yapılırsa bu bize biraz refah temin edebilir, dediler.”¹⁷⁰* diyerek bölgede tarımın gelişmesi ve çeşitliliğin artırılması için görüşlerini aktarmıştır.

Dahiliye Encümenliği görevini yürüttüğü sırada encümenliğe gelen bir kanun teklifi hakkında yapmış olduğu 28.11.1941 tarihli konuşmada; *“Çiçekdağı merkezinin Yerköy’e kaldırılarak Kırşehir’e bağlanmasına dair olan kanun lâyihası Dahiliye*

¹⁶⁸ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.268

¹⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi, V Dönem XXVII.Cilt , 07.11.1938, s.12

¹⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, VI. Dönem IX.Cilt , 20.03.1940, s.12

encümenine geldi. Dahiliye encümeninde müzakeresi esnasında Hükümetin teklifinde Koçhisar'ın ilhakı hakkında bir şey yokken Dahiliye encümeni ekseriyetle Kırşehir'e ilhak edilmesi için teklifte bulundu. Halbuki arkadaşlar Dahiliye vekâletinin Koçhisar'ın Kırşehir'ine ilhakı hakkında ne encümende ve ne de lâyihai kanuniye de bir teklifi yoktu. Esasen bu kazanın oraya ilhak edilebilmesi için İdare-i Umumiye-i Vilâyat kanununun son tadil edilen maddesi mucibince alâkadar vilâyetlerce kanunî tetkikat yapılması ve idare heyeti ve umumî meclislerinin rey ve mütaleaları alınması lâzım gelirken bu yapılmamıştır. Binaenaleyh kanun noktai nazarından bu noksandır. Evvel emirde bunun yapılması lâzım ve lâbüttür, bu olmadıkça zannediyorum kanuna uygun olamaz ve muvafık da değildir. Bir kere esas noktasından bunu arz ediyorum. Kanunu yapan Meclis çıkardığı bu kanuna evvelâ kendisi hüürmetkar olur. Bu olmazsa bizim çıkardığımız kanunlar nasıl tatbik olunur? Binaenaleyh lâyihanın müsait zamanda umumî bir şekilde tetkik olunacağı bir vakte kadar kalmasını teklif ve rica ederim.”¹⁷¹ diyerek yapılmak istenen değişikliğin kanuna uygun olmadan ve keyfi yapıldığını dikkati çekerek bu konudaki çekimser tavrını ortaya koymuştur.

Özoğuz memleketi olan Doğu Karadeniz bölümü kadar Kars İli içinde Mecliste çalışmalar yapmıştır. İktisat Vekili Sırrı Day'a hitaben yapmış olduğu 26.05.1942 tarihli konuşmada; “El sanatlarının inkişafına yardım etmek için bütçeye tahsisat konduğunu görüyorum. Kars vilâyeti, malûmu âliniz, 300 kûsur bin nüfusu havi bir vilâyettir. Sekiz dokuz kazayı ihtiva etmektedir. Geçen sene gittiğim zaman gördüm, yalnız vilâyete ait olmak üzere bir el tezgâhı gönderilmişti. 8 - 9 kaza bundan mahrum kalmıştır. Vekil Beyden rica ediyorum; vilâyetin ihtiyacı nisbetinde, hiç olmazsa her kazaya birer tane ve mümkünse ikişer tane gönderilmesi temennisindeyim.”¹⁷² diyerek bölge ekonomisi için katkı sağlamaya çalışmış, İktisat Vekili Sırrı Day'da Özoğuz'un görüşüne hitaben; “Kars mebusu Esat Bey arkadaşım Kars vilâyetine dağıtılması icab eden tezgâhlardan bahsettiler. Zaten 1941 senesi bütçesine konan tahsisatla temin edilen tezgâhları Almanya'dan ve diğer memleketlerden getirmek imkânını bulduğumuzda nevakısı tamamlanmış olacak ve hazirandan itibaren dağıtılabileceklerdir. Tabii bu meyanda Kars da nazarı itibare alınacaktır.”¹⁷³ diyerek konunun takipçisi olduklarını bildirmiştir.

¹⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, VI. Dönem XXI.Cilt , 28.11.1941, s.71-72

¹⁷² TBMM Tutanak Dergisi, VI. Dönem XXV.Cilt , 26.05.1942, s.332

¹⁷³ TBMM Tutanak Dergisi, VI. Dönem XXV.Cilt , 26.05.1942, s.334

Yine mecliste yapmış olduğu 27.05.1943 tarihli konuşmasında İktisat Vekili Fuat Sirmen'e sorduğu soruda; *“Sayın General petrol meselesinden bahsedince Rize'nin (Mepavri) nahiyesindeki petrol işi aklıma geldi. Geçen sene İktisat vekâleti bütçesi müzakere edilirken sayın selefimize bundan bahsetmiştim. Kendilerinin verdikleri cevapta bunun tetkik edileceğini vaat buyurdular. Sonra beni M.T.A. enstitüsüne dâvet ettiler ye izahat aldılar. Bu izahatım üzerine bir mühendis gönderip tetkikat yapturdılar. Bu tetkikatın neticesi hakkında bizi tenvir ederler mi?”* diye sormuş İktisat Vekili Fuat Sirmen, Özoğuz'a cevaben; *“Efendim, arkadaşımın bahis buyurduğu Rize'deki petrol vaziyetini, bendeniz de, bir Rize mebusu olmaklığım sıfatı ile evvelce duymuştum. Geçen seneki müzakereler sırasında selefime arkadaşımın bu hususa dair sorduğu suali de biliyorum. Esad arkadaşımızın o zamanki müracaatı üzerine bu mesele Maden tetkik ve arama enstitüsünün gönderdiği bir arkadaş tarafından tetkik edilmiş ve bu arkadaşın verdiği rapora göre; yapılan tetkikatın müsait netice vermediği bildirilmiştir. Mamefih bu yakın alâkaları üzerine bendeniz tekrar meşgul olurum. Eğer bu hususta işlemeye salih olabilecek bir petrol istihsali imkânı varsa icabına tevessül ederiz.”*¹⁷⁴ diyerek sorusuna cevap vermiş malum bölgedeki petrol yatağı ile ilgili alakasını göstererek işin takipçisi olduğunu göstermiştir.

Mecliste yapmış olduğu çalışmalarını ve her konuda ortaya sunduğu fikir ve görüşleri ile dikkati çeken Esat Özoğuz Dahiliye Encümenliği ve İçişleri Komisyonlarında görev almış, 27.03.1954 tarihinde hayata veda etmiştir.

1.8. Eşref DEMİREL

1.8.1. Hayatı.

VII. Dönem Kars Milletvekili olan Eşref Demirel 1883 yılında Akşehir'de dünyaya gelmiştir. Babası İbrahim Bey, annesi Selime Hanımdır. Eğitimine Tophane 2. Sanayi Alayı Mektebinde başlayan Demirel, Almanya Fişek Fabrikasında İhtisasını tamamlamıştır. İyi derecede Almancaya sahip olan Demirel, sırasıyla Tophane Fişek Fabrikası Çarkhane Şubesi Görevlisi, İmalatı Harbiye Ankara Silah Fabrikası çalışanı, Top Edevatı Çarkhanesi Şube Memuru, Fişek Fabrikası Ustabaşısı, Çarkhane Grup Teknikeri olarak görev yapmıştır. IV., V. ve VI. Dönem

¹⁷⁴ TBMM Tutanak Dergisi, VII. Dönem II.Cilt, 27.05.1943, s.279

Ankara Milletvekilliği ve VII. Dönem Kars Milletvekili olarak görev yapmış olup evlidir.¹⁷⁵

Kendisi ile ilgili yapılan incelemede Kars Milletvekilliği görevi boyunca mecliste çok aktif olmadığı anlaşılan Eşref Demirel Nafia Encümenliği, Münakalat Encümenliği ve Ulaştırma Komisyonlarında görev almış, 18.03.1956 tarihinde hayata veda etmiştir.

1.9. Etem İzzet BENİCE (İbrahim Etem BENİCE)

1.9.1. Hayatı.

VI. Dönem Kars Milletvekili olan Etem İzzet Benice 1903 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası İzzet Bey, annesi Makbula Hanımdır. Yüksek Deniz Ticaret Okulu ihtisasını tamamlayan Benice yabancı dil olarak Fransızca'yı konuşmaktaydı. Gazetecilik, Edebiyat ve İçtimâiyât dallarında kendini geliştirmiş olan Benice Türkçe Öğretmenliği ve Gazeteci olarak uzun yıllar görev yapmıştır. Son Saat, Milliyet ve Tan Gazeteleri Yazı İşleri Müdürlüğü'nün yanı sıra, Son Telgraf Basımevi, Açıksoz, İkdam, Zaman, Gece Postası Gazeteleri sahibi ve Başyazarlığı görevlerinde bulunmuştur. Bunun yanında İstanbul Şehir Meclisi Azası, Matbuat Cemiyeti Umûmî Kâtibi, Spor Birliği Başkanı, Basın Birliği Mıntıka İdare Heyeti Azası olarak çalışarak farklı alanlarda farklı görevler üstlenmiştir. VI. Dönem Kars Milletvekili olan Benice yapılan ara seçim ile vekillik görevine gelmiştir. Evli ve bir çocuk babasıdır.¹⁷⁶

1.9.2. Meclisteki Faaliyetleri.

Gazeteci ve yazar kimliğinin vermiş olduğu sorumluluk ve basımevi sahibi olmasının verdiği ağırlık ve nedeni ile Son Telgraf gazetesinde yayınlanan "Ankara-İstanbul Treninde Yeni Bir Cümrü Meşhut" başlıklı yazıdan dolayı takibat yapılması hakkında verilen tezkere sonucu şu karara bağlanmıştır. Tezkerede; "*Sontelgraf gazetesinin 14.10.1941 tarihli nüshasında intişar eden "Ankara - İstanbul treninde yeni bir cümrü meşhut" başlıklı yazıdan dolayı açılan hukuku âmme dâvasına katılması icabeden bu gazete sahibi ve halen Kars mebusu Etem İzzet Benice'nin,*

¹⁷⁵ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.404

¹⁷⁶ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.334

hakkında takibat yapılması için, teşriî masuniyetinin kaldırılması lâzım geldiğine dair Adliye vekilliğinin yazısına atfen Başvekâletten Yüksek Makamınıza gönderilmiş olan tezkere, Dahili nizamnamemizin 178.nci maddesi hükmüne tevfikân Teşkilâtı Esasiye ve Adliye encümenlerinden mürekkep Muhtelit encümene havale duyurulmuştu. Ahiren Başvekâletten Yüksek Riyasete sunulan ve Encümenimize havale buyurulan 26.06.1942 tarih ve 2488 numaralı tezkerede de (Davacının dâvasından vazgeçmiş olduğundan âmme dâvasının düşmesine 12.05.1942 tarihinde karar verildiği İstanbul Cumhuriyet müddeiumumiliğinin işarına atfen Adliye vekâletinin 24.06.1942 tarih ve 220 sayılı tezkereleriyle bildirildiği) yazılmaktadır. Encümenimizce yapılan tetkikatta: Hülâsası yukarıya çıkarılan Başvekâlet tezkeresine göre âmme dâvası düşmüş olduğundan ortada masuniyetin refini ve hattâ ademi refini müstelzim ve müzakereyi mucip bir madde kalmamış olduğuna göre Dahilî nizamnamenin 178.nci maddesinde yazılı komisyona havalesine de mahal kalmadan mevzuu bertaraf olan işbu evrakın takımı ile Yüksek Riyasete iadesi takarrür etmiştir. Saygılarımızla arz ederiz.”¹⁷⁷ diyerek hakkında açılan davanın düşmesi nedeni ile hakkında açılan tezkere kapatılmıştır.

Gazeteci-Yazar kişiliği ile tanınan Etem İzzet Benice Arzuhal Encümenliğinde, Adliye Encümenliğinde görev almış, 28.03.1967 tarihinde hayata veda etmiştir.

1.10 Fuat KÖPRÜLÜ (Mehmet Fuat KÖPRÜLÜ)

1.10.1. Hayatı.

V. Dönem Kars Milletvekili olan Mehmet Fuat Köprülü 1890 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Faiz Bey, annesi Hatice hanımdır. Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın soyundan gelmekte olup edebiyat hayatına devam edebilmek için Hukuk Mektebinden 3.Sınıfta ayrılmıştır. Edebiyat alanında yapmış olduğu ve vermiş olduğu eserlerle Haidelberg, Atina ve Paris Üniversitelerinden Fahri Doktora ünvanı almıştır. İyi derecede Fransızca, Farsça, Arapça bilmekteydi. Edebiyat ve Tarih alanında çalışmalar yapmıştır. Ordinaryüs Profesör ünvanına sahip olan Köprülü, Mehasım ve Servet-i Fünun Mecmuaları ve Tanin Gazetesinde yazarlık yapmıştır. İstanbul Sultânîsi, Galatasaray Lisesi, İlahiyat Fakültesi, İstanbul Mülkiye Mektebi ve Ankara Siyasal Bilgiler Okulu, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Güzel

¹⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, VI. Dönem XXIX.Cilt, 04.12.1942, s.1-2

Sanatlar Mektebinde hocalık görevi yapmıştır. İstanbul Daru'l-Fünûn Edebiyat Şubesi Profesörü ve Reisi, Maârif Vekâleti Müsteşarı, Türkiyat Enstitüsü Kurucusu ve Müdürü, Tarih Encümeni Reisi, Rus İlimler Akademisi Muhabir Üyesi, Korüs-Çoma Macar İlim Cemiyeti Fahri Azası, Çekoslovakya Şark Cemiyeti ve Alman Arkeoloji Enstitüsü Muhabir Üyesi olarak görev almıştır. Mecliste V. Dönem Maârif Encümeni Reislîği de yapan Köprülü, evli ve iki çocuk babasıdır.¹⁷⁸

M. Fuat Köprülü, Türk Edebiyat hayatına bırakmış olduğu iz kadar Türk Siyasi hayatına da büyük izler bırakmıştır. M. Kemal Atatürk'ün Büyük Millet Meclis'ini alim ve faziletli yazarlar ile takviye etmek fikri sonucu meclis çatısına girmiştir. Şemsettin Günaltay, Y. Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Ruşen Eşref Ünaydın ve Falih Rıfkı Atay tıpkı Fuat Köprülü gibi bu akımla meclise giren yazarlardandı. Fuat Köprülü çalışmalarını hem mecliste milletvekili olarak hem de İstanbul ve Ankara üniversitelerinde hoca olarak 1935-1941 yılları arasında sürdürmüştü. 1941 yıllarının sonunda aynı anda hem hocalık hem milletvekilliği görevini yürütemediği için bir seçim yaparak hocalık görevini bırakmıştır.¹⁷⁹

İkinci Dünya Savaşı yıllarında iç politikada gözle görülür hareketlenmeler dikkati çekmeye başlamıştır. Uzun yıllar boyunca tek parti iktidarının ortaya çıkarmış olduğu baskı, basında ve parti içinde yavaş yavaş hareketlenmelere neden olmuştur. Durumun farkında olan Milli Şef İsmet İnönü, meclisteki bu hareketlenmenin parti grubu içinde bölünmeye yol açacağı endişesine kapılmasına neden olmuştur.¹⁸⁰

Bu gelişmelerin ışığında Mehmet Fuat Köprülü parti içinde muhalefet olgusunu yavaş yavaş ortaya çıkarmıştır. CHP yönetimine karşı ilk ciddi muhalefetini CHP Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars'ın vermiş olduğu soru önergesinde söz alarak hükümete ağır eleştirilerde bulunmuştur. Köprülü'nün mecliste yapmış olduğu bu ağır yüklü eleştiri İsmet İnönü tarafından gözden kaçmamış ve Asım Us ile yaptığı bir konuşmada rahatsızlığını dile getirmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁸ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.267

¹⁷⁹ Osman AKANDERE, **Fuat Köprülü ve Demokrat Partinin Kurulmasındaki Rolü**, Türkiyat Araştırma Dergisi, Sayı 3, Konya, 1997, s.232

¹⁸⁰ AKANDERE, **Fuat Köprülü ve Demokrat Partinin Kurulmasındaki Rolü**, s.233-234

¹⁸¹ Faik Ahmet BARUTÇU, **Siyasi Anılar (1934-1954)**, İstanbul, 1977, s.288-289

Bu muhalefet olgusu altında birleşen dört milletvekili, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Celal Bayar 7 Haziran 1945 yılında Dörtlü Takrir adını verdiğimiz takririni meclise sunmuşlardı.¹⁸²

Uzun süren görüşmeler ve hararetili geçen toplantının sonunda takrir, takririni verenler hariç bütün CHP'lilerce reddedilmiştir. Fuat Köprülü Dörtlü Takrir ile CHP ve TBMM'de muhalefet hareketinin en başında olduğunu göstermiş ve takririn hazırlanmasında ve Mecliste okunmasında ön planda olduğunu göstermiştir.¹⁸³

Dörtlü Takririn görüşülmesinden sonra mecliste Birleşmiş Milletler Anayasasının oylaması sırasında konuşma yapan Adnan Menderes'e CHP'li vekillerin eleştirisi yöneltmesi üzerine söz alan Köprülü konuşmasında; *"Efendiler kemal-i teessüfle söyleyebilirim ki işte gösterdiğiniz bu hal şimdi tasdik ettiğimiz ve lehinde nutuklar söylediğimiz fikir hürriyetinin tam tersidir"* diyerek CHP'li vekillerin demokratik anlayışa sahip olmadıklarını belirtmek istemiştir. Bu konuşmalar muhalefet olgusunun daha da alevlenmesine neden olmuştur.¹⁸⁴

Yazarlık olgusunun verdiği güç ile muhalefet çatışması basında da boy göstermiştir. Ulus Gazetesinde Başyazarlık yapan Falih Rıfkı Atay *"Muhalipler"* adlı yazısında CHP ve Mecliste ortaya çıkan muhalefet olgusuna ağır eleştirilerde bulunmuş, bu duruma kayıtsız kalmayan Köprülü Vatan Gazetesinde yazdığı *"Açık Konuşalım"* adlı makalesi ile Falih Rıfkı'ya ağır eleştirilerde bulunmuştur. İki CHP'li vekilin birbirlerine karşı yapmış olduğu sert eleştiriler parti içinde de rahatsızlıklara neden olmuştur.¹⁸⁵

CHP parti divanı bu gelişmeler ışığında 21 Eylül 1945 yılında Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu başkanlığında toplanarak basında ortaya çıkan çatışmaların ve parti içi muhalefetin alevlenmesine neden olan Fuat Köprülü ile Adnan Menderes'in durumunu görüşmüşlerdir. CHP Divanı mevcut bilgi ve belgeleri inceleyerek iki vekilin partiden ihraç edilmesine karar vermişlerdir.¹⁸⁶

¹⁸² AKANDERE, **Fuat Köprülü ve Demokrat Partinin Kurulmasındaki Rolü**, s.235

¹⁸³ AKANDERE, **Fuat Köprülü ve Demokrat Partinin Kurulmasındaki Rolü**, s.236-237

¹⁸⁴ AKANDERE, **Fuat Köprülü ve Demokrat Partinin Kurulmasındaki Rolü**, s.237

¹⁸⁵ AKANDERE, **Fuat Köprülü ve Demokrat Partinin Kurulmasındaki Rolü**, s.238

¹⁸⁶ AKANDERE, **Fuat Köprülü ve Demokrat Partinin Kurulmasındaki Rolü**, s.240

CHP Divanının almış olduğu bu karar basında büyük yankı uyandırmıştı. Çünkü bu zamana kadar CHP’li bir vekilin partiden ihraç edildiği görülmemişti. Menderes ve Köprülü divanın bu kararına büyük tepki göstererek bu durum ile alakalı demeç vermişti. Köprülü demecinde başlangıcından beri mensubu olduğu CHP’nin idare tarzında reform yapılması ve partiyi kuvvetlendirmesi için teşebbüs ve tenkitlerde bulunduğunu, memlekette anayasa ruhunun hakim olması için mecliste ve basında açıklamalar yaptığını, milletvekili olarak demokrasi hakkındaki fikirlerini belirtmeye devam edeceğini belirtmişti.¹⁸⁷

Mehmet Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’in partiden ihraç edilmesi parti içinde de çatlak seslerin yükselmesine neden olmuştur. İzmir Milletvekili Celal Bayar, en baştan beri arkasında durmuş olduğu takririn kabul edilmemesi ve arkadaşlarının partiden ihraç edilmesine tepki olarak partiden istifa etmiştir. Aynı şekilde arkadaşlarının ihraç edilmesine ve Bayar’ın istifasından sonra yapmış olduğu konuşmalar ve yazmış olduğu köşe yazıları nedeni ile İçel Milletvekili Refik Koraltan CHP Divanı tarafından alınan kararlar partiden ihraç edilmiştir.

Dörtlü takriiri veren vekillerden, Menderes, Koraltan ve Köprülü’nün CHP’den ihraç edilmesi ve Celal Bayar’ında önce İzmir milletvekilliğinden sonrasında ise Halk Partisi’nden istifa ettiğini açıklaması artık yeni bir partini kurulmasının yakın olduğunu işaret ediyordu. Nitekim Celal Bayar anılarında, Demokrat Parti’nin kurulması kararını Menderes ve Köprülü’nün CHP’nden ihraç edikleri günlerde kararlaştırdıklarını ifade etmiştir.¹⁸⁸

Celal Bayar, 1 Aralık’ta basına verdiği demeçte yeni parti kuracaklarını açıkladı. Üç gün sonra 4 Aralık’ta İnönü, Bayar ile görüştü. İki lider politikacının bu yemekte laiklik ve dış politika gibi önemli noktalarda anlaştığı söylenebilir. Bu görüşme daha sonraki dönemde DP’nin de SCF gibi danışıklı dövüş bir muvazaa partisi olup olmadığı tartışmasını beraberinde getirdi. İsmet İnönü Türkiye açısından çok önemli sonuçlar vermesi beklenen bir demokrasi devresine, CHP’nin güdümünde olmasa da, ilkelerini kendisinin belirlediği kontrollü bir muhalefetle

¹⁸⁷ AKANDERE, **Fuat Köprülü ve Demokrat Partinin Kurulmasındaki Rolü**, s.241

¹⁸⁸ Celal BAYAR, **Başvekilim Menderes**, Der. İsmet BOZDAĞ, İstanbul, 1986, s.37

girmeyi planladığını göstermiş oluyordu. 7 Ocak 1946'da DP kuruldu ve Genel Başkanlığa Celal Bayar seçildi.¹⁸⁹

Türk siyasi hayatına damga vuran ve muhalefet olgusunun yeniden canlanmasına tesir eden Fuat Köprülü bu faaliyetleri neticesinde hem basında hem mecliste sıkıntılı günler yaşamış mecliste hakkında Milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Anayasa ve Adalet Komisyonlarından kurulmuş Karma Komisyona sunulmak üzere Başbakanlık tezkeresi de hazırlanmıştır.¹⁹⁰

Muhalefet olgusunun yeniden doğmasını sağlayan Mehmet Fuat Köprülü siyasi yaşama bıraktığı iz kadar edebiyat ve tarih alanına bıraktığı izle de akıllarda yer etmiştir. Geride bıraktığı başlıca eserler olan; Türk Tarihinin Ana Hatları (1931), Erzurumlu Emrah (1929), Edebiyat Araştırmaları (1966), Ali Şir Nevayi (1941), Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesri (1981, ölümünden sonra), Demokrasi Yolunda (1964), Fuzuli Hayatı ve Eserleri (1924), Türk Tarih-i Dinisi (1925), Malûmat-i Edebiyye (1915), Türk Dilinin Sarf ve Nahvi (1917), Mektep Şiirleri (3 Cilt), Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı (1916), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (1919-1966), Nasrettin Hoca (1918-1981), Türk Edebiyatı Tarihi (1920), Türkiye Tarihi (1923), Bugünkü Edebiyat (1924) (Makale), Hayat-ı Fikriye (Makale) (1909), Azeri Edebiyatına Ait Tetkikler (1926), Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divan-ı Türk-i Basit (1928), Türk Saz Şairleri Antolojisi (1930-1940, üç cilt), Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar (1934), Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatı'nın Tekamülüne Bir Bakış (1934), Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu (1959), Edebiyat Araştırmaları Külliyyatı (1966) İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi (1983, ölümünden sonra) tarih ve edebiyatımıza yön vermiştir. Milli Eğitim Komisyonunda da görev alan Köprülü, 28.06.1966 tarihinde de hayata veda etmiştir.

¹⁸⁹ Emine DEMİRCİ, **Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde CHP'de İdeolojik Arayışlar (1945-1950)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s.32

¹⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, VII. Dönem XXIV.Cilt , 05.06.1946, s.2

1.11. Hasan DURUDOĞAN

1.11.1. Hayatı.

VII. Dönem Kars Milletvekillerinden olan Hasan Durudoğan 1882 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası İbrahim Bey, annesi Zehra Hanımdır. Mühendishâne-i Topçu Mektebi mektebinden mezun olan Durudoğan, ihtisasını Almanya Rottweil Barut Fabrikasında tamamlamıştır. Eğitimini Almanya'da yapmış olduğundan iyi derecede Almanca ve Fransızca bilmektedir. Askerlik hizmetlerinde görev alan Tümgeneral Durudoğan, sırası ile Bakırköy Dumansız Barut Fabrikası Subaylığı, Bahriye Nezâreti Topçu Şubesi Subaylığı, Bakırköy Barut Fabrikaları Fen Memur Muavinliği, Tecrübe ve Muayene Dairesi Azalığı, Bakırköy Barut Fabrikası İdare Müdürlüğü, Bakırköy Barut Fabrikaları Müdürlüğü, Askerî Fabrikalar Tecrübe ve Muayene Heyeti Başkanlığı, Ankara Silah Fabrikası Müdürlüğü, Kırıkkale Askerî Fabrikalar Grup Müdürlüğü, Millî Müdâfaa Vekâleti Fen ve Sanat Umûm Müdürü olarak askeri sınıftan gelmiş olmanın verdiği tecrübe ile askeri makamlarda görev almıştır.

Kendisi ile ilgili yapılan incelemede Kars Milletvekilliği görevi boyunca mecliste çok aktif olmadığı anlaşılan Durudoğan Meclis Kütüphanesi Encümenliği yapmış, Bekâr ve bir çocuk babası olup 12.10.1972 tarihinde hayata veda etmiştir.¹⁹¹

1.12 Hüsamettin TUGAÇ (Ahmet Hüsamettin TUGAÇ)

1.12.1. Hayatı.

VIII. Dönem Kars Milletvekillerinden Hüsamettin Tugaç 1889 yılında Hasankale'de dünyaya gelmiştir. Babası Ahmet Bey, annesi Fatma Hanımdır. Çoğu vekil gibi asker kökenli olan Tugaç, Erkân-ı Harbiye mezunudur. Almanca, Fransızca ve Farsça iyi derecede bildiği yabancı dillerdir. Askerlik hizmetlerinde görev alan Kurmay Yarbay Tugaç, sırası ile Tiflis, Tahran ve Viyana Ataşemiliterliği, Erkân-ı Harbiye Umûmîyesi Haber Alma Dairesi Subaylığı, Dâhiliye Vekâleti Seferberlik Müdürlüğü, İâşe Müsteşarlığı Tedarik ve Dağıtım Umûm Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Yazar sıfatıyla da karşımıza çıkan

¹⁹¹ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.404

Tugaç, VII. Dönem Ağrı ve VIII. Dönem Kars Milletvekili olarak görev yapmıştır. İstiklâl Madalyası sahibi olan Tugaç, evli ve iki çocuk babasıdır.¹⁹²

1.12.2. Meclisteki Faaliyetleri.

İki dönem vekillik yapmasına rağmen mecliste aktif olarak görev yapan Tugaç doğudan vekil çıkmasının etkisiyle seçildiği bölgenin sorunları üzerinde her daim durmaya çalışmıştır. Mecliste 11.09.1946 tarihli çay konusu ile ilgili yapmış olduğu konuşmada; *“Efendim; Çay konusuna temas edildi. Ben de bunu fırsat bilerek bir ricada bulunacağım. Çay memlekete mahdut miktarda giriyor, bunu biliyoruz. Ve giren miktar memleketin her halde kendilerince hesap edilmiş olarak illere taksim ediliyor. Fakat arkadaşlar, hepiniz bilirsiniz ki, doğu illerinde çay bir nevi gıda demiyeyim fakat âdeta bir hayat mevzuu halindedir. Kışın fakir, zengin herkes çay içmek ister fakat bulamaz. Oralarda çay ekmek kadar ehemmiyetlidir. Onun için Tekel Bakanından şunu rica ediyorum; bazı illerde buna ihtiyaç azdır, hattâ bunu vakıa da gösteriyor; birçok illerden çay satın alınarak şark illerinde kilosunu 40-50 liraya kadar satılıyor. Şu halde anlaşılıyor ki, her ile ayırdıkları çay, bazı illerde sarf edilemiyor, arz ettiğim gibi, bu illerden Şark illerine götürülüyor ve fazla fiyatlarla satılıyor, bir kara borsa ve bir ihtikâr mevzuu oluyor. Yani, çay istihlâki az olan illerden tasarruf edilen çay Doğu memleketlerine gidiyor ve orada 40-50 liraya satılıyor. Binaenaleyh, kendilerinden şunu istirham ediyorum; bu hususu esaslı bir tetkika tâbi tutarak ihtiyacı az olan illerin kontenjanını kısmak ve ihtiyacı çok olan doğu illerinin kontenjanını artırmak mümkün olmaz mı? Bunu imkân dâhiline koymasını bilhassa kendilerinden rica edeceğim.”*¹⁹³ diyerek doğu illeri için vazgeçilmez olan çayın kara borsaya düşmeden fazlası ile gönderilmesini ve halkın bundan daha fazla istifade etmesini istemektedir.

Daha önceki Kars Milletvekilleri gibi Tugaç'ta Kars ve çevresinde önemli bir yere sahip olan hayvancılık konusundaki görüşlerini sık sık dile getirmiştir. Mecliste 25.12.1946 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında; *“Şimdi arkadaşlar, mera konusuna temas edeceğim. Benden evvel Tekirdağ Milletvekili Cezaroğlu arkadaşımın umumi olarak tebarüz ettirdiği mera işini bendeniz bu işin özelliklerini sinesinde taşıyan Kars Vilâyetinin bir derdi olarak arz edeceğim. Kars Vilâyeti*

¹⁹² TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.480

¹⁹³ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem I.Cilt, 11.09.1946, s.262

dediğim zaman bunu Doğu bölgelere teşmil etmek imkânı da vardır. Arkadaşlar, biliyorsunuz ki Kars İli hayvancılık hususunda memleketimizin ileri, gitmiş bölgelerinden birisidir. 600 bin küsur hayvan bu ilde yetişir. Maalesef bizim memleketimizde hayvan bakım keyfiyeti henüz iptidai şekilde olduğu için bugünkü duruma göre meraya çok ihtiyaç vardır. Veteriner teşkilâtı memleketimizin diğer yerlerinde ne kadarsa Kars vilâyetinde de o kadardır. Hattâ maalesef o kadar da yoktur. Bendeniz ormanın mevcut kadrosunu kâfi görmemekteyim. Bu kadrolar iki misline çıkarılması gereklidir. Bu suretle ancak her yerde veterinerin gözü hayvanlarının üzerinde bulunabilir. Göle ve Çıldır'ın hayvanları çok meşhurdur. Bu hayvanlar Kars İlinde yetişir. Fevkalade güzel hayvanlardır. Fakat zayıftır, çelimsizdir. Gıdaları ve bakımları gayri kâfidir. Kâfi veteriner bulunmadığı için hayvan hastalıklarını önlemek kaabil olmuyor. Mera meselesinin şark bölgesinde hususi şekilde göz önüne alınarak ivedilikle halli, hayvan gıdası için Bakanlık oralara hususi ehemmiyet atfederek randımanlı hayvan gıdası tohumu verilmesi, bir de Veteriner Teşkilâtının kuvvetlendirilmesi. istirahatım bu kadardır.”¹⁹⁴ diyerek doğu bölgelerimizde yaşanan personel sıkıntıları ve hizmetlerin ulaştırılması konusundaki aksaklıkları, bunların giderilmesi için daha çok ehemmiyet gösterilmesi konusunda görüşlerini dile getirmiştir.

Hüsamettin Tugaç yapmış olduğu konuşların yanı sıra vermiş olduğu önergelerle de dikkati çekmiştir. Yüksek Başkanlığa sunmuş olduğu 28.06.1948 tarihli önergede; “Dilekçe Komisyonunun 1000 sayılı kararında bahsi geçen Korgeneral İzzet Aksalar’un almış olduğu maaş farkından dolayı ilgililere çıkarılmış olan borcun, Muhasebe-i Umumiye Kanunu gereğince, Terkini Kayt cetveline konulması için Maliye Bakanlığınca gereken işlemin yapılmasının Yüksek Meclisin oyuna sunulmasını arz ve teklif ederim.”¹⁹⁵ diyerek yapılan hata sonucu ortaya çıkan maaş farkının görevli memurların yetim çocuklarından değil de İzzet Aksalar’dan tahsil edilmesini çünkü burada ortaya çıkan meblağın o memur aileler için büyük bir rakam ifade ederken İzzet Aksalar için küçük bir rakam olduğunu dile getirmiş ve sunduğu önerenin kabul edilmesini sağlamıştır.

Yine Kars Milletvekili Hüsamettin Tugaç’ın Kars ve çevresinde meydana gelen kuraklık ve tohum sıkıntısının giderilmesi için verdiği soru önergesinde; “1948

¹⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem III.Cilt, 25.12.1946, s.619

¹⁹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem III.Cilt, 28.06.1948, s.410

senesi yazında Kars İlinde hüküm süren şiddetli kuraklık yüzünden bu ilin bâzı semtlerinde baş gösteren yiyecek ve tohumluk ihtiyacını karşılamak için bâzı tedbirler alınmıştır. Bu arada Çıldır İlçesinin bâzı köylerinde sayılan belli muhtaç kimselere Kızılay eliyle biraz para gönderilmiş ise de bu tahsis çok az ve kifayetsizdir. Bu sebeple:

1. — Hükümet bu aç ve muhtaçları feci âkibetlerden kurtarmak için ne yapacaktır?

2. — Tohumluğa muhtaç yerlere, zamanında gereken tohumluğun verilmesi sağlanmış mıdır? Bu hususlara dair sözlü cevap verilmesini Hükümetten rica ederim.¹⁹⁶ diyerek bölgede yaşanan kuraklığın ve tohum sıkıntısının giderilmesi konusunda yapılan çalışmaları yeterli bulmadığını dile getirmiştir. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Cemil Said Barlas'ın açıklamalarını yeterli bulmayan Tugaç daha fazla önlemin daha kısa zamanda yapılmasını talep etmiştir.

Hüsamettin Tugaç vekillik yaptığı dönemde bölge sorunları ve bölge halkı için canla başla çalışmış her fırsatta sorunların dile getirilmesi ve çözüme kavuşturulması için çaba sarf etmiştir. Yine Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına vermiş olduğu 26.12.1949 tarihli önergede; “Kars'ın Iğdır ilçesinde Sovyet Rusya toprakları ile sınırimızı teşkil eden Aras Nehri üzerinde 1927 Anlaşması gereğince yapılmış olan Serderabat Barajından, bizim topraklarımız faydalanamamıştır. Başbakandan bu konuda aşağıdaki sorulara sözlü cevap vermesini saygılarımla dilerim:

1. Anlaşma gereğince barajın temin ettiği sudan yarı yarıya istifademiz icab ederken şimdiye kadar bu cihetin sağlanamamış olmasının sebepleri nelerdir?

2. Anlaşma mucibince ödenmesi gereken paranın 1950 senesinde temini için ne tedbir alınmıştır ve ne düşünülmektedir?

3. Tarafımızdan yerine getirilmesi gereken taahhütler sağlandığı takdirde dahi mukabil taraf müşkülât çıkarmakta devam eder ve taahhüdünü yapmazsa bu takdirde Hükümetçe ne gibi çarelere başvurmak düşünülebilir?¹⁹⁷ diyerek bölgede yaşanan su sorunu ve Sovyet Rusya ile yapılan barajın kullanım hakkı ile ilgili net bir bilgi verilmesini talep etmiştir. Başbakan adına soruya cevap veren Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Türkiye'nin mevcut taahhütlerini yerine getirememesinden

¹⁹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XVI.Cilt, 02.02.1949, s.5

¹⁹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XXII.Cilt, 26.12.1949, s.464

ve Sovyet Rusya'nın yıllık bakım ücreti olarak gerekli meblağı ödemediğinden barajdan bu aşamada faydalanamadığından bahsetmiştir. Gerekli ödemeler yapıldıktan sonra barajdan hakkımız doğrultusunda faydalanabileceğimizi söylemiş ancak şu aşamada bayındırlık bütçesinde bu konu için ayrılacak ödenek olmadığı için bununla ilgili kesin bir tarih veremediğini bildirmiştir.¹⁹⁸

Vekillik yaptığı süre zarfında Kars ve Çevresi için elinden geleni yapan sorunlarını mecliste gündeme getiren ve sorunların takipçisi olan Hüsamettin Tuğaç Milli Savunma Komisyonunda görev almış, 02.01.1975 tarihinde hayata veda etmiştir.

1.13. Hüsrev Sami KIZILDOĞAN (Sami AYDOĞMUŞ)

1.13.1. Hayatı.

V. Dönem Kars Milletvekillerinden olan Hüsrev Sami Kızıldoğan, 1884 yılında Yunanistan'ın Gümölcine kentinde dünyaya gelmiştir. Babası Hüseyin Bey, annesi Hafize Hanımdır. Asker kökenli vekillerimizden olan Kızıldoğan, Mühendishâne-i Berriyi Hümayun (Topçu Harbiyesi) okulundan mezun olmuştur. İyi derecede Fransızca bilen Kızıldoğan, askeri alanda farklı farklı görevlerde bulunmuştur. Sırasıyla Topçu Yüzbaşısı, İttihâd ve Terakkî Cemiyeti Dış Merkezi Üyeliği, 8. ve 17. Topçu Alay Yaverliği, 33. Cebel Taburu 2. Bölük Kumandanlığı, İstanbul I.Remont Encümen Üyeliği, Teşkilât-ı Mahsûsa Görevlisi, Sivas Kongresi Eskişehir Delegatesi ve Heyet-i Temsîliyye Üyeliği, Isparta İstiklal Mahkemesi Üyeliği, Yeşil Ordu Cemiyeti Kurucusu görevlerinde bulunmuştur. I. Dönem Eskişehir milletvekilliği ile V. Dönem Kars Milletvekilliği yapan Kızıldoğan, evli ve dört çocuk babasıdır.¹⁹⁹

Kendisi ile ilgili yapılan incelemede Kars Milletvekilliği görevi boyunca mecliste çok aktif olmadığı anlaşılan Kızıldoğan Milli Müdafaa Encümeninde görev yapmış ve 21.03.1942 tarihinde hayata veda etmiştir. Vefatı sonucu Mecliste 30.03.1942 yılında Başvekil Refik Saydam başkanlığında vefat ettiği dair Başvekalet tezkeresi hazırlanarak anısına saygı duruşu düzenlenerek son kez hatırlanmıştır.²⁰⁰

¹⁹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XXIII.Cilt, 06.01.1950, s.52

¹⁹⁹ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.267

²⁰⁰ TBMM Tutanak Dergisi, VI. Dönem XXIV.Cilt, 06.04.1942, s.94

1.14. Kahraman ARIKLI

1.14.1. Hayatı.

VI. Dönem Kars Milletvekillerinde olan Kahraman Arıklı, 1893 yılında Ardahan'da dünyaya gelmiştir. Babası Ali Bey, annesi Güneş Hanımdır. Orta ve Husûsi eğitimini tamamlayan Arıklı, iyi derecede Rusça bilmekteydi. Meslek olarak, Ziraat ve Ticaretle uğraşan, vaktiyle Ardahan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Üyesi, Kars, Ardahan Belediye ve Meclis-i Umûmî Azalığı görevlerini de yapmıştır. VI. Dönem Kars Milletvekili olan Arıklı, evli ve üç çocuk babasıdır.²⁰¹

1.14.2. Meclisteki Faaliyetleri.

Kars Milletvekili Kahraman Arıklı bu yörenin insanı olması hasedi ve ziraat ile uğraşan biri olması sebebiyle mecliste yapılan görüşmelerde hayvancılık konusunda yapılan konuşmalarda her daim söz almıştır. Ziraat Vekaleti Bütçesi görüşmelerinde yaptığı 28.05.1941 tarihli konuşmada; *“Muhterem arkadaşlar, hayvan işleri mevzubahis olduğundan bendeniz de köylü olduğum için kürsüye geldim. Ziraat vekâletinden birçok şeyler istendi. Fakat çok şeyler yapılsın diye maalesef basit şeyler ihmal ediliyor ve bu yüzden zarar görüyoruz. Meselâ intihap dairem olan Kars vilâyetinde her sene binlerce hayvan telef olmaktadır. Yalnız geçen bir sene zarfında 80 bine yakın hayvan telef olmuştur. Bu da çiçek, kılkurdu, kelebek hastalıklarından ileri gelmiştir. Bu, tesbit edilen miktardır, belki tesbit edilmeyen de bunun yarısı kadar vardır. Şimdiye kadar alman tedbirlerin kâfi olmadığı anlaşılmıştır. Asrımızda hayvanata arız olan bu hastalıklar bizde köylüye zarar vermekle kalmamış, millî servetin ve Devlet varidatının ehemmiyetli surette azalmasına sebep olmuştur. Burada bir şey arz edeceğim. Vekil bey affetsinler. Geçen gün 290 bin hayvan artmasını şayanı memnuniyet olarak söylediler. Ben bu kadarını korkunç buldum. Eğer böyle ise hayvanatımız mahvoluyor demektir. Fakat herhalde bunun hiç olmazsa % 10 nisbetinde artması lâzımdır. Halbuki geçen sene hiç ihracat yapılmamıştı ve harice ancak 20 - 30 bin hayvan gitmişti. Demek ki, ihracat ta yapılıyorsa, ki her sene 200 - 300 bin baş hayvan ihraç ederiz, geçen sene hiç ihracat olmadığına göre, hiç artmamış demektir. Ben köylüyüm. Benim yüz hayvanım varsa bunun sene sonunda 115, hiç olmazsa 110 olması lâzımdır. % 10*

²⁰¹ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.334

hesabı ile yaparsak 50 bin hayvan olması lâzımdır ve bu hesapla memlekette aşağı yukarı 4 milyon hayvan artması icab eder. Halbuki artan 290 bindir, bunu da şayanı memnuniyet buluyorlar. Hayvanın pek az miktarda artması şunu gösteriyor; bu hastalık, bu âfet memleketin her tarafında vardır. Madem ki, hayvan miktarı bu kadar eksiliyor, demek ki hastalık çok ilerlemiştir. Netekim geçen sene vekâlete gittiğim zaman, köylü mahvolmuştur, onun için rica ederim, buna bir çare bulun dedim. Orada bir efendi, ne kadar telefât olmuştur diye sordu. 80 bin dedim. Efendim, Konya'da 100 bin hayvan telef oldu da oraya bile bakamadık, dedi. Şimdiye kadar bu hastalığın önüne geçilememesinin birçok sebepleri olabilir. Bir de biz ziraat ve baytar teşkilâtından tohumların ıslahını, hayvan hastalıklarının önüne geçilmesini, makine, pulluk vesaire gibi faydalı işlerin bir an evvel yapılmasını dört gözle bekliyoruz. Huzurunuzda bir şey daha arz edeyim: Ben Kars vilâyetindenim ve Kars vilâyetinin bir köyündenim. Size temin ederim ki, köylü Ziraat vekâletinden hiç bir şey görmemiştir.”²⁰² diyerek o zamanda meydana gelen hayvan hastalıklarının bölgede geçim kaynağı hayvancılıktan başka bir şey olmayan halkın çekmiş olduğu sıkıntıyı dile getirmek istemiş ve yapılan işlerin, ayrılan ödeneğin memnuniyet verici olmadığını anlatmaya çalışmıştır.

Yine Köy Kanunu ile ilgili görüşmelerde 18-60 arası yaşlardaki köylünün, köy işlerinde yıllık 20 gün çalıştırılması ile ilgili kanun maddesinde konuşan Arıklı 05.06.1942 tarihli konuşmasında; “18 yaşından 60 yaşına kadar kadın ve erkeklere böyle bir mükellefiyet tahmil ediliyor. Kadınlara böyle bir yükü yüklemek kanaatimce doğru değildir. Zaten bunu köylüler yapacaktır. Farz ediniz ki kocası askere gitmiş bir kadın, çocuklu veyahut dul kalmış, iki üç çocuğu olan bir kadın, genç kadınları da düşününüz. Başka erkeklerle nasıl gidip bir arada çalışırlar? İmkânı varsa bu kaydı kaldıralım. İkincisi, Encümen ne maksatla bizzat çalışmayıp da yerine adam gönderenlerin iki günlüğünü bir gün sayıyor? Bu adam hasta olabilir, köydür, doktor yoktur ki rapor alsın, nihayet mühim bir işi de çıkabilir. Onun için yerine başka birisini gönderirse niçin iki gün çalışsın da bir gün sayılsın? İmkânı varsa bu kaydı da kaldıralım. Üçüncü bir şey, kadın meselesi. Bir adam karısının yerine kendisi çalışırsa, çünkü evde çocukları vardır, karısının yerine çalışırsa yahut bir adam çalıştırırsa bunun ne mahzuru olabilir? Bilmem encümen bunu ne diye yapmış? Bu suali sormak icabetti. Ayrıca bir de iş görmek için 18 yaşından 60 yaşına kadar diye

²⁰² TBMM Tutanak Dergisi, VI. Dönem XVIII.Cilt, 28.05.1941 , s.259-260

bir hüküm konmuş. Rica ederim, bu biraz güç olabilir. Köylünün hepsi de zengin değildir ki para versin. Bu bir az zararlıdır. Bu noktanın izahını rica ediyorum.”²⁰³ diyerek köylüye getirilen zaruri çalışma şartının gereksiz ve ağır olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca imece usulünde köylünün gerekli ehemmiyeti göstereceği ve bunun belli şartlara sokulmak istenmesini doğru bulmadığını söyleyerek bu kanun maddesinin kaldırılmasını talep etmiştir.

03.09.1985 yılında vefat eden Kahraman Arıklı İktisat Encümenliği görevinde bulunmuş, kendi geldiği yeri unutmadığından mecliste köylünün sorunlarını özellikle Kars’ın sorunlarını elinden geldiğince gündeme getirmeye ve çözüme kavuşturmaya çaba harcamıştır.

1.15.Mehmet Nazif SİREL

1.15.1. Hayatı.

IV. ve V. Dönem Kars Milletvekilliği yapan Mehmet Nazif Sirel 1880 yılında Yenişehir’de dünyaya gelmiştir. Babası Mehmet Seyit Bey, annesi Naile Rukiye Hanımdır. Meclisteki askeri kökenli milletvekillerine nazaran hukuk kökenli bir vekil olması dikkati çekmektedir. İhtisasını İstanbul Hukuk Mektebinde yapan Sirel, yargı alanında çeşitli görevlerde bulunmuştur. Sırası ile İstanbul İstinaf Mahkemesi Kâtipliği, Adliye Nezâreti Ceza İşleri Kâtipliği, Beyoğlu Bidâyet Mahkemesi Savcı Yardımcılığı, İstanbul Bidâyet Mahkemesi Savcı Başyardımcılığı, İstanbul Bidâyet Mahkemesi Müstantiğiliği, Beyoğlu Bidâyet Mahkemesi Üyeliği, İstanbul Bidâyet Mahkemesi 2. Hukuk Başkanlığı, Ticaret Mahkemesi Başkanlığı, İstanbul Asliye Mahkemesi 2. Başkanlığı, 2. Ticaret Mahkemesi Başkanlığı ve son olarak İstanbul Savcısı olarak yargı alanında farklı görevlerde yer almıştır. III. Dönem Zonguldak Milletvekilliği ile IV. ve V. Dönem Kars Milletvekilliği yapan Sirel, evli ve üç çocuk babasıdır.²⁰⁴

Kendisi ile ilgili yapılan incelemede Kars Milletvekilliği görevi boyunca mecliste çok aktif olmadığı anlaşılan Sirel, 17.04.1943 tarihinde hayata veda etmiştir.

²⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, VI. Dönem XXVI.Cilt, 05.06.1942 , s.92

²⁰⁴ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.268

1.16. Mehmet BAHADIR (Mehmet Rüstem BAHADIR)

1.16.1. Hayatı.

VIII. Dönem Kars Milletvekili olan Mehmet Bahadır, 1891 yılında Tutak'ta dünyaya gelmiştir. Babası Kahraman Bey, annesi Feride Hanımdır. Ortaokul mezunu olan Bahadır, ticaret ile uğraşmıştır. Adana'da Polis Memuru olarak görev yapan Bahadır, daha sonra belediye hizmetlerine geçerek, Kars Belediyesi Sandık Eminliği, Türk Ocağı Yönetim Kurulu ve İl Genel Meclisi Daimî Encümen Üyeliği, Kars Belediye Başkanlığı görevlerini başarı ile yürütmüştür. VIII. Dönem Kars Milletvekilliği görevini layığı ile yerine getiren Bahadır, evli ve dört çocuk babasıdır.²⁰⁵

Kendisi ile ilgili yapılan incelemede Kars Milletvekilliği görevi boyunca mecliste çok aktif olmadığı anlaşılan Bahadır Dilekçe Komisyonu ve Bayındırlık Komisyonlarında görev almış, 03.12.1954 tarihinde hayata veda etmiştir.

1.17. Muhittin AKYÜZ

1.17.1. Hayatı.

Kars Milletvekillerinden olan Muhittin Akyüz, 1869 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Şevki Bay, annesi Fatmatüzzehra Hanımdır. Kurtuluş Savaşı'na katılan üst dereceli komutanlardan birisidir. Savaştan sonra diplomat ve milletvekili olarak görev yapmıştır. 1885-1888'de Harp Okulu'nu bitirdi. Teğmen rütbesiyle askerliğe başladı. 1888 yılında Harp Okulu'nda öğretmen yardımcılığına başladı. 1897'deki Türk-Yunan Harbi'ne de katıldıktan sonra tekrar Harp Okulu'nda öğretmenliğe döndü ve 1905'te sürgüne gönderilene kadar bu işi sürdürdü. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile gelen af dolayısıyla rütbelerini geri aldı ve önce Deniz Mektebi'ne müdür oldu, sonra Harbiye Bakanlığı Piyade Dairesi 1. Şube Müdürlüğü'ne atandı. 1909'da Mahmut Şevket Paşa'nın yaveri oldu, aynı yıl Beyoğlu Mutasarrıflığına atandı. Beyoğlu Mutasarrıflığı yaptığı dönemde İttihat ve Terakki üyesi Fuat Bey'i (Fuat Balkan) bir spor kulübü kurmaya teşvik etmiş, kuruluşunu hızla onayladığı Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü'nün kurucuları arasında yer almıştı. Muhittin Bey, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'na katıldı. 1912'de Albay, 1916'da Mirliva (tümgeneral) oldu. I. Dünya Savaşı sırasında Hicaz Kolordu

²⁰⁵ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.479

Komutanı olarak görev yaptı. Savaşın sonunda İngilizler tarafından tutsak edilip Mısır'daki esir karargahına götürüldü. 1920'de esaretten döndü ve milli mücadeleye katılmak üzere Ankara'ya geçti. Kurtuluş Savaşı'nda Kastamonu ve Bolu havalisi komutanı, Adana ve havalisi komutanı olarak savaşta rol aldı. Adana ve civarını Fransızlar'dan teslim aldıktan sonra şehrin kumandanı ve valisi oldu. 1922'de Tahran büyükelçisi, 1925'te Kahire büyükelçisi olarak görevlendirildi. 1928'de askerlikten emekliye ayrıldı ve Dışişleri Bakanlığı kadrosuna geçti. İstiklal Madalyası sahibi olan Akyüz, IV. V. ve VI. Dönem Kars Milletvekilliği yapmış, evli ve üç çocuk babasıdır.²⁰⁶

Kendisi ile ilgili yapılan incelemede Kars Milletvekilliği görevi boyunca mecliste çok aktif olmadığı anlaşılan Akyüz Hariciye Encümenliği görevini üstelenmiş, 11.11.1940 yılında hayata veda etmiş ve kendisi için 14.11.1940 yılında hazırlanan Başvekalet Tezkeresi ile Mecliste hatırlanarak son yolculuğuna uğurlanmıştır.²⁰⁷

1.18. Ömer KÜNTAY (Ömer Lütfi KÜNTAY)

1.18.1. Hayatı.

Kars Milletvekillerinden Ömer Küntay 1888 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Kamil Bey, annesi Gülsüm Hanımdır. Dârü'l-Fünûn Hukuk Fakültesinden mezun olan Küntay, Hukuk ve Eğitim alanında kendini geliştirmiştir. Yargı kökenli olmasından dolayı daha çok yargı alanında görevler yapmış olup sırası ile Yalova Tahrirat Kalemi Kâtipliği, Kosova İli İstinaf Mahkemesi Ceza Dairesi Zabıt Kâtipliği, İstinaf Mahkemesi Zabıt Kısmı Mülazımlığı makamlarında hizmet vermiştir. Evliye-i Selase-i Kars, Ardahan ve Artvin Maarif Müfettişliği görevinde de bulunan Küntay, öğretmen ve yönetici olarak da karşımıza çıkmaktadır. Serbest Avukat olarak da çalışmış olup , İl Genel Meclisi ve Daimî Encümen Üyeliği, Türk Ocağı ve Kızılay Dernekleri Üyeliği görevlerinde de bulunmuş olup IV., V. ve VI. Dönem Kars Milletvekilliği yapmış, evli ve dört çocuk babasıdır.²⁰⁸

²⁰⁶ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.334

²⁰⁷ TBMM Tutanak Dergisi, VI. Dönem XVI.Cilt, 22.11.1940 , s.42

²⁰⁸ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.267

Kendisi ile ilgili yapılan incelemede Kars Milletvekilliği görevi boyunca mecliste çok aktif olmadığı anlaşılan Küntay Ziraat Encümenliğinde görev almış, 21.09.1951 yılında hayata veda etmiştir.

1.19. Şerafettin KARACAN (Mehmet Şerafettin KARACAN)

1.19.1. Hayatı.

Kars Milletvekillerinden Şerafettin Karacan 1892 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Ömer Bey, annesi Rabia Kerame Hanımdır. Asker kökenli vekillerimizden olan Karacan Erkân-ı Harbiye mezunudur. İyi derecede Fransızca bilen Karacan, askerlik ve idare alanında hizmet vermiştir. Binbaşı rütbesiyle, 4. Tümen Kurmay Subaylığı, Erkân-ı Harbiye Muallimi, Nâfia Vekâleti Münâkalât İdare Reis Muavinliği, Posta, Telefon ve Telgraf Umûm Müdürlüğü görevlerin hizmetleri olmuştur. VI., VII. Ve VIII. Dönem Kars Milletvekilliği yapmış olan Karacan, evli ve üç çocuk babasıdır.²⁰⁹

1.19.2. Meclisteki Faaliyetleri.

Şerafettin Karacan mecliste yapılan 19.06.1939 tarihli görüşmelerde “*Devlet memurları aylıklarının tevhid ve teadülüne dair olan kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bazı maddeler eklenmesi hakkında kanun lâyihası ve Bütçe encümeni mazbatası*”²¹⁰ görüşmelerinde memur aylıkları hakkında tahrir vermiş ve Yüksek Reisliğe; “*24.ncü maddenin son fıkrasının, mütekaidlerin çoğunun büyük şehirlerde mütekaşif bunması ve buralarda hayat standartının 50 liranın fevkinde olması sebebi ile aşağıdaki şekilde dilini arz ve teklif ederim. Alelûmum mütekaidler hakkında bu hükümlerinin tatbik edilebilmesi için bunların aldıkları tekaüd maaş ile ücret veya tahsisat mecmuununun 75 liradan aşağı düşmemesi şarttır.*”²¹¹ diyerek maaşlar konusunda artış yapılması konusunda talepte bulunmuş lakin tahriri uygun görülmemiştir.

Kendisi ile ilgili yapılan incelemede Kars Milletvekilliği görevi boyunca mecliste çok aktif olmadığı anlaşılan Karacan Münakalat Encümenliği, Ulaştırma

²⁰⁹ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.479

²¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, VI. Dönem III.Cilt, 19.06.1939 , s.217

²¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, VI. Dönem III.Cilt, 19.06.1939 , s.251

Komisyonu ile Bayındırlık Komisyonunda görev almış, 23.11.1986 tarihinde hayata veda etmiştir.

1.20. Tezer TAŞKIRAN

1.20.1. Hayatı.

Kars Milletvekillerinden olan Tezer Taşkiran 1903 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Ahmet Akif Bey, annesi Sitare Hanımdır. İstanbul Bezm-i Âlem Lisesi'ni bitirmiştir. İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümü mezunudur. İyi derecede İngilizce ve Fransızca ile az düzeyde Almanca bilmektedir. Edebiyat Fakültesini bitirdiği için eğitim alanında görev almıştır. 1925 yılında Ankara Muallim Mektebi İçtimaiyat öğretmenliğine atanmıştır. Ankara Kız ve Erkek Liselerinde Felsefe ve İçtimaiyat öğretmenliği, Kız Lisesi müdürlüğü yapmıştır. 1931 yılında Dr. Nimet Taşkiran ile evlenmiş Viyana'ya gitmiştir. 1933'de yurda dönmüştür. İstanbul Kız Öğretmen Okulu Müdürlüğü ve Felsefe öğretmenliğine atanmıştır. 1936'da önce Ankara Orta Öğretim Şube Müdürlüğü'nde daha sonra Erkek Lisesi Felsefe öğretmenliğinde ve 1936'da Kız Lisesi Müdürlüğünde görev almıştır. Ayrıca Üniversiteli Kadınlar Derneği Başkanlığı ve Yardımseverler Derneği Kurucu Üyeliği yapan Taşkiran, VII. Dönem Kastamonu ve VIII. Dönem Kars Milletvekilliği yapan Tezer Taşkiran, evli ve iki çocuk annesidir.²¹²

1.20.2. Meclisteki Faaliyetleri.

Öğretmen kökenli olan Taşkiran, meclisteki faaliyetlerinde özellikle eğitim alanındaki görüşmelerde her daim söz alarak görüşlerini bildirmiştir. 29.12.1946 tarihli yaptığı konuşmasında; *“Sayın Bakanımız dikkatini çekmek istediğim bir husus var. Buda Orta öğretimdeki sınıf kalabalığı meselesidir. Orta öğretimde sınıflarımız, ortalama olarak halen 50 sayısı üzerinden talebe almaktadır. Gerçi bunun daha altında ve üstünde talebe alınmakta ise de ortalama olarak 50 kişidir. Bugünkü müfredat programıyla talebesini yetiştirmekle mükellef bulunan öğretmenler; hem bu müfredatı bitirmek ve hem de bu kalabalık sınıfta talebesini tanımak gibi iki büyük vazife karşısında kalıyorlar. Diğer taraftan tabiatı ile müzakere ve tatbikatla mükellefdirler. Bütçe durumu, öğretmen sayısı, binalarımızın sayısı, ders adetlerinin*

²¹² Ayşenur Akgül ŞAHİN, **Türkiye'deki Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Çalışmaları (1935-2002)**, Yüksek Lisans Tezi, Niğde, 2008, s.60

durumu bakımından şüphesiz bu kalabalığı derhal azaltmamıza çok özlediğimiz sınıf ferahlığına hemen kavuşmamıza maddeten imkân yoktur. Bunun için benim, Sayın Bakandan ricam, ortaöğretim müfredatı programının yeni baştan esaslı bir surette bir kere daha ele alınmasıdır. Ele alındığı zaman da esas zaruri olan bilgilerle, faydalı olan bilgileri ayırarak, şimdilik yalnız zaruri olan bilgilerle iktifa etmek. Fakat hakikaten bunları çocuklarımıza verdiğimizize inanmak olmalıdır. Bu suretle hocaların çocuklarla daha ziyade müzakere ve tatbikat yapmasına ve dolayısı ile randımanın artırılmasına hizmet edilmiş olacaktır. Orta öğretim müfredatında esasımız, bilgiyi faydasız ve nazari olmaktan kurtarmak olmalıdır. Bilgi; çocuğun hayatına yarar bir bilgi olmalıdır.”²¹³ diyerek okullardaki öğrenci fazlalığına ve eğitim kurumlarının yetersizliğinden bahsetmiştir. Bunun yanında kısa zamanda okul sayıları arttırılamayacağından en azından okul müfredatında yapılacak olan değişiklik ile kısa vadede çözüme ulaşabileceklerini dile getirmiştir.

Yine mecliste yapılan görüşmelerin birinde Afyon Karahisar Milletvekili Ahmed Veziroğlu'nun, Ticaret Eski Bakanı Atıf İnan hakkında Meclis soruşturması yapılmasına dair önergesi hakkında görüşlerini dile getirmiştir. 24.11.1947 tarihli konuşmasında; *“Muhterem arkadaşlar, ben de Ticaret eski Bakanı Sayın Atıf İnan hakkında bir Meclis tahkikatı açılması lüzumuna kaani buluyorum. Beni bu tarzda düşünmeye sevk eden başlıca âmilleri müsaadenizle yüksek huzurunuzda arz edeyim: Arkadaşımız aylardan beri umumi efkârı işgal eden ağır isnatlar karşısında bulunuyor. Her ne kadar geçen oturumda sayın Ticaret Bakanı izahlarda bulunmuş ise de çok haklı olarak bu konuda tahkikat yapmak yetkisinin kendisinde bulunmadığını da ifade etmiş ve verdiği cevaplarda bazı hususlarda yalnız ihtimallerden bahis olunmuştur. Şu halde her gün üzerinde önemle durulan bu iddiaların haklı veya haksız olduğunu ortaya koymak gerektir. Bunu ise ancak Büyük Millet Meclisinin soruşturması ile elde etmek mümkündür.”²¹⁴ diyerek eski Ticaret Bakanı hakkında yapılacak olan meclis soruşturmasının yapılmasını gerekli gördüğünü dile getirmiştir.*

Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel'in, Çok Çocuklu Hâkimlere verilecek yardım paraları ile ikramiye hakkındaki 3253 sayılı Kanunun kaldırılmasına dair kanun teklifi ve Adalet ve Bütçe Komisyonları raporlarının

²¹³ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem III. Cilt, 29.12.1946, s.403-404

²¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem VII.Cilt, 24.11.1947, s.147

okutulması sırasında söz alan Taşkiran konuyla ilgili olarak; *“Muhterem arkadaşlar, biriken para üç kısımdır. Birinci kısım, doğrudan doğruya sahipleri tarafından verilen paradır ve tabiatı ile bir tasfiye halinde malûm olan sahiplerine iade edilmesi lâzım gelir. İkinci kısım, yargıçlar tarafından ödenmiş olmakla beraber sahipleri halen malûm olmayan paradır. Bu kısmın da yargıçlar tarafından ödendiğine göre ve çok çocuklu yargıçlara tevzi için verildiğine göre yine çok çocuklu yargıçlara tevzi edilmesi lâzımdır. Fakat üçüncü bir kısım vardır ki, bu paralara Devlet Hazinesinden ilâve edilmiştir, işte bu üçüncü kısmı, bu iki kısımdan ayırarak, çocuk mevzuuna ait olduğu da düşünülerek, kimsesiz çocuklara ait olan ve gayet az bulunan tahsisata ilâvesini arz ederim.”*²¹⁵ diyerek sosyal hayatın kanayan yarası olan kimsesiz çocuklar meselesi hakkında görüşlerini dile getirmiştir. Lakin yapılan oylama sonucu öneri kabul görmemiştir.

Öğretmenlik mesleğinden dolayı mecliste eğitim öğretim alanında görüşülen ne varsa Kars Milletvekili Tezer Taşkiran’da konuya müdavim olmuş, görüşlerini sunmuş hatta sunmak ile yetinmeyip kanun teklifinde de bulunmuştur. Urfa Milletvekili Suut Kemal Yetkin ile birlikte, Millî Eğitim Bakanlığı Kuruluş kadroları ile Merkez Kuruluşu ve Görevleri hakkındaki 2287 sayılı Kanunda değişiklik yapılmasına dair olan 4926 sayılı Kanuna ek Kanun teklifi hazırlayarak Millî Eğitim ve Bütçe Komisyonlarına sunmuştur.²¹⁶

Sadece eğitim alanında değil hemen hemen her alanda konuşan Taşkiran, yine mecliste görüşülen Yabancı memleketlerden getirilecek bazı ilâçların Gümrük Resmiyle sair bütün resim ve harçlardan muafiyeti hakkında Kanun tasarısı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Gümrük ve Tekel ve Bütçe Komisyonları raporlarının okutulması sırasında söz alarak; Yurtdışından gelecek ilâçların gümrük muafiyetinde olmasının sevindirici olduğunu ancak bu ilâçların hastanelerde bedel ödemediği dağıtılmasını istemiştir. Sağlık Bakanı Dr. Kemali Bayazıt, Taşkiran’ın fikrine katılmak ile beraber şu aşamada bütçe bu giderleri karşılamayacağından ilerleyen zamanda bu uygulamanın yapılabileceği şeklinde görüşlerini sunmuştur.²¹⁷

Yine meclise verdiği kanun teklifleri ile dikkati çeken Taşkiran; Urfa Milletvekili Suut Kemal Yetkin ile Köy Enstitüleri Kanununun 3.ncü maddesinin

²¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XVI.Cilt, 11.02.1949, s.107

²¹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XVII.Cilt, 14.03.1949, s.4

²¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XVIII.Cilt, 11.04.1949, s.257

birinci fıkrasının değiştirilmesine dair Kanun teklifi vererek; kanunun Enstitülere tam devreli köy ilkokullarını ve nüfusu 2000 den aşağı olup ilçelerin ilkokullarını bitirmiş sıhhatli ve müstait köylü ve kasabalı çocuklar seçilerek alınırlar, şeklinde değiştirilmesini sağlamışlardır.²¹⁸

Mecliste faaliyet gösterdiği süre içinde içinden geldiği eğitim camiası için faydalı olmaya çalışan Taşkıran Milli Eğitim Komisyonunda da görev almış, edebiyatçı olmasının verdiği enerji ile Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları adlı kitabı yazmış olup; 04.05.1979 tarihinde hayata gözlerini yummuştur.

1.21.Zihni ORHON

1.21.1. Hayatı.

Kars Milletvekillerinden olan Zihni Orhon 1883 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Osman Bey, annesi Miyese Hanımdır. Erzincan Askeri Lisesini bitirmiş ve Süvari Subayı olmuştur. I. Dünya Savaşında Doğu Cephesi birliklerinde görev almıştır. Erzurum Kongresine katılmış, daha sonra son Osmanlı Meclis üyeliğine seçilmiştir. Harbiye mektebi mezunu olan Orhon, sırası ile 4. Ordu 22. ve 19. Süvari Alayları subaylığı, Rusya Hudut Komutanlığı subaylığı, 7.Fırka 3.Süvari müfettiş yaverliği, 8.Aşiret Süvari Alay subaylığı, 2. Kafkas Livası İdare Reis vekilliği, Sivas Merkez Asayış Bölge Komutanlığı, Kafkas Harekatı Mürettep Süvari 1. Alay komutanlığı görevlerini yapmıştır. Bitlis Valisi olarak ta görev yapan Orhon, IV. Dönem Erzurum Milletvekilliği ile VI.,VII.,VIII. Dönem Kars Milletvekilliği yapmış olup evli ve dört çocuk babasıdır.²¹⁹

1.21.2. Meclisteki Faaliyetleri.

Diğer Kars Milletvekilleri gibi Orhon'da Kars'ın sorunları ile yakından ilgilenmiştir. Mecliste yapmış olduğu 25.12.1945 tarihindeki konuşmasında; *“Muhterem arkadaşlar; Bayındırlık bütçesinde, Erzurum, Kars şimendiferi için iki buçuk milyon lira tahsisat var. Erzurum Kars'a ait olduğu için hiç şüphe etmem ki bundan hepimiz hoşlanırsınız. Sağ olsunlar. Gerçi orada bir şimendifer var. Düşer kalkar, yine mütevekkilâne gider. Fakat iztirap verir. Erzurum'dan Sarıkamış'a kadar 170 küsur kilometreyi 19 saatte alır. Erzurum'dan, Pasinlerin merkezi olan*

²¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XXIV.Cilt, 11.02.1950, s.151

²¹⁹ TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), s.479

Hasankale 30 ksur kilometredir, buraya dört buçuk saatte gider. Yanlış söylemiyorum, dört buçuk saatte gider. Onun için bu Őimendiferi muhakkak surette yapmak lâzımdır. Böyle senede iki buçuk milyon lira vermekle zannediyorum ki bu, yedi, sekiz senede ancak yapılabilir. Halbuki bu hattın bir an evvel yapılması, bitirilmesi her bakımdan lüzumludur, istemek kolay fakat yapmak güçtür. Temenni ediyorum ki Sayın Bakan bu hatta daha ziyade ehemmiyetiyle mütenasip olarak önem versin. Bunu abuk bitirsin.”²²⁰ diyerek yapılacak olan demiryolunun bir an önce bitirilerek halkın sıkıntısının giderilmesini istemiştir.

Erzurumlu olan Zihni Orhon mecliste yapılan görüşmelerde Erzurum’da bulunan bataklık ile ilgili olarak 26.12.1945 tarihinde Şu konuşmayı yapmıştır; *“Muhterem arkadaşlar. Bugün söz almama sebep Erzurum bataklıkları içindir. Erzurum’un hemen kuzeyinde, 30 kilometre uzunluğunda, 3 kilometre eninde bir bataklık vardır. Bu bataklık Şehrin hayatını tehdit ediyor, sıtma yapıyor. Bunun kurutulması için himmetini, lfn rica ettiğim Sayın Bayındırlık Bakanının verdiği cevapta bunu biz mi kurutacağız, yoksa Sağlık Bakanlığı mı kurutacaktır diye bir Şey söylediler. Şimdi iş döndü, dolaştı, Sağlık Bakanlığına geldi. Hakikaten çok yazıktır. 6 - 7 ay tabiatın bütün Őiddetine maruz kalan; fırtına, tipi, sıfırın altında -17 – 27 derece arasında soğuktan sonra da ilkbahar geldiği zaman bataklık ve sıtma. Memleketin hiç bir yerini diğer bir yerinden ayıracak değilim. Fakat, lâzım olduğu zaman haydi kahramanlarım, haydi yiğitlerim diyorlar, diyoruz gidiyorlar. Fakat böyle sıtmalı yiğitler, sıtmalı kahramanlar... sonra sıhhat itibariyle kahramanlıktan dşerler. Muhterem Sadi Konuktan çok rica ediyorum, bu işi ele alsın, bunu ltfetsin...”²²¹ diyerek kendi memleketin hasıl olan bataklık meselesi ve onun akabinde ortaya çıkan sıtma hastalığının sıkıntıları dile getirmeye çalışmıştır.*

Mecliste yapılan Bütçe görüşmelerinde Balıkesir Milletvekili Hacim arıklı tarafından; Birinci B.M.M. seçilip mecliste kaldıktan sonra görülen lüzum üzerine hatta yapılan ısrar üzerine yeniden memuriyet görevine dönen arkadaşların ödenekten mahrum edilmemesi için verilen önergede söz alan Orhon aynı konuyu M. Kemal Atatürk ile yaşadığı için söz alarak; *“Bir Perşembe günü idi, Atatürk merhum beni çağırdı, Sinop Mutasarrıflığına gideceksin dedi, itizar ettim, sertlendi, bir gün izin aldım, bundaki maksadım da o zaman Heyeti Vekile de dâhil olan Rıza Nur,*

²²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, VII. Dönem XX.Cilt, 25.12.1945, s.385

²²¹ TBMM Tutanak Dergisi, VII. Dönem XX.Cilt, 26.12.1945, s.467

Yusuf Kemal, Celâlettin Arif Beylere vaziyeti arz edeyim ve onların tavassutun müracaat edeyim de bu işten kurtulayım dedim. Cuma günü onlarla buluştum, meseleyi açtım; Rıza Nur ve Yusuf Kemal Beyler Sinop bizim memleketimizdir dedi ve daha sözü açmadan ağzıma tıkadılar. Celâlettin Arif Bey de onlara iltihak etti. Cidden üzüliyorum, fakat büyük bir adaletsizlik olur düşüncesiyle arza mecbur oldum. Affımızı dilerim. Memurlukla mebusluk imtizaç edemez, ikisinden birisini tercih edeceksin dendi. Bana kalırsa mebusluğu tercih ederim dedim. Atatürk' merhum, memuriyette kalman vatan için daha faydalıdır, bunu tercih etmeni istiyorum dedi. Ben de, peki, memlekete o suretle hizmet ederim, yalnız askeri rütbemi bırakın dedim. O zaman siz olsaydınız ne yapardınız?''²²² diyerek memuriyet görevine istemeden M Kemal Atatürk'ün ısrarları ve Sinop'ta görülen asayiş eksikliğini gidermek için mecburiyetten yaptığını dile getirmeye çalışmıştır.

Zihni Orhon'un hem asker kökenli hem de Kars Milletvekili olması cihetiyle askeri konularda yapılan konuşmalarda mecliste her zaman söz almıştır. Çanakkale Şehitliği ile ilgili yapılan 15.02.1950 tarihli konuşmada söz alarak; *"Sayın arkadaşlar, birkaç arkadaşım Çanakkale Şehitliğinden âbidesinden bahsettiler. Benim aklıma da Sarıkamış geldi, Sarıkamış'ta en güzide bir ordumuzu kaybettik, Allahüekber Dağında bu memleketin en güzide evlâtlarını şehit verdik. Bugün hiçbir Türk evi yoktur ki, bir evlâdını, bir yavuklusunu Allahüekber Dağında, Sarıkamış ormanlarında kaybetmiş olmasın. Her tarafta şöyle böyle şehitlikler yapılmıştır. Fakat Sarıkamış'ta bir taş bile dikilmemiştir. Bu muharebeyi netice itibariyle kaybettik, fakat orada Türk'ün kahramanlık destanları vardır. Her ne olursa olsun bu muhabereyi kaybetmişizdir. İster yüksek kumandanın iyi olmamasından, ister iyi işlememesinden, isterse tabiatın zulmünden olsun, orada can verenler, samimî olarak vatan uğruna canlarını vermişlerdir. Burada bir âbide dikilmesi, yeni nesli fedakârlığa sevk edecek bir vesiledir. Sayın bakandan rica; ediyorum. Orayı da daha ziyade unutmamasın, bir teşebbüste bulunsun, bunu rica ediyorum. Buraya da bir âbide yapılsın."*²²³ diyerek nasıl Çanakkale Savaşında yapılan kahramanlıklar, vatani, milleti koruma azmi ve sevgisi hala dillerden dile dolaşıp tarih kitaplarına girdiyse Sarıkamış Harekatı'nın da en az Çanakkale Savaşı kadar takdire şayan olduğunu ve

²²² TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem X.Cilt, 20.02.1948, s.297

²²³ TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem XXIV.Cilt, 15.02.1950, s.625

orada yatan şehitlerin en azından bir abideyi hak ettiği ve böylelikle gelecek nesillere tarihimizi hatırlatacak güzel bir mirasın bırakılmasını istemiştir.

Kars Milletvekili Zihni Orhon mecliste görev yaptığı dönemler içinde memleket meselelerinden özellikle Kars ve çevresindeki illerin sıkıntılarını elinden geldiğince dile getirmeye çalışmıştır. Uzun süre hem askeri olarak hem memur olarak hem de vekil olarak görev yapan Orhon Arzuhal Encümenliğinde ve Dilekçe Komisyonlarında görev almış, 26.12.1955 tarihinde hayata veda etmiştir.

SONUÇ

Anadolu'nun Kafkasya'ya açılan geçiş kapılarından biri olan Kars, tarihi süreçte birçok işgale ve istilaya maruz kalmıştır. 93 Harbinde kaybedilmesi ile başlayan Rus İşgali 40 yıl boyunca bölgede etkili olmuştur. Yaşanan bu istila ve işgal 3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması ile sona ermiş ancak bu kez 1919 tarihinden Milli Mücadele yıllarına kadar Rusya destekli Ermenilerin işgal ve katliamlarına tanıklık etmiştir.

Rusların uzun süre işgaline tanıklık eden Kars ahalisi ikinci bir kırk yıllık işgal dönemi yaşamak istemediğinden milli teşkilatlanma yoluna gitmiş ve bölgede yaptığı kongreler sonucunda Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'ni kurmuş, 13 Nisan 1919 tarihinde İngilizler tarafından dağıtılana kadar hükümet bölgede etkili olmuştur.

Milliyetçilik duygularının hakim olduğu Türk halkı memleketi işgallerden kurtarmak için bölgesel ve milli teşkilatlanma yoluna gitmiştir. Tüm bunların sonucunda 23 Nisan 1920'de Ankara'da Milli egemenliğin sembolü TBMM açılmıştı. Verilen Milli Mücadele sonucunda Kars, 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Kars anlaşması ile kesin olarak işgalden kurtulup Anavatana dahil olmuştur.

Silahlı mücadelenin sona ermesinden sonra Türkiye Cumhuriyeti Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde topyekün çağdaşlaşma ve yenilik hareketine başlamıştır. Bu süreçte Osmanlı'nın son döneminden Milli Mücadele yıllarının sonuna kadar her zaman yanında olan İsmet İnönü, 1938 yılından sonra M. Kemal Atatürk'ün vefat etmesi ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınmasında ve ileriye gitmesinde katkıda bulunmuştur

Cumhuriyet Halk Partisi'nin değişmez genel başkanı ve Milli Şef sıfatıyla partiyi ve ülkeyi tek başına idare eden İnönü, 1946 yılında Demokrat Parti kurulana kadar bu iktidarını sürdürmüştür. Cumhurbaşkanlığı ve Genel Başkanlık döneminde siyasi iktidarını korumak için kurultaylar düzenleyip kongreler yapmıştır. Ancak parti içinde başlayan muhalefet olgusu Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Celal Bayar'ın vermiş olduğu Dörtlü Takrir ile gün yüzüne çıkmış, parti içinde büyük zıtlıkların ortaya çıkması sonucu çok partili süreç başlamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrat Parti'nin kurulmasına kadar geçen süreçte Milletvekilleri seçimlerini merkezden yaptığını ve çoğu vekilin bölgesine gitmeden hizmet verdiğini görmekteyiz. Kars milletvekilleri için de yer alan bazı vekillerin bu bölgenin insanı olmasından dolayı Kars'ın sorunlarını sıkıntılarını dile getirdiğini ve çözümlenmesinde çaba harcadığını meclisteki konuşmalarından, vermiş oldukları kanun teklifleri ve önergelerden anlamaktayız. Sonuç olarak 12 yıllık dönemde görev yapan Kars Milletvekillerinin bölgeye katkı sağlamaya çalıştıklarını lakin bunun çok düşük düzeyde kaldığını görmekteyiz.

BİBLOGRAFYA

A. Arşiv Belgeleri.

- T.B.M.M. Arşivi, Abdurrahman Sürmen'in Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Akif Eyidoğan'ın Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Aziz Samih İLTER'in Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Baha ÖNGÖREN'in Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Cevat DURSUNOĞLU'nun Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Dr. Esat OKTAY'ın Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Esat ÖZOĞUZ'un Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Eşref DEMİREL'in Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Ethem İzzet BENİCE'nin Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Fuat KÖPRÜLÜ'nün Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Hasan DURUDOĞAN'ın Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Hüsamettin TUGAÇ'ın Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Hüsrev Sami KIZILDOĞAN'ın Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Kahraman ARIKLI'nın Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Mehmet Nazif SİREL'in Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Mehmet BAHADIR'ın Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Muhittin AKYÜZ'ün Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Ömer KUNTAY'ın Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Şerafettin KARACAN'ın Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Tezer TAŞKIRAN'ın Mazbatası,
T.B.M.M. Arşivi, Zihni ORHON'un Mazbatası.
T.B.M.M.'i Milletvekilleri Albümü, C I, Ankara, 2010.

Cumhuriyet Halk Partisi 1936 İl Kongreleri, Ankara, 1937.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi 21/11/1934 tarihli

C.H.P. Kars Kongresi Zabıt Hulasası.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi 22.12.1940 tarihli

C.H.P. Kars Kongresi Zabıt Hulasası.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Muhittin AKYÜZ'ün Mebus Mektubu,

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Mehmet Nazif SİREL'in Mebus Mektubu,

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Ömer KUNTAY'in Mebus Mektubu,

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Baha ÖNGÖREN'in Mebus Mektubu,

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Esat ÖZOĞUZ'un Mebus Mektubu,

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Fuat KÖPRÜLÜ'nün Mebus Mektubu,

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Hüsrev Sami KIZILDOĞAN'in Mebus Mektubu,

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Kahraman ARIKLI'nin Mebus Mektubu,

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Şerafettin KARACAN'in Mebus Mektubu,

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Zihni ORHON'un Mebus Mektubu,

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Ethem İzzet BENİCE'nin Mebus Mektubu.

B. Meclis Tutanakları.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt I,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt II,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt III,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt IV,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt V,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt VI,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt VII,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt IX,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt X,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XII,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XV,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XVI,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XVII,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XVIII,

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XX,
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XXI,
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XXII,
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XXIII,
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XXIV,
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XXV,
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XXVI,
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XXVII,
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt XXIX.

C. Tezler

BAĞIRGAN Sedat, **Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)**, Yüksek Lisans Tezi, Manisa; Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

BAL Döndü, **Demokrat Parti'nin Kuruluş Çalışmaları ve Çok Partili Siyasi Hayata Katkıları (1939-1950)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara; Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

DEMİRCİ Emine, **Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde CHP'de İdeolojik Arayışlar (1945-1950)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007.

SARI Mustafa, **Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, Sakarya Üniversitesi, 2010.

ŞAHİN Ayşenur Akgül, **Türkiye'deki Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Çalışmaları (1935-2002)**, Yüksek Lisans Tezi, Niğde, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

ÖZTÜRK Mustafa, **Atatürk Döneminde Türkiye'nin Kafkasya Politikası**, Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2005.

TURAN Refik, **Gümrü Moskova ve Kars Antlaşmalarında Iğdır ve Nahçıvan**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1999.

YILMAZ Yavuz, **Mondros Mütarekesinden Kurtuluşa Kars ve Çevresinde Ermeni Tehdidi (30 Ekim 1918- 30 Ekim 1920)**, Yüksek Lisans Tezi, Kars, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

D. Resmi Yayınlar.

Türk İstiklâl Harbi, III.ncü Cilt Doğu Cephesi (1919-1921), Ankara, 1965.
CHP Nizamnamesi, Ankara, 1939.

E. Dergiler.

KOLTUK Durmuş Ali, **II. Dünya Savaşından Sonra Çok Partili Hayata Geçişte CHP ve İsmet İnönü**, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Ankara, Sayı 2, 2008.

AKANDERE Osman, **Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak “Dörtlü Takrir’in” Amacı ve Mahiyeti**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya, Sayı 9, 2003.

Fuat Köprülü ve Demokrat Partinin Kurulmasındaki Rolü, Türkiyat Araştırma Dergisi, Sayı 3, Konya, 1997.

AKSANYAR Necati, **Türkiye’de Çok Partili Demokrasi Denemeleri İçinde Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Cilt No: 1, Sayı: 1 (Ekim).

HAŞİMOĞLU Yasin, **“Hayat ve Hatıralarından”, “Yasin Haşimoğlu’nun Hatıratı, Hayat ve Hatıralarından”, Anadolu ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, C.2 (Yerel Kongreler Kars, Ardahan, Oltu, Trabzon), T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları Sayı:60, Ankara, 1993.**

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Ermeni Belgeleri Özel Sayısı, No:3, Ankara, ATASE Yay.,Eylül 1985

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 43, Belge 1007.

F. Makaleler.

ABADAN Nermin, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilgiler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966.

ÖZTOPRAK İzzet; **“Maverâ-yı Kafkas Hükûmeti”, Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 2003,**

TOKSOY Nurcan, **“Rusya ve Maverâ-yı Kafkas Komiserliği Bünyesinde Türk-Ermeni İlişkileri”, Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, XIX. ve**

XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 2003.

G. Sempozyum.

BİLGİLİ Ali Sinan, “Türk İstiklal Harbinde Oltu ve Oltu İslam Şûrası”, **Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu (1-3 Temmuz 1998-Oltu)**, Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksek Okulu, Erzurum, 1998,

H. Telif Eserler

Anadolu ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, Ankara,1993.

AHMAD Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Türkçesi Ahmet Fethi), İstanbul, 1994

ARMAOĞLU Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Ankara, 1985,

ARTUÇ İbrahim, **Yeniden Doğuş Türk Kurtuluş Savaşı**, I.Cilt, İstanbul, 2001

ATATÜRK Mustafa Kemal, **Nutuk**, Ankara, 1989.

AVCI Cemal, **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)**, Ankara, 2000.

AVCIOĞLU Doğan,**Türkiye’nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın**, C.I.,İstanbul, 1977.

AVŞAR Abdülhamit, **Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul, 1998.

BARUTÇU Faik Ahmet, **Siyasi Anılar (1934-1954)**, İstanbul, 1977.

BAYAR Celal, **Başvekilim Menderes**, (Der. İsmet BOZDAĞ), İstanbul, 1986.

BAYUR Yusuf Hikmet, **Türk İnkılap Tarihi**, C.3, Ankara, 1991,

_____,**Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Ankara, 1995.

BİNARK İsmet, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)**, C.I, Ankara, 2004.

CEBESOY Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar II**, İstanbul, 1960.

ÇOKER Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem (1931-1935)**, C.I, Ankara, 1996.

DAYI S.Esin, **Evliye-i Selase'de (Kars-Ardahan-Batum) Milli Teşkilatlanma**, Erzurum,1997.

ERDOĞAN Fahrettin, **Türk Ellerde Hatıralarım**, Ankara, 1998.

ERTUNÇ Ahmet Cemil, **Cumhuriyetin Tarihi**, İstanbul, 2004.

EROĞUL Cem, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, Ankara, 1970.

ERASLAN Cezmi, **“Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası”**, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C.II, Ankara, 2002.

GENCER Ali İhsan, **“Berlin Antlaşması”**, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, C.5., İstanbul, 1992,

GÖKDEMİR Ahmet Ender, **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, Ankara, 1998.

GÜNEŞ İhsan, **“Atatürk Döneminde Kamuoyunun Oluşumu: Seçimler (1920-1938)”**, Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, Bildiriler, 25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan, C.II, Ankara.

_____, **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet**, C I, İstanbul, 1985.

GOLOĞLU Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, 1974.

İsmet Paşa'nın Siyasi ve İctimai Nutukları (1920-1933) , Ankara, 1933.

KARPAT Kemal, **Milletvekili Seçimleri**, İstanbul, 1958.

_____, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 1967.

KARABEKİR Kazım, **Kâzım Karabekir'in Kaleminden Doğu'nun Kurtuluşu**, Erzurum, 1990.

_____, **İstiklal Harbimizin Esasları**, İstanbul, 1995.

KIRZIOĞLU M. Fahrettin, **Milli Mücadelede Kars**, İstanbul, 1960.

_____, **Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi (1918-1920)**, Ankara, 1999.

KONUĞU Enver, **“Doğu Cephesi ve Doğu Sınırları İle İlgili Anlaşmalar”**, Millî Mücadele Tarihi, Ankara, 2002.

KİLİ Suna, **1960 – 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, İstanbul, 1976.

KURAT Akdes Nimet, **Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, 1993.

KUTAY Cemal, **Celal Bayar'ın Yazmadığı ve Yazamayacağı Üç Devirden Hakikatler**, İstanbul, 1982.

OKYAR Ali Fethi, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?**, İstanbul, 1987.

ÖZ Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, Ankara, 1992.

ÖNAL Sami, **Milli Mücadele'de Oltu**, Ankara, 1968.

ÖZBUDUN Ergun, **Çağdaş Türk Politikası**, İstanbul, 2007.

SOYSAL İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. I., Ankara, 1989.

STEFANOS Yerasimos, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri, 1917–1923**, İstanbul, 2000.

ŞAHİN Enis, **Türkiye ve Maverâ-yı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)**, Ankara, 2002

TAŞ N. Fahri, **Erzincan Mütarekesi ve Brest-Litovski**, Ankara 1995.

TOKER Metin, **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, Ankara, 1998.

TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler, 1895-1952**, İstanbul, 1952.

TUNCER Erol, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, Ankara, 2003.

TURAN Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938–14 Mayıs 1950)**, Ankara, 1999.

_____, **Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923- 1938)**, Ankara, 1996.

TURAN İlhan, **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri (1944-1950)**, Ankara, 2004.

UZUNDERE Ali Eşref, **İnsanlık Suçu; Iğdır ve Çevresinde Ermeniler'in Türk Kırımı**, Ankara, 2002.

ÜNÜVAR Veysel, **Bolşeviklerle Sekiz Ay 1920–1921**, İstanbul, 1948.

YETKİN Çetin, **Karşı Devrim: 1945 - 1950**, İstanbul, 2002.

YÜCEL Serhan, **Demokrat Parti**, İstanbul, 2001.

EKLER

Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayı toplantısını bitirdi

Parti Genel Başkanlığına 708 üyenin oy birliğiyle Cumhurbaşkanı İnönü seçildi

Parti programına tek dereceli milletvekili seçimi esası konuldu

Programdaki sınıf fikirleri yayma ve sınıf mücadelesi uyandırma maksadile cemiyet kurulamayacağına dair olan madde kaldırıldı

Türkiye Genel Başkan Büyük Kurultay tarafından dört yıl için seçilecek hükümetin kökünü ilave edildi ve Millî Halk Grubu hükümeti madde kaldırıldı

ANKARA, 18 Mayıs - C. H. P. Partisi Büyük Kurultayı, Şişli'deki toplantısını bugün bitirdi. Kurultayın gündem maddelerinde, parti programına tek dereceli milletvekili seçimi esası konuldu. Programdaki sınıf fikirleri yayma ve sınıf mücadelesi uyandırma maksadile cemiyet kurulamayacağına dair olan madde kaldırıldı. Türkiye Genel Başkanlığına Cumhurbaşkanı İnönü, Parti Genel Başkanlığına ise Mustafa Kemal Atatürk seçildi.

HERGÜN

Demokrasinin ilk basamağını aşık

İktidarda olan rejimlerde demokrasinin ilk basamağını aşık. İktidarda olan rejimlerde demokrasinin ilk basamağını aşık. İktidarda olan rejimlerde demokrasinin ilk basamağını aşık.

YERİNİ: Kırmızı Üstüne

Yerini kırmızı üstüne. Yerini kırmızı üstüne. Yerini kırmızı üstüne. Yerini kırmızı üstüne.

İran ile Azerbaycan arasında müzakereler tamamen akim kaldı

İran ile Azerbaycan arasında müzakereler tamamen akim kaldı. İran ile Azerbaycan arasında müzakereler tamamen akim kaldı.

Bezuk projektirle yola çıkan Kınalı vapuru

Bezuk projektirle yola çıkan Kınalı vapuru. Bezuk projektirle yola çıkan Kınalı vapuru.

Dörtler İtalya meselesinde anlaşılıyorlar

Dörtler İtalya meselesinde anlaşılıyorlar. Dörtler İtalya meselesinde anlaşılıyorlar.

MEMURLARIMIZ

MEMURLARIMIZ. MEMURLARIMIZ. MEMURLARIMIZ. MEMURLARIMIZ.

Genel Başkan Vekilliğine Başbakan Saracoğlu getirildi

Genel Başkan Vekilliğine Başbakan Saracoğlu getirildi. Genel Başkan Vekilliğine Başbakan Saracoğlu getirildi.

Bezuk projektirle yola çıkan Kınalı vapuru

Bezuk projektirle yola çıkan Kınalı vapuru. Bezuk projektirle yola çıkan Kınalı vapuru.

Dörtler İtalya meselesinde anlaşılıyorlar

Dörtler İtalya meselesinde anlaşılıyorlar. Dörtler İtalya meselesinde anlaşılıyorlar.

MEMURLARIMIZ

MEMURLARIMIZ. MEMURLARIMIZ. MEMURLARIMIZ. MEMURLARIMIZ.

MEMURLARIMIZ

MEMURLARIMIZ. MEMURLARIMIZ. MEMURLARIMIZ. MEMURLARIMIZ.

MEMURLARIMIZ

MEMURLARIMIZ. MEMURLARIMIZ. MEMURLARIMIZ. MEMURLARIMIZ.

Bezuk projektirle yola çıkan Kınalı vapuru

Ankara Valisi Nevzad Tandoğan intihar etti

Bu kıdemli idare adamı, "Ankara cinayeti," davasında şahsı hakkında yapılan dedikodulardan duyduğu teessürle kendine kıydı

Nevzad Tandoğanın ölümü bütün memleketle hayret ve teessür uyandırdı. İsnâ Ankara Vali konasına giderek kederli ailesine bizzat taziyede bulundu

Başbakanın ilk seçim nutku
 Başbakanın ilk seçim nutku... (Detailed text about the speech follows)

Müellim hâdisenin tafsilâtı
 Nevzad Tandoğan... (Detailed account of the events leading to his death)

Celâl Bayar, bugün bir beyanname neşrecek

Demokrat Parti Genel Başkanının tazyik ve tethiş şikâyetleri hakkında partisinin düşüncelerini açıklamaz bekleniyor

Cevdet Kerim İncedayı Sinobda söylediği mahkemeye emsalîleri yaptıkları propagandalarından dolayı ibraz etti

Bayar ve Sinoblu... (Caption text)

İzmirde durum
 İzmirde durum... (News from Izmir)

Sulh konferansı için davetiyeler gönderildi

Hamirlikten sulh müzakereleri de mümkün meritele bir'atla bütün silâhlı devletlere tevdi edilecek

Sulh konferansı için davetiyeler gönderildi... (Details of the conference invitation)

Çukurovada

Mersinde Demokratları tehdid eden adam mahkûm oldu

Mersinde Demokratları tehdid eden adam mahkûm oldu... (News from Mersin)

Ankara cinayeti

Ankarada dün de yeni şahitler dinlendi ve cinayetin sebebi üzerinde duruldu

Ankara cinayeti... (Continuation of the trial report)

Bursa Demokratları Ankara merkezine şikâyet yağdırıyor

Köylere halkı tazyik eden jandarmalara numaraları çıkarılıyor

Bursa Demokratları Ankara merkezine şikâyet yağdırıyor... (News from Bursa)

İstanbulda dünkü seçim faaliyeti
 İstanbulda dünkü seçim faaliyeti... (News from Istanbul)

YANIN REP YATIRI İÇİN

Yeni bir nef
 Yeni bir nef... (Text accompanying the portrait)

RADYOPİRİN
Bu ilaç, kalp ve diğer enfeksiyonlara etkili gazozetli tıbbi alet. Herkes için yararlıdır.
Her Eczanede Bulunur.

Cumhuriyet

Mr. Green Hill Bank Co. Inc.
Bank of America
Bank of Commerce
Bank of the Republic
Bank of the East
Bank of the West
Bank of the South
Bank of the North
Bank of the Middle
Bank of the East
Bank of the West
Bank of the South
Bank of the North
Bank of the Middle

23 İnci Yıl Sayı : 2043

KURULUŞ YERİ: ANKARA
KURULUŞ TARİHİ: 20 Ocak 1924

Çarşamba 8 Ocak 1941

D. P. Büyük Kongresi Dün Toplandı

Genel Başkan Celâl Bayar bir saatten fazla süren nutkunda Partinin yaptıklarını, şikâyetlerini ve isteklerini anlattı

Kongredeki hararetli ve heyecanlı görüşmeler

C. Bayarın üç isteği «Anayasaya uymayan kanunların kaldırılması, seçim kanununun değiştirilmesi, devlet ve parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmesi»

Büyük Kaşgar, mahallî komitelerden katılı bir de ka meclisleri konuşmak üzere bir "Ana Fırkalar Komitesi" seçti

Masual ve Celâl Bayar için papirun teskihiyat, Atalıkılık, sovkikat hakları ayarlat meselelerindeki heyecanlı görüşmeler

Genel Başkan Celâl Bayar, Prof. Mehmed Örsün, ve Prof. İsmail Hakkı Paşa.

Demokratların kongresi

Demokratların kongresi, Ankara'da bugün başladı. Genel Başkan Celâl Bayar, bir saatten fazla süren nutkunda Partinin yaptıklarını, şikâyetlerini ve isteklerini anlattı. Büyük Kaşgar, mahallî komitelerden katılı bir de ka meclisleri konuşmak üzere bir "Ana Fırkalar Komitesi" seçti.

Ankara'dan notlar

Ankara'dan notlar. Yurt: S. K. ...

Rakıyı ucuzlatmalıyız!

Prof. Mehmed Örsün, Bakanlar beyanatına rağmen fiatların indirileceğine inanıyor!

«Eğer Bakanlarbeyanında olduğu kadarlık fiatların indirileceğine inanıyor, o zaman rakıyı ucuzlatmalıyız!»

Montgomery'nin Meskovadaki temsilatları

Montgomery'nin Meskovadaki temsilatları. ...

Celâl Bayarın nutku

Büyük Kaşgar, mahallî komitelerden katılı bir de ka meclisleri konuşmak üzere bir "Ana Fırkalar Komitesi" seçti.

Rus dış siyaseti ve kongular

Rus dış siyaseti ve kongular. ...

Yunan çeteleri hadudlardan çekildiler

Yunan çeteleri hadudlardan çekildiler. ...

Karakış bastırıldı

Karakış bastırıldı. ...

Ürdün Kralı Abdullah dün sabah İskenderuna geldi

Aziz misafirimizin "Cumhuriyet" muhabinine verdikleri demec

Kral Abdullah Harevetin İskenderuna fiyente kardeşler ve Cemal Başkanına horati trolite Ankara'ya kardeş entlar

Kral Abdullah Harevetin İskenderuna fiyente kardeşler ve Cemal Başkanına horati trolite Ankara'ya kardeş entlar

Byrnes istifa etti

Byrnes istifa etti. ...

Başlık kışkırtıyor

Başlık kışkırtıyor. ...

Karakış bastırıldı

Karakış bastırıldı. ...

Yunan çeteleri hadudlardan çekildiler

Yunan çeteleri hadudlardan çekildiler. ...

Karakış bastırıldı. ...

KARS

5011

Cumhuriyet Halk Fırkası
Vilâyet İdare Heyeti
REİSLİĞİ

Sayı 477

25 - 11 - 1934

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.F. Kâtibiumumiliği Yüksek Makamına

Fırka kongresine ait ruzname, zabıtceridesi ve sölenilen nutukların suretlerinin iligik olarak taktim kılınacağını arz ederim, efendim.

Reis

L. İ. İ.

B. II taktim
ck I. II

L. 10. XII 924

dilekler aygıtı
diaryası
7 # 35

6. K. San. 1935

Katibi Umumi'ği
6. K. Evvel 1934
5011 10

KARS

Cumhuriyet Halk Fırkası

Vilâyet İdare Heyeti

REİSLİĞİ

Sayı

21 - II - 193 4

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
-RUZNAME-

Celse: 1

- 1) Reis tarafından kongrenin açılışı
- 2) Kongreye bir reis, bir reisi sani ve iki kâtip intihabı
- 3) Faaliyet raporunun okunması
- 4) Büyüklerimize tazimat telgrafı keşidesi
- 5) Encümenlerin intihabı.

Celse: 2

- 1) Encümenlerden gelen temenni raporlarının tetkiki
- 2) Bütçelerin tetkik ve kabulü
- 3) Vilâyet idare heyeti intihabı
- 4) Büyük kongreye mümessil intihabı
- 5) Fotograf alınması ve reisin kongreyi kapama nutku.

Cumhuriyet Halk Partisinin 1934 Kars Kongresi Tutanakları.

Kars

CÜMHURİYET HALK FIKASI
Vilâyet İdare Heyeti Reisliği

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- - - 193

SAYI :

C.H.F.Vilâyet Kongresi müzakeratı zabıtları: İctima-1 tarih 21/11/34

Mevcut âza

İdare heyetinden: Zihni, Eyup beyler

Merkez Nahiye : Mehmet, Şahin, Zülfikar beyler

Kağızman : Abdullah, Nüsret, Mehmet beyler

Çıldır : İlyas, Yunus, Emir, Sanet beyler

Ardahan : Asaf, Cemal, Ziya beyler

Poshof : İsmail, Haydar, Vehit beyler

Göle : Sabri, Hasan, Süleyman, Şükrü, İsmail beyler

Sarıkamış : Dursun, Fahrettin, Mustafa, Mirza, Süleyman, Sarıp beyler

Arpaçay : Aliyar, Esat, Kasım, Kara beyler

Çakmak : Eyup bey

Susuz : Ali, Fuat beyler

İdare Heyeti Reisi Zihni bey:

Yoklama yapıldı ekseriyetimiz vardır, kongreyi açıyorum.

Arkadaşlar: Ulu önderimiz Gazinin ve onun içinde yürüyen Hükümet adamlarımızın ve Büyük milletimizin sayesinde şerefli bir Fırkanın mensupları olarak huzur ve sükün içinde devamlı bir çalışma devrinde yaşıyoruz. Fakat dünyada bir çok hadısat ve vukaat zuhur etmesi ihtimalleri çok kuvvetlidir. Netekim meb'us intihabının yenilenmesi hakkında ki teğebbüslerde bu ihtimallerin doğurduğu bir neticedir. Binaenaleyh fevkalade zamanları idrak edeceğimizi düşünerek eskisinden daha müttahit daha sıkı bir birimize bağlı bulunmak iktisadî ve şahsî münaferetleri ortadan kaldırmak millî birliği muhafaza etmek bir vatan borcudur. Bu muhim noktayı hiç bir vakit hatırdan çıkarmamanızı dilerim. Ruznamemizde Kongreye bir reis bir reisi sani ve iki kâtip intihap edilecektir. Reyi iş'arı ile Zihni bey reisiğe Fahrettin bey ikinci reisiğe Aliyar ve Asaf beyler kâtipliğe seçilmişlerdir.

Cumhuriyet Halk Partisinin 1934 Kars Kongresi Tutanakları

Kars
CÜMHURİYET HALK FIKASI
Vilâyet İdare Heyeti Reisliği

- - 193

SAYI :

DEVLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİMİ

Bilahare encümen intihabına geçilmiş yedişer kişilik layiha ve hesap encümenleri namıyla iki encümen teşkili tekrarrur etmiş hesap encümenine Cemal, Süleyman, Hüsrret, Haydar, Kara, Kasım ve Fuat beyler Layiha encümenine Hasan, Asaf, Ziya, Durğun, İlyas, Abdullah ve İsmail beyler reyî iş'arı ile seçilmişlerdir.

Reis- Hakkında gösterdiğiniz teveccühü teşekkür ederim. İdare heyetinizin faaliyet raporu vardır okunacaktır. Faaliyet raporu okunmuştur.

Reis- Faaliyet raporu hakkında söz isteyen var mı ? yoktur. faaliyet raporunu kabul edenler lütfen el kaldırsın. Müttefikan kabul edilmiştir.

Reis- Kanallardan gelen dilek ve ihtiyaç raporları ve bütçeler vardır okunacaktır. raporlar okunmuş, bütçelerle birlikte ait oldukları encümenlere havale edilmiştir.

Reis tarafından Kongremizin büyüklerimize tazim ve merbuciyet hislerini arzı teklif edilmiş alkışlar la kabul edilmiştir.

Reis- Ruznamede muhtacı müzakere bir şey olmadığından 22/11/934 saat 18 de iptina edilmek üzere müzakereye nihayet verilmiştir.

21/11/934

Kongre Reisi

2 inci reis

kâtip

kâtip

L. İsmail

49C 01 202/938/21

6

Kars
CUMHURİYET HALK FIKASI
Vilâyet İdare Heyeti Reisliği

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- - - 193

SAVI :

Vilâyet idare heyeti kongre müzakeratı
sabitleri

22/11/934 Perşembe saat 18 İçtima iki

Müessisler: Merkez idare heyeti: Zihni bey, Eyup bey, Osman bey, Kahraman B.

Merkezi nahiyeye: Mehmet, Ramazan, Şahin, Zülfikar beyler

Kağızman : Abdullah, Nüsret, Mehmet beyler

Gıldır : İlyas, Yunis, Emir, Samet beyler

Ardahan : Asaf, Cemal, Ziya beyler

Poshof : İsmail, Haydar, Vahit beyler

Böle : Sabrı, Hasan, Suleyman, Şükrü, İsmail beyler

Sarıkamış : Dursun, Fahrettin, Mustafa, Mirza, Suleyman, Garip beyler

Arpaçay : Aliyar, Esat, Kasım, Kara beyler

Diğor : Hamit , Mustafa, Mustafa beyler

Susuz : Ali , Fuat Fuat beyler

Çakmak : Eyup bey

Reis- ekseriyetimiz vardır celseyi açıyorum, encümenlerden gelen evrak okunacaktır.

Lahiye encümeninin yaptığı tetkikatı havi mazbatası okundu.

Reis- Mazbata hakkında söz isteyen varmı ?

Fahrettin B.(Sarıkamış) Raporlarda anlatılan bir mes'ele vardır. İki seneden beri Sarıkamış ta zuhur eden çekirge bu sene mevkinı genişleterek Kağızman mıntakasında Akadeve hattına Allahuekber dağlarına kadar yayılmıştır. Gelecek sene için büyük tehlike vardır. Bunun önüne geçilmesi için ehemmiyetli teşebbüsat yapılmasını rica ederiz.

Reis - Vaktında kongreye taktim edilemeyen diğor raporu vardır okunacaktır. rapor okunmuştur.

Reis - Başka söz isteyen var mı ? yoktur. Şu halde kongre dileklerinin bir kısmının mahalli Hükûmete, Belediye veditör kısmının merkezi Hükûmet nezdinde takip ve tervici için yeni idare heyetini memur edelim. Muvafık görenler lütfen el kaldırsın. Müttefikan kabul edilmiştir.

7

Kars

- 2 -

CÜMHURİYET HALK FIKASI

Vilâyet İdare Heyeti Reisi DEĞLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CÜMHURİYET ARŞİMİ

- 193

SAYI :

Reis - Bütçe encümeninden gelen evrak okunacaktır. Müsaadenizle her bütçeyi ayrı ayrı okuyup tetkik edelim. Vilâyet heyeti idare bütçesi okunmuştur.

Reis- Merkez bütçesi encümenince aynen kabul edilmiş gibidir. Yalnız belediyenin alacağı olan 84 lira muavenet faslına nakledilmiştir. Encümen bunun mururu zamana tabi olduğundan bahs ediyor. Mehmet bey izahat versinler.

Mehmet B.-Zannedirim bu dellaliye resmine aittir. Keyfiyet belediye meclisine arz edilir ve bir karar istihsal edilebilir.

Fahrettin B.(Sarıkaş) Efendim, bu meblağ Fırka binasının tellaliyesinden mütevellittir, halbu ki Fırka binası pazarlıkla alınmıştır, belediye müzayede gibi tahakkuk ettirmiştir ki yanlıştır.

Cemal Bğ(Ardahan) Fahrettin beyin mütalaası çok doğrudur. Pazarlıkla satılan mebaniden dellaliye alınması gayri kanunidir. Encümen bu ciheti bilmediğinden mururi zaman noktasında mütalaasını yürütmüştür.

Reis- Bu ciheti belediyeden alınacak cevaba göre halletmesini muvafıkla idare heyetine terk edelim. Muvafıktır. Vilâyet idare heyeti bütçesi bu şekilde kabul edilmiştir.

Göle bütçesi okunmuş, tahsilât az olduğundan encümenin teklifi vechile masraflar tayyedilerek aynen kabul edilmiştir.

Sarıkaş bütçesi okunmuştur.

Reis- Konulan paraları çok görüyorum, Vilâyetin 300 lira bir alacağı vardır. Aynı zamanda Fırka binasının yanında bir arsa alınmış halde parası verilmemiştir. Bu borçlar ödenmeden başka işlere girişmek doğru değildir

Dursun B.(Sarıkaş)Tahsilât için azamî gayret edilüp borçlarımızın verileceği bütçelerinin aynen kabulunu teklif etti. Bütçe encümeninin tadiâtı vechile Sarıkaş bütçesi aynen kabul edilmiştir.

8

SAVI :

DEVLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Poshof bütçesi okundu.

Reis- Poshofta Fırkanın bir salon, bir oda ve bir bahçeden ibaret harap bir binası vardır. Bu binanın arsası idareyi hususiyeye aitmiş, 50 lira bedelle vaktiyle o arsa Türk ocagına verilmiş. Türk ocagında bir oda ve bir salon yapılmış. Senelerdenberi sayısızlık dolayısıyla Fırkaya taahhut edilen paralar verilmediği için (kendimide teşmil ediyorum) bu bina harap olmuştur. Elli liraya bile verilemediğinden istirdada teşebbüs edilmişti. İdare heyeti bu işi tekrarladı arsa alınmak üzere. Belediye binasının yanında Fırka için bir iki odadan ibaret bir şey yaptırmak lâzımdır.

İsmail B. (Poshof) Kâtipliği kabul buyurun, odacılığı idare ettiririz. Harap olan binasında satılmasına müsaade buyurursanız belediye ile birlikte veya müstakillen güzel bir bina yaparız.

Reis- Madam ki bu tarzda taahhut ediyorlar encümenin teklifi vechile reyeye koyuyorum. Kabul edilmiştir.

Arpaşay bütçesi okundu.

Reis- On lira ile tahsilât kâtiplik, hademelik yapılacağını zannetmiyorum. Söz isteyen var mı ?

Fuat B. (Susuz) Kazalarda on lira ile hizmet edecek adam bulunabilir. Paraları az tahsilâtları noksandır, tahsildar istihdamı kazalarda doğru değildir. Kâtiplik ve binayı muhafaza için bu tahsisat konulmuştur.

Reis- Orda bina yoktur. Fırka hasırla örtülmüş kulübe gibi bir yerde sıkıntı halindedir. Orada iyi bir bina vardır. Bunun tamir ve Fırkaya tahsisi için çalışılmaktadır.

Ramazan B. (M. Nahiye) üç vazifeyi on lira ile kimse yapmaz. Okur yazar efendi bulunamaz, bu maaşın artırılmasını teklif ederim.

Abdullah B. (Kağızman) Ben de bu teklife iştirak ederim.

9

Kars

-4-

CUMHURİYET HALK FIKASI

Vilayet İdare Heyeti Reisliği

SAYI :

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 193

Suleyman B.(Göle) Kaza varidatları çok azdır. Biz bu varidatlara göre masrafları tanzim ettik. 400 lira varidattan 168 lirasını bir kâtime verirken geriye kalanla ne iş yapılabilir ?

Bütçe encümenin tasili vechile aynen kabul edilmiştir.

Fahrettin B.(Sarıkamış) söz söylemek istemiş Mehmet B.(Kars) Arpaçay bütgesinin kabul olunduğundan bahs ederek bu hususta söz söylenemeyeceğini beyan etmiştir.

Çıldır bütgesi okundu.

Fahrettin B.(Sarıkamış) Merkezeye yardım için bir fasıl açılmamış mıdır.

Reis- Açılmıştır.

Söz istiyen olmamış bütçe aynen kabul olunmuştur.

Karızman bütgesi okundu.

Abdullah B.(Kağızman) Kağızman mahallatinin bir birinden çok uzak ve dağınık olması itibariyle bir hademe istihdam etmek zarureti vardır. Odacılığı kâtip yapamaz, tekliflerimizin aynen kabulünü rica ederim.

Fuat B.(Susuz) kaza idare heyetlerinde kâtip istihdamına taraftar değiliz.

Fırka bir cemiyettir, gelişmek ister, idare heyetinde kâtiplik yapmak istemiyen arkadaşlar zannetmem ki bulunsun. Odacı hem tahsilât hem odacılık yapar. İdare heyeti kâtipliği kabul etmeli ve bu işi şeref telakkı etmeli.

Abdullah B.(Kağızman) tahsilât vazifesinin ehemmiyetine binaen odacıya verilmesi doğru değildir.

Reis-Müzakere kafidir encümenin teklifi vechile kabul edilmesini teklif ederim.

Fahrettin B.(Sarıkamış)Hiç bir kazada kâtip istihdam edilmiyor, varidat olsa zararı yok.

Müşret B.(Kağızman)Bütçe encümeni esasen kâtip maaşını kabul etmektedir.Odacılık maaşı mevzu bahis değildir, bu şekilde kabulünü teklif ederim?

10

Kars
CÜMHURİYET HALK FIKASI
Vilâyet İdare Heyeti Reisliği

SAYI :

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 193

Abdullah B.(Kağızman)kazanızın ihtiyacı vardır, kitabet vazifesini yapan odacılık yapamaz. Tahsildara yüzde 10 vebek koyacağımız tahsisatı tecavuz eder.

Reis- Teşkilâttan gaye memleketi bir an evvel yetiştirmektedir. İdare heyetlerinden her hususta faaliyet ve fedakârlık beklenmekteyiz müakere kâfi olan bütçeyi raya koyuyorum öncülerin tadili vechile kabul edenler lütfen el kaldırsınlar. Aynı kabul edilmiştir.
Ardahan bütçesi okunsu.

Fahrettin B.(Sarıkamış)Bu kaza bütçesinde Kâtibi Umumîliğe borç diye 150 lira konmuştur. Bu nedir ?

Aliyar B.(Arpaçay)Fiyankodan merkeze borçları vardır, bu şekilde kayıt edilmiştir. tashih edilmesi muvafıktır.

Reis- Bu maddenin tashihini ve öncülerin tadili vechile bütçeyi raya koyuyorum. Aynı kabul edilmiştir.

Fuat B. (Susuz) Bütçelerin tetkikinde varidatlara ilişmedik. Tetkikatımızla anladık ve kemali teessürle gördük ki varikat nisbatları her sene azalmıştır. Fırka ve cemiyetler üyelerinin kuvvetine istinat eder. Milletimiz fakirleşmemiş daha ziyade kuvvetlenmiştir. Halkımızcaan ziyade kazaların ihmallerinde mevcuttur(Vilâyetide say) devlet tahsildarları kaldırmak isterken Fırka tahsilâtı için Fırkanın yüzde on aidat vermesi hiçte doğru bir iş değildir. İdare heyetleri tenvir ve irşat için bütçeye koydukları paralarla köyleri gezüp dolapçalardı halk hem irşat edilir hemde müşkilât çekilmezdi. Halk öyle yetiştirmelidir ki seve seve getirsin aidatını versin. İdare heyetlerimizin daha fazla faaliyete geçmesini temenni ederim.

Reis - Bütçe müzakeresinde bitmiştir. Celseyi beş dakıka tadil ediyorun.

11

Kars

CÜMHURİYET HALK FIKASI

Vilâyet İdare Heyeti Reisliği

SAYI :

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

CUMHURİYET ARŞİVİ

İkinci celse

- 193

Reis- Beyler idare heyetini intihap edeceğiz, nizamname mucibince intihabı ya reyî hafî ile ya reyî iş'arı ile yapacağız. Reyî iş'arı ile olsun sesleri.

Reis- Reyî iş'arı ile intihap yapmak için âzanın üçte ikisinin karar vermesi meşruttur. Bunun için evvel emirde reye koyacağım. İş'arı rey ile intihabın yapılmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın.

Reis- İş'arı rey ile intihabın yapılması mütlak bir ekseriyetle kabul edilmiştir.

Dursun { (Garıkanış) Zihni, Vahit, Salim, Kömürcü zâde Ali, Mumcu zâde Raif, Bekir zâde Hüseyin, Hüseyin han, Zülfikar ve Samet beylerin idare heyetine seçilmesini teklif etti, reye konularak ekseriyeti mutlaka ile kabul edildi.

{ Şahin, Fuat, Serdar zâde Gükrü, Hacı Ali zâde Hüseyin, Sabık ser komser Hasan, diğ tabibi Süleyman, Aliyar, sabık meb'us Fahrettin ve H. Kurban beylerin idare heyeti yedek âzalarına intihabı teklif edildi ve reye konularak ekseriyetle kabul edildi.

{ Büyük kongre için murahhas olarak Zihni, Salim, Hüseyin han beylerin seçilmesi teklif edilmiş reis tarafından reye konularak ekseriyetle kabul edilmiştir.

Murahhas yedekleri için Aliyar, Şahin, Bekir zâde Hüseyin beyler teklif edilmiş ve ekseriyetle kabul edilmiştir.

Reis- Beyler: Kongreyi kapatmadan bazı muhim noktalara temas etmek isterim. Kongre vazifesinden olan intihapta bitti. Belki idare heyetine girmek isteyen arkadaşlar vardı seçilmediler. Bundan hiç kimsenin kimseye da- rılmaya gücenmeğe hakkı yoktur. Mahkeme kadınının mülkü değildir. Kongreyi açarken bir kaç söz söylemiştim. Büyük mütarekeyi yaptığımız gün yine büyük bir harba atıldık. Bizim gibi bütün dünya milletleride atıldı

12

Kars
CUMHURİYET HALK FIKASI
Vilâyet İdare Heyeti Reisliği

-7-

193

SAVI :

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİM

Bu harbin bir kısmını gözümüzle görüyoruz, bir kısmını göremiyoruz. Bunlardan biri gümruk muharebeleridir. Muhtelif namlarla, muhtelif vesilelerle her memleket kendi metaini sürüyor, ben yiyeyim sen yime davasıdır gidiyor. Gözümüzle görmediğimiz gizli kuvvetler vardır. Memleket bir çok casuslar girer, propagandalar yapılır, Hükümetleri, şahısları düşürmek, halk arasına nifak sokmak için çalışan teşkilâtlar vardır. Diğer taraftan askerî hazırlıklaracaka devam etmektedirler. Her taraf süt liman olmamıştır. Büyük harbin hesabı görüldükten sonra mağluplar acıyı çıkarmak için dövünüp duruyorlar. Galiplerde didiyorlar. Geçenlerde arz etmişdim. Vaziyetimiz rejim ve sathatımız itibariyle dünyanın gıpta ettiği bir haldayız. Biz buna bakarak yatmalıyım, uyumiyalım, senin benim, benim senin hakkında söylediğimiz kötü sözlerde zaf alâmetidir. Manevî kuvvete tesir edecek mahiyettedir. Bu cennet vatan bizim gibi bir çok evlatlarını mes'ut etmiştir ve mes'ut edecek vaziyettedir. Kongreyi kaparken Ulu Gazimize, Hükümetimize ve Büyüklerimize uzun ömürler ve muvaffakiyetler diler az çok çalışan cümlemize teşekkürler ederim, efendim. Alkışlar.

22/11/934

Kongre Reisi

2 inci Reis

Kâtip

Kâtip

L. İ. İ.

49 01 2021/9812

13

C. H. P.

1936

İL KONGRELERİ

S.S.

B. M. M.	
Kütüphanesi	
Es. No. :	194 1381
Remiz :	S.S. 170

18-a

1937

Cumhuriyet Halk Partisinin 1936 Kars Kongresi Zabıt Tutanakları

Kars

İlyönkurul raporu :

22/11/1934 yılında toplanan İl kongresince İlyönkurula Zihni Orhon, Hüseyin Talınlı, Vahit İmur, Hüseyin Karayel, Samet Oktay, Salim Altuğ, Zülfikar Durukan, Ali Kömürcü ve Rıf Mümcü seçilmişlerdir. Bunlardan Salim Altuğ Erzurum belediye reisliğine seçilmiş olduğundan 20. 2. 1936 yılında yönkuruldan ayrılmıştır. Zihni Orhon ise meşru maazeret göstererek genel sekreterliğe istifasını vermiş ve genel sekreterlikçe istifası kabul olunarak yönkuruldan 19. 6. 1936 tarihinde çekilmiştir. İnhilâl eden bu arkadaşlar yerine yönkurulumuz yedekten kimseyi davet etmemiştir. Çünkü tüzüğün 79 uncu maddesi yedi kişi ile de yönkurulun idare edilebileceğini göstermekte olduğundan ve esasen de kongreler yaklaştığından yeniden yedek davetine lüzum hissetmemiştir.

Genbaşkurun 18. 6. 1936 günlü kararlarıyla (C. H. Partisinin memleketin siyasi ve içtimai hayatında güttüğü yüksek maksatların tahakkukunu kolaylaştırmak ve partinin inkişafını artırmak ve hızlandırmak ve parti faaliyetile hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve daha ameli bir beraberlik temin edilmesi için parti başkanlıkları ilbaylara devredilmiş ve yönkurulumuz bu günden itibaren ilbay Akif Eyidoğanın başkanlığı altında çalışmalarına devam etmiştir.

Bu iki yıl içinde yönkurulumuz 90 karar vermiş ve 8. 2. 1935 yılında sayı ve 9. 2. 1935 yılında da genel kurul seçimlerini muvaffakiyetle başarmıştır.

Yukarıda arzettiğim çalışmalardan başka İl kongresince tesbit edilerek kovalanmasını yönkurulumuza havale buyurduğu ilimizin ihtiyaç ve dilekleri üzerinde işlenmiş ve aşağıda madde madde arzedeceğimiz sonuçları almıştır.

1 — Tuzun ucuzlatılması :

Genelsekreterliğe arz edilmiş ve bir kanunla tuz fiatı halkımızın alabileceği bir hadde indirilmiştir. Nakliyelerin de ucuzlatılması için tedbirler alınmaktadır. İleride en uzak ilçemizde tuzun kilosu azami 5,5 kuruşa satılabilecektir.

2 — Frengi Mücadelesi :

Bu husus Partice Genelsekreterliğe arz edildiği gibi ilbaylıkça ve İl genelkurulunca da alâkadar Bakanlıklar yanında da temennilerde bulunulmuştur. Frengi mücadelesi için diğer vilâyetlerde tarama amelîyesi yapan heyeti sıhhiyeden işi bitenler hemen ilimizde tarama yapmak üzere heyetler gönderileceği memnuniyetle haber alınmıştır.

3 — Un Vergisi Hakkında :

İlbaylığa yazılmıştır. Köylünün kendi yiyeceğinden bu vergi alınmıyor. Köylülerimizin pazara satılık için getirdikleri unlardan 16 kilo başına 23 kuruş kadar bir vergi alınmaktadır. Binaenaleyh bu iş de yoluna girmiştir.

4 — Köylülere Ormandan İntifa Verilmesi :

İlbaylık yanında yapılan teşebbüs sonu-

cu olarak orman idaresince köylülerimizin bu hakları verilmeğe başlanmış ve bir çok köylerimiz de intifa haklarını almış bulunuyorlar.

5 — Dispanserlerde İlaç Bulundurulması :

İlbaylık yanında yapılan teşebbüs sonucu olarak bugün bütün dispanserlerde bolca ilaç bulundurulmaktadır.

6 — Yol İşleri :

Hususi bütçenin müsaadesi dahilinde bütün il yollarının onarılmasına çalışılmaktadır.

7 — Kültür İşleri :

Bütün köylerde hususi bütçe ile okul açmağa imkân olmadığından İlbaylıkça ulus okulları açtırmak suretile ilk tahsil ihtiyacı karşılanmaktadır. Bundan başka Genelsekreterlik yanında yaptığımız teşebbüs ve İlbaylığın ve Genelkurulun Kültür bakanlığı nezdinde yaptıkları temenniyat sonucu olarak İlimizin dört İlçesinde orta okul açılmasına karar verildiğini hepimize müjdeleriz.

8 — Hekim Noksanlığı :

Sıhhat Bakanlığı nezdinde icap eden teşebbüsler yapılmış ve Bakanlıkça bu mübrem ihtiyaçlar göz önüne alınarak imkân buldukça giderilmesine çalışılmaktadır.

9 — Yayla ve Arazinin Köylülere verilmesi :

İlbaylıkça yaylası olmayan köylere yayla verilmiş ve bütün halkımız topraklandırılmıştır. Bu gün bu ihtiyaç büsbütün ortadan kalkmış bulunuyor. İleride ki ihtiyaçlarda İlbaylıkça nazara alınacağı şüphesizdir.

10 — Tenvirat İşleri :

İlbaylıkça tenvirat işine başlanmıştır. Elektrik tesisatı projeleri yapılmaktadır.

Önümüzdeki yıl içerisinde İl merkezinde ve bütün İlçelerimizde elektrik işi bitmiş olacaktır, kanaatindeyiz.

11 — Hastanede yatak adedinin artırılması :

Kars memleket hastanesi 50 yatağa çıkarılmıştır.

12 — Müsakkafat vergisi :

Vaktiyle tehsil edilen müsakkafat vergilerinden geriye iadesi lâzım gelen miktarlar iade edilmiştir.

13 — Harman makineleri :

Harman makinesi ve traktörünü Ziraat Vekâleti gönderecektir.

Tınaz makineleri ile kalbur makineleri Hususi idare ve köy birliklerince temin edilecektir.

14 — İşsiz ve şüpheli şahıslar :

İlbaylıkça kat'i iskân muamelesi yapıldığı için artık işsiz ve şüpheli şahıs kalmadığı İlbaylıktan bildirilmektedir.

15 — Muhtelif dilekler :

Muhtelif ve hususi mahiyette olan dilekler hakkında gereken makamlarla muhabere yapılmış ve alınan sonuçlar alâkadar İlçelere zamanında bildirilmiştir.

16 — Fakirlere yardım :

İlyönkurul, yüksek tahsilini yapmak üzere İstanbul, Ankara ve sair şâhirlere giden fakir talebelere azami yardımı yapmaktan çekinmemiştir.

17 — Partiye Üye kaydı :

Bütün örgütlerimizin sayı ve gayretleri neticesi olarak iki yıl evvelisi Partiye kayıtlı üye sayısı 14 bin küsür iken bu gün 18 bin bulmaktadır.

18 — Hülâsa :

İlyönkurulun iki yıllık çalışma rapo-

runu yukarda hülâsaten arz ettik. Bunun haricinde delegelerimizin soracakları sorular varsa şifahen cevap vermeğe hazır olduğumuzu bildirir sayın kongre delegelerini selâmlar İlimiz kârına iyi kararlar almalarını dileriz. 10/12/1936

Tutulga özeti:

10/12/936 tarihinde İlbay ve parti başkanı Akif Eyidoğanın başkanlığında ve ilçe delegelerinin iştiraki ile Kars C. H. P. kongresi toplandı parti başkanının söylevini müteakip kongre başkanlığına Urfa sayısları Muhittin Dinçsoy sekreterliklere Ali Yar Ural ile Fuat Araslı intihap edildikten sonra bütçe ve dilek komisyonları seçimi yapıldı. İki yıllık çalışma raporu okundu ve kabul edildi. Büyüklerimize tazim telgrafları çekilmesine ve ilin dört ilçesinde açılması tekrarrur eden dört orta okuldan dolayı genel sekreterliğe ve kültür bakanlığına teşekkür edilmesine karar verildi.

İkinci toplantı: Büyüklerimize çekilen tazim telgrafları suretleri ve geçen toplantı zabıtları okunarak kabul edildi. İlçelerden gelen dilek raporları ve umumî dilekler okundu üzerinde konuşmalar yapılarak bunların İl genel kuruluna verilmesine karar verildi.

Üçüncü toplantı: bir evvelki toplantı zaptı okunarak kabul edildi umumî dilekler ve ilçe bütçeleri üzerinde görüşüldü.

İkinci celse İlyönkurul üyeleri ile büyük kurultay murahasları ve yedekleri seçilerek kongreye nihayet verildi.

İlyönkurul üyeliklerine seçilenler:

Haydar Emiroğlu	Ziraat bankası direktörü
Hüseyin Tahınlı	İl genel kurul üyesi
Zülfikar Durukan	" " " "
Samet Oktay	" " " "
Mehmet Bagatır	Belediye reisi
Vahit İmur	Süriş fabrikası direktörü
Raif Mumeu	Tüccar
Veyis Koçulu	

Dilekler:

- 1 — Posof kazasında Tuzun ucuz fiatla satılmasının temini,
- 2 — Sarıkamışa Ziraat Bankası açılması
- 3 — Sarıkamışta Polis teşkilâtı yapılması,
- 4 — Toprak karşılığı olarak Ziraat Bankasınca zürraa nakdî yardımında bulunulması,
- 5 — Ormanlardan balta intifa hakkı verilmesi ve halk ihtiyacına göre kerestelik ağaç verilmesi,
- 6 — Posofun Rabat mahallesile diğer bir takım köylerinin nakillerinin temini,
- 7 — 474 numaralı kanun birinci maddesinin kaldırılarak " Kars Vilâyetindeki toprakların devlete intikâl etmiş olduğu ve devlet malı bulunduğu " şeklinde kabulü,
- 8 — Vilâyet içinde firengi ile mücadele edilmesi,

Müşahit raporu:

C. H. P. Kars ili kongresi Karsda P. binasında hükümetin ileri gelen memurları, İlyönkurul ve Belediye üyeleri ve dinleyicilerin iştirâk ettiği büyük bir kalabalık huzurunda toplanmıştır.

İl kongresine gelen delegeler salâhiyetli kongrelerinin seçtiği delegelerden mürekepti; kış münasebetile yolların kapalı olması neticesi İl merkezinde bulunanlardan intihap edilen beş kadar kongre murahaslarının selâhiyetnameleri de telgrafla bildirilmişdi.

Kongrelere intihap edilen 28 murahasdan yirmi beşinin iştirakile başlanmıştır.

Kongre; İlyönkurul Başkanı İlbay Akif İyidoğan tarafından açılmış; memleketimizde Parti hayatının başlayışı ve Büyük Önderimizin memleketi kurtardıktan sonra C. H. P. doğuşunu ve bugünkü mevkiini anlatan bir söylevi takip etmiştir.

Söylevi müteakip 61 inci madde mucibince Kongre Başkan ve Sekreterliklerin tayinine geçildi. Kongre riyasetine

bendenizi intihap etmek isiemeleri üzerine kendilerine müşahit olarak geldiğimi hatırlatıp başka bir başkan bulmak üzere aralarında görüşmelerini bildirdim.

İlbayın, İlyönkural başkanı sıfatile, Kongreye hesap vereceğinden, kongre başkanı olması muvafık görülmiyerek tekrar bendenizin kongre başkanlığına intihabını kararlaştıran delegeler bir emri vaki ile kongre riyasetini bendenize tevdi ettiler.

Murahhasların bu yolda hareketlerinde her hangi bir düşüncenin âmîl olduğu, bu suretle de kongre müzakerelerine arzu edilen tam serbesti verileceği düşüncesile kongre riyasetini mecburen kabul ettim.

Kongre sekreterleriyle bütçe ve dilek komisyonları ittifakla verilen karar üzerine açık rey ile; kongre görüşmeleri nihayetinde de İlyönkural üyeleri ve büyük kongre delegeleri gizli rey ile serbestçe seçilmişlerdir.

İlyönkuralun iki senelik çalışma ve dileklere ait raporu takdirle karşılanmıştır.

Kongre müzakerelerinin muntazam zabıtları tutulmuştur.

Kongrece ayrılan komisyonlar 11/12/936 sabahtan akşama kadar toplanarak tetkiklerini ayrı ayrı raporlarla kongreye bildirmişlerdir.

Kongrelerde vilâyetin ihtiyaçlarına taalluk eden dilekler iyice incelenerek tesbit edilmiştir.

Dilekler iki uzun celsede görüşülmüş başta İlbay olmak üzere yüksek memurların verdikleri izahat dinlenerek büyük bir samimiyet içerisinde istifadeli münakaşeler yapılmış ve kongrede mevzu bahis olan her mesele hakkında murahhasların her suretle tatmin edilmesine bilhassa sarfı gayret edilmiştir.

Kongreye gelen delegeler bütün dileklerle yakından alakadar olarak içten gelen bir bağlılıkla tüzüğümüze tamamen uygun bir surette çok muntazam çalışmışlar ve üçgün devam eden kongreden derin memnuniyetlerle ayrılmışlardır.

Kongrenin hitam bulduğu üçüncü günü akşamı Parti başkanı tarafından verilen bir şölenle memleket ve parti işleri etrafında birçok hatiblerin de iştirak ettiği istifadeli söylevlerde bulunularak uzakta bulunan arkadaşlar mümkün olduğu kadar tenvir edilip hükümet ve partimize bağlılıkları artırılmıştır.

Şölen esnasında delegeler ile birer birer temas edip, kongre hakkındaki itibalarını sordum, hepsi de esas itibarile memnuniyetlerini ve şimdiye kadar bu derece samimi, şümüllü bir kongre yapılmadığında müttefik olmakla beraber, bazı dileklerini hükümet memurları huzurunda söylemekten çekindiklerini itiraf etmişlerdir.

Parti ve hükümetimizin kendilerine tam bir serbestli kelam verildiğini, çekinecek birşey olmadığını söylediğim vakit (bugün tenkit edeceğimiz dairenin yarın bize muğber olmasından korkuyoruz) diye cevap verdiler. Bu suretle kendilerinden topladığım mıntakavî dilekleri İlbaya bildirerek arzularını is'af ettim.

Kars İlyönkuraluna üye olarak seçilenler arasında birinin gayrı ahlaki vaziyeti ve diğer birinin de eski Rusya zamanında memleketimiz aleyhinde çalışmış bir kimse olduğundan bahisle, bu gibilerin intihabı ahali üzerinde iyi bir tesir bırakmadığı söylenmiştir.

Nazarı dikkatli celbeden bu iki meseleyi ehemmiyeti hasebile arzeder ve sonsuz olan saygılarımı sunarım.

Urfa Saylavı
Muhiddin Dinçsoy

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

22.12.1940 tarihinde toplanan Kars Vilâyeti
C.H.Partisi kongresinin müzakeresine
ait zabıt hülâsesi

Kars

27

1- C.H.Parti nizamnamesinin 65-nci maddesine göre kongre vilâyet idare heyeti Reisi Abdurrahman Sürmen tarafından açılarak, nizamnamenin 66-nci maddesine tevfiikan yoklama yapılmış ve ekseriyet mevcut olduğu tesbit edilerek, kongresinin Karsta bulunan Parti müfettişi ve Ordu mebusu Vehbi Demir tarafından idaresini reye arz ederek ittifakla kabul edilmiş ve riyaset makamına gelen Vehbi Demir açılış nutkunu irat ettikten sonra.

2- İkinci reis ve kâtiplerin açık reyle seçilmeleri teklif edilmiş ve reye konulan bu teklif kabul edilerek reyi işaretle ikinci reisiğe Rağıp Çalkavur, ve kâtipliklerde Müzaffer Demirbulak ile Aliyar Vural ayrılmışlardır.

3- Riyaset makamının teklifleri üzerine ebedî şef Atatürk'ün ruhlarına taziz için iki dakika ayakta ihtiramla sükût edilmiştir.

4- Kongrenin açılması münasebetiyle Millî Şef İsmet İnönü ve Diğer büyüklerimize arzı tazimat edilmesinin karara bağlanması hakkındaki tekrar okunarak ittifakla tasvip edilmiş.

5- Vilâyet idare heyetinin iki senelik mesai raporu okunarak kabulü reye arz edilmiş, rapor aynen ve ittifakla kabul edilmiştir.

6- Nizamnamenin 73-ncü maddesine tevfiikan ayrılması icap eden hesap, bütçe ve Dilek encümenlerinin reyi işaretle intihapları teklif edilerek kabul edilen bu teklif üzerine Dilek encümenine: Musa Kaya, Veyis Koçulu, Rasim Kanburoğlu, Rifat Şeki, Süleyman Sudi Koca;
Hesap encümenine: Kasım Kurşun, Bahattin Turan, Küstem Demirel, Sabit Özkazanç, Rağıp Batı;

Bütçe encümenine: Bayram Taşdemir, Mustafa Gürceyiz, Zülfiker Durukan, Rahin Ekinci, Yusuf Gedik, ayrılmışlardır.

7- Müzakerenin devamı için öylece sonra saat 14 de toplanmak üzere birinci celseye nihayet verilmiştir.

22.12.1940 Saat Dakika Tatil
II, 30

Kars C.H.P.

Kongre Reisi

ve

Parti Müfettişi
Vehbi Demir

İkinci Reis
Rağıp Çalkavur

Kâtip
Aliyar Vural

Kâtip
Muzaffer Lemirbulak

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

- 13 -

49C 01

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

22.12.1940 tarihinde toplanan Kars vilâyeti
C.H.Partisi Kongresinin müzakeresine
ait ikinci celse zabıt
hulâsası

İkinci celse reis Doktor Vehbi Demir tarafından açılıp yoklama yapıldıktan sonra:

1- Birinci celse zabıt hulâsası okunarak ittifakla kabul edilmiştir.
2- Hesap encümeninin raporu okunarak reye arz ve ittifakla kabul edilmiştir.

3- Bütçe encümeninin raporu okunarak, Arpaçay, Kağızman, Ardahan kazalarına ait bütçeler tadilên, Göle, Çıldır, Sarıkamış, Merkez kaza bütçeleriyle vilâyet idare heyeti bütçesi aynen teklif veçhile kabul ve tasdik edilmiştir.

4- Dilek encümeninin mazbatası okunduktan sonra kazaların dileklerinde ayrı ayrı okunmuş ve maddeleri üzerinde müzakere edilerek dileklerin yerine getirilmesi için ait olduğu makamlar nazdinde teşebbüsât ve temenniyatta bulunulması karar altına alınmıştır.

5- İdare heyeti intihabına geçilerek, idare heyeti intihabının reyi işaretle yapılması teklif edilmesi üzerine teklif reye arz ve ittifakla tasvip edildikten sonra idare heyeti intihabına başlanmış ve yapılan teklif neticesinde idare heyeti asıl azalığına Abdurrahman Sürmen, Hüseyin Talınlı, Osman Poylu, Mehmet Bağatır, Doktor Esat Oktay, Süleyman Koca, Asim Araslı, Zülfikar Durukan, Ziya Çanakçı olmak üzere dokuz zat ittifakla ayrılmış ve yedek azalığında Zariif Akman, Fevzi Akt eş, Mehmet Temizel, Kerim Taşdemir, Saffet Tiryaki, Samet Oktay, Raif Mumcu, Rifkiye Kağan, Samet Zariif olmak üzere dokuz zatta bu suretle idare heyeti yedek azalığına seçilmişlerdir.

6- Büyük kurultaya delege seçimi yapılan teklif üzerine reyi işaretle seçilmesi reye arz edilmiş ve ittifakla tasvip edildikten sonra yapılan teklif neticesinde ve her birinin isimleri ayrı ayrı reye konulmak suretiyle asıl delegeliğe 42 reyle Mehmet Bağatır, 37 reyle Hüseyin Talınlı, 36 reyle Veyis Koçulu, 34 reyle Aliyar Vural, 29 reyle Samet Oktay, ayrılmış ve yedek delegeliyede 17 reyle Bursun Erdağ, 16 reyle Musa Kaya, 23 reyle Zülfikar Durukan, 12 reyle Müzaffer Demirbulak, 9 reyle Bahattin Turan, seçilmişlerdir.

7- Müzakere edilecek başka madde olmadığından bu celselere ait zabıt hulâsası okunup kabul edilmiş ve reis tarafından kapanış nutku irad edilerek kongraya son verilmiştir.

22.12.1940 Saat Dakika Tatil

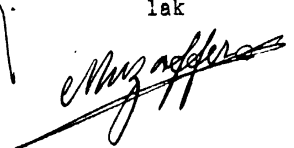
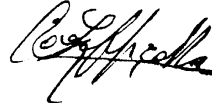
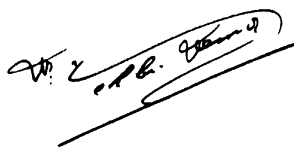
İŞ

Kars C.H.Parti Kongresi
Reisi ve
Parti Müfettişi
Vehbi Demir

İkinci Reis
Rağıp Çalkavur

Kâtip
Aliyar Vural

Kâtip
Müzaffer Demirbulak

2

Abdurrahman SÜRMEŒ
(D:1907-Ö:1966)

Ali Akif EYİDOĞAN
(D:1895-Ö:1974)

Aziz Samih İLTER
(D:1877-Ö:1948)

Baha ÖNGÖREN
(D:1881-Ö:1957)

Cevat DURSUNOĞLU
(D:1892-Ö:1970)

Dr. Esat OKTAY
(D:1887-Ö:1972)

Esat ÖZOĞUZ
(D.1871-Ö:1954)

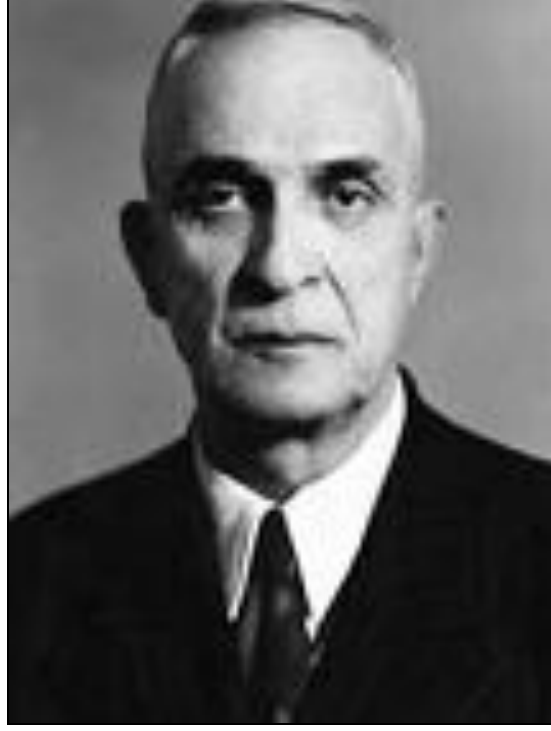
Eşref DEMİREL
(D:1883-Ö:1956)

Etem İzzet BENİCE
(D:1903-Ö:1967)

Fuat KÖPRÜLÜ
(D:1890-1966)

Hasan DURUDOĞAN
(D:1882-Ö:1972)

Hüsamettin TUGAÇ
(D:1889-Ö:1975)

Hüsrev Sami KIZILDOĞAN
(D:1884-Ö:1942)

Kahraman ARIKLI
(D:1893-Ö:1985)

Mehmet Nazif SIREL
(D:1880-Ö:1943)

Mehmet BAHADIR
(D:1891-Ö:1954)

Muhittin AKYÜZ
(D:1869-Ö:1940)

Ömer KÜNTAY
(D:1888-Ö:1951)

Şerafettin KARACAN
(D:1892-Ö:1986)

Tezer TAŞKIRAN
(D:1903-Ö:1979)

Zihni ORHON
(D:1883-Ö:1955)

T. B. M. M.

Üyelerine mahsus

Dönem VIII

Sicil No.

Defter No.

Zarf No.

1424

603

34

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

Kars Milletvekili Akif EYİDOĞAN

Kars Milletvekili Akif EYİDOĞAN'ın Mazbatas1

T. B. M. M.

AZASINA MAHSUS

1151

Kanunlar kalemi
Devre: 6

Sicil

v. 115

Intinab dairesi

Kars

İsmi: Cevat Dursunoğlu

TBMM © HER HAKKI

MAFİUZDUR

Kutu numarası

34

30

Kars Milletvekili Cevat DURSUNOĞLU'nun Mazbatası

T. B. M. M.

AZASINA MAHSUS

1238

Kanunlar kalem

Sicil

Devre: VII

№ 429

Intihab dairesi

Kars

İsmi: Dr. Esat Oktay

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

Kutu numarası:

34

Kars Milletvekili Dr. Esat OKTAY'ın Mazbatası

T. B. M. M.

303

AZASINA MAHSUS

Kanunlar kalemi
Devre: 6

Sicil
N: 209

Intihab dairesi

Kars

İsmi: Esat Özoğuz

TBMM © HER HAKKI

MAHFUZDUR

Kutu numarası

33

34

Kars Milletvekili Esat ÖZOĞUZ'un Mazbatası.

7.XII.1938

T. B. M. M.

Hususi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P.Genel Sekreterliğine

Mebusluktan başka hiç bir iş ve vazife
ile meşgul ve alâkadar olmadığımı derin saygılarımla
arzederim .

Kars Mebusu

E. Özoğuz

938
33

5

Kars Milletvekili Esat ÖZOĞUZ'un CHP Genel Sekreterliğine Sunduğu Mektubu

T. B. M. M.

AZASINA MAHSUS

1007

Kanunlar kalemi
Devre: 6

Sicil
No 210

Intihab dairesi

Kars

İsmi:

Fuat Köprülü

TBMM © HER HAKKI

Kutu numarası

33

34

Kars Milletvekili Fuat KÖPRÜLÜ'nün Mazbatası.

T. B. M. M.

2/2/1940

Hususi

C. H. Partisi Genel Sekreterliği

Yüksek Katına

3/ I/ 1940 tarih ve 1649 No.lu tezkereler:
cevabıdır.

Parti nizamnamesinin 139 uncu maddesi mu-
cibince bildirilmesi icab eden şeyleri usulen
ikinciteşrin ayı içinde taktim etmişim. Bunun
Parti merkezince alınmaması postada gaip olmasın-
dan ileri gelse gerektir. Meb'uslukta başka An-
kara Tarih fakültesinde ve Siyasal bilgiler mek-
tebinde ders vermekte ve partice tevdi edilen
Ülkü Direktörlüğünü ifa etmekteyim.

Bu vesile ile de Yüksek Saygılarımı suna-
rım.

Kars Meb'usu
M. Fuad Köprülü

M. Fuad Köprülü

Çakıcı?

Darphanca
2-2.

22

T. B. M. M.

Üyelerine mahsus

Dönem IX

Sicil No.

Defter No.

Zarf No.

1175

3-609

34

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

Kars

Milletvekili

Hüsamet'in
Tuğaç

Kars Milletvekili Hüsamet'in TUGAÇ'ın Milletvekili Mazbatası

**Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait
TUTANAK**

Kars İli

Örnek No. : VI
Mad. 66-S 117/son. FK

Adı ve Soyadı	Doğum yeri ve tarihi	Meslek veya San'atı	ALDIĞI OYLAR		Seçmenlerin Sayısı	Oylarını kullananların sayısı	Seçimi hakkında itiraz ve şikâyet olup olmadığı	Düğünceler
			Rakamla	Yazı ile				
Hüsamettin Tuğaç	Hasankale 1305	Emekli Subay	75935	Yetmiş beş bin dokuzyüz otuz beş	156909	139768	Yoktur	

Milletvekili seçimi kanunu gereğince ilimizde yapılan seçim sonunda (75935) oy ile Bay Hüsamettin Tuğaç ilimiz Milletvekilliğine seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanak kurulumuz tarafından kendisine verildi. 17 / 5 / 950

Başkan **Üye** **Üye** **Üye** **Üye** **Üye** **Üye**

Esaat Erteg **T.B.M.M. ÜYELERİ** Settar İkinci **HER HAKKI** Osman Alp **MAİLİT ZDUR** Ömer Söser Niyazi Kaya Mehmet Turan

Üye **Üye** **Üye** **Üye** **Üye**

Elbeyi Saldus Asaf At baş Cezim Timoçin Zulfükar Durukan Sümmani Akçay

Kasım'ın 4. XII. 1950 tarihli Onüçrütne Birleşiminde onanmıştır.

NOT : Başkan ve üyelerin imza edecekleri yerlerin üstüne ayrı ayrı adlarıyla soyadları yazılacaktır.

Doğuş Matbaası - Ankara

Kars

Mebusa Hüsamettin Tuğaç

No. X IX.P.

Kayıtlı olduğu askerlik şubesi	Ankara
Şube defter numarası	
İsmi ve rütbesi	Sinan Kurmay Yarbay
Askeri sicil numarası	1326-1
Adı ve soy adı	Hüsamettin Tuğaç
İsmi	Hacı Ahmet
Doğum tarihi	1305
Mevlâkoti	Hasankale
İstisnâdan ayrıl	Askerlik (Kurmay)
İstisnâdan tencil veya Dip. No. Ta.	
Merun olduğu mektep	Harbiye mektebi ve Harp akademisi
Turcime ve hâzırdaya müsâdeir olduğu diller	Almanca, Fransızca, Farsca
İşaretin işe tarih ve No.	keçil
Teşkilî işe 1076 numaralı kanuna göre mi, emirle mi, hangi makâmın emri tarih ve numarası	1076 numaralı kanuna göre
İş işe tarih	1933 de keca
İstisnâgâh adresi	Ankara İstisnâgâh 711 numaralı sokak No 10

H. Tuğaç

Kars Milletvekili Hüsamettin TUGAÇ'ın Milletvekili Mazbatası

T. B. M. M.

AZASINA MAHSUS

1072

Kanunlar kalemi
Devre: 6

Sicil
213

Intihab dairesi

Kars

ismi: Kahraman Arikli

TBMM © HER HAKKI

MAHELZE

Kutu numarası:

37
39

Kars Milletvekili Kahraman ARIKLI'nın Milletvekili Mazbatası

4-12-940

T. B. M. M.

Hususi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. H. P. Sayın Genel
Sekreterliğine

Mebusluktan başka ticaretle
meşgul olduğumu derin saygı-
larımla arz ederim

Kars mebusu
Kahraman ARIKLI
K. ARIKLI

110
A. A. C.

X

29

Kars Milletvekili Kahraman ARIKLI'nın CHP Genel Sekreterliğine Sunduğu
Mektubu

T. B. M. M.

AZASINA MAHSUS

804

Kanunlar kalemi
Devre: 6

Sicil
211

İntilhab dairesi

Kars

İsmi

M. Muhittin

vefod

Akyüz

Kutu numarası

33
34

Kars Milletvekili Muhittin AKYÜZ'ün Milletvekili Mazbatası

T. B. M. M.

Hususî

Ankara, 12.1.1940

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Cumhuriyet Halk Partisi Yüksek
Genel Başkanlık Divanına

Mebuslukta başka bir işle
meşgul olmadığımı derin saygılarımla arz
ederim.

Kars Milletvekili
General Muhittin
AKYÜZ

II
12.1.1940
Muhittin
AKYÜZ

24

Kars Milletvekili Muhittin AKYÜZ'ün'nin CHP Genel Sekreterliğine Sunduğu

Mektubu

T. B. M. M.

Üyelerine mahsus

Dönem VIII

Sicil No.

Defter No.

Zarf No.

1242

608

34

**TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR**

Kars

Milletvekili

Tezer Taşkiran

Kars Milletvekili Tezer TAŞKIRAN'ın Milletvekili Mazbatası

Kars ili

Milletvekili seçilmiş olanlara ait tutanak

Adı ve Soyadı	Oylandığı yeri ve tarih	Mevki ve sayı	Kazanılan oyların sayısı										Oylama toplamları		Adaylık ve Milletvekili seçimi kanunlarına göre seçilme eylemi halleri olup olmadığı	Seçimi hakkında şikâyet olup olmadığı	Düşünceler		
			Mevkideki oyların sayısı	İhtisaplı oyların sayısı	Askerî oyların sayısı	Askerî olmayan oyların sayısı	Askerî olmayan oyların sayısı	Askerî olmayan oyların sayısı	Askerî olmayan oyların sayısı	Askerî olmayan oyların sayısı	Askerî olmayan oyların sayısı	Askerî olmayan oyların sayısı	Askerî olmayan oyların sayısı	Askerî olmayan oyların sayısı				Askerî olmayan oyların sayısı	Askerî olmayan oyların sayısı
Tezer TAŞKIRAN	1946	1000	1111	1111	1111	1111	1111	1111	1111	1111	1111	1111	1111	1111	1111	1111	1111	1111	1111

Milletvekili Seçimi Kanunu gereğince ilimizde yapılan seçim sonucunda 138451 YUS OLUZ İki Bir Dört Yüz Otuz İki Bin Dört Yüz Otuz Bir MAHFUZDUR İlimiz Milletvekilğine seçilmiş olduğuna postirre bu tutanak korumadır.

25 7 1946

Başkan

Seçim Kurulu ve Belediye Başkanı

Tahir Bektaş

Üye

Reşat İliber

Üye

Rıfık Çiğdem

Üye

Aliyazır Fırat

Üye

Şenol Şeyran

A.ŞÜKRAN

A.ŞÜKRAN

M.ŞAHİN

M.ŞAHİN

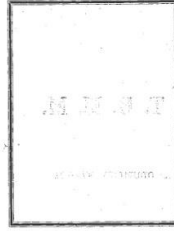
A.ŞİBBAZ

A.ŞİBBAZ

S.ŞEKER

S.ŞEKER

Kamutayın 12. Ağustos, 1946 tarih
İhtisap Birliğinde Onaydır.

8 inci Bösem
1242

Olumluk (Kısaca)

1803 tarihinde Kafkasya'da doğdum. Babam Agaoglu Ahmet, annem Sitare Agaoglu'dur. İstanbul'da Eski mektep derslerinden mezun olduktan sonra 1824 tarihinde İstanbul Darülfünununda Edebiyat Fakültesinde Felsefe öğreniminden diploma aldım. 1825'de Ankara muallim mektebi İstima'iyat öğretmenliğine tayin edildim. O tarihten itibaren Ankara erkek ve kız liselerinde Felsefe ve İstima'iyat öğretmenliği, Kız lisesi müdürlüğü yaptım. 1937 yılında evlendim ve mesleki hayatımda bulunan makalelerime için Dr. Nispet Taşkıran'la Viyana'ya gittim. 1933'de memlekete döndüm ve İstanbul Kız öğretmenleri okulunda ve Felsefe öğretmenliğine tayin oldum. 1936'de Ankara'ya gelerek burada İhtisap öğretmenleri müdürlüğünde ve daha sonra erkek lisesi felsefe öğretmenliğinde ve 1939'da kız lisesi müdürlüğünde çalıştım. Şehir dışı muvazim elverişli olma diye işim müdürlükten istifa ederek aynı okulda öğretmen olarak çalışmaya devam etmekteyim. 1943'de Büyük Millet Meclisine Kars anasını milletvekili olarak katıldım.

10.8.1946

Kars Milletvekili

AÇIKLAMA

Tezer Taşkıran

Seçim ilimi	VIII	İlim shtibi	İhtisap
Adı	Tezer	Mevki ve sayı	Felsefe öğretmenliği
Soyadı	Taşkıran	Evlilik durumu ve kaç çocuğu bulunluğuna	Evlili - 2 çocuk
Babanın ve annesinin adı	Ahmet ve Sitare Agaoglu	Seçimden önceki son memurluğu	
Dünyaya yer	Kafkasya	Mevkideki oyların sayısını	
Doğum tarihi	1903	Evvelki seçimlerde Milletvekili seçilmiş ise seçimi yerleri	Kastamonu milletvekili
Öğrenimi	Üniversite	Seçim tutanağının tarihi	23.7.1946
Bildiği diller	Fransızca, İngilizce, Arapça, Almanca	Kaç yıl Milletvekili seçilmiş	12.4.31
Nesli unvanları vb.	Felsefe öğretmeni	Tutanağın Kanunlarına esasen tarihi (*)	12.VIII.1946
Eserleri	Mevkideki oyların sayısı, İstanbul Darülfünununda Edebiyat Fakültesinde Felsefe öğretmenliği	Medeni hukukta tarihi	5.2.1946

[*] Bu bilginin Kesinleşme Referansı dikkate alınmalıdır.

Kars Milletvekili Tezer TAŞKIRAN'ın Milletvekili Mazbatası

T. B. M. M.

AZASINA MAHSUS

165

Kanunlar kalemi
Devre: 6

Sicil
No 216

Intihab dairesi

Kars

İsmi:

Zihni Orhan

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

Kutu numarası

~~33~~
34

Kars Milletvekili Zihni ORHON'un Milletvekili Mazbatası

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Sivas BÖLGESİ
MÜFETTİŞLİĞİ
SAYI:

İstanbul
18/2.Kân/940

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P.Genel Başkanlık Yüksek Divanına

Mebuslukdan başka Parti Müfettişi bulunduğuma
diğer hiç bir işim olmadığını derin saygılarımla arz
ederim.

C . H . P .
Sivas Bölgesi Müfettişi
Kars Mebusu
Zihni Orhon

II.
24.1.940

Z. Orhon

Z

40

Kars Milletvekili Zihni ORHON'un CHP Genel Sekreterliğine Sunduğu Mektubu

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Aydın İlinde doğdu.

1994 yılında Halide Hatun İlköğretim Okulundan mezun oldu.

1997 yılında Cumhuriyet Lisesi Ortaokulundan mezun oldu.

2000 yılında Aydın Lisesinden mezun oldu.

2004 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliğinden mezun oldu. 2010 yılı Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Cumhuriyet BD'da Yüksek Lisansa başladı.